

Norges miljø- og
biovitenskapelige
universitet

Masteroppgave 2024 30 stp
Fakultet for landskap og samfunn

Historier og fortellinger som grunnlag for stedsidentitet og stadkjensle i landskapsplanlegging

Stories and narratives as basis for place identity and
sense of place in landscape planning

Sigrid Helena Bue
Master i landskapsarkitektur

Bibliotekside

Tittel

Historier og fortellinger som grunnlag for stedsidentitet og stadkjensle i landskapsplanlegging

Title

Stories and narratives as basis for place identity and sense of place in landscape planning

Forfatter

Sigrid Helena Bue

Veileder

Morten Clemetsen

Format

Stående A4, 210 mm x 297 mm

Sidetall

97

Figurer

Figurer og kart som ikke har figurnavn er produsert av forfatteren.

Alle figurer med figurnavn vil listes i figurlisten med kilde.

Alle bilder i oppgaven er fra Hasselvika, med mindre annet er spesifisert i figurteksten.

Nøkkelord

Kulturelle referanser, kulturelle fortellinger, stedsidentitet, stadkjensle, historier, fortellinger, kulturarv, landskapsanalyse, landskapsplanlegging, stedsutvikling

Keywords

Cultural references, cultural narratives, place identity, sense of place, stories, narratives, cultural heritage, landscape analysis, landscape planning, place development

Forord

Denne masteroppgaven er den siste og avsluttende oppgaven jeg utfører på mitt femårige mastergradsløp i landskapsarkitektur ved NMBU. Det har vært fem harde år med mye jobbing, stress, riving i håret og oppgitthet - men også glede, morsomme påfunn og fine stunder med venner. Landskapsarkitektur er et bredt fagfelt med mye å sette seg inn i, og jeg har lært mye igjennom studiet, selv om det av og til føles ut som om jeg ikke får til eller skjønner noe som helst. Ting tar tid.

Arbeidet med denne oppgaven har vært spennende, og jeg er svært interessert i temaet jeg har satt meg inn i. Jeg har brukt mye tid til å lese meg opp og prøve å forstå hvordan jeg kunne skrive oppgaven og formidle tematikken på en god måte. Jeg både tror og håper at oppgaven er god nok til å kunne gi ny innsikt i fortellingenes viktighet for både mennesket, landskapsopplevelse, og planlegging for en bærekraftig framtid.

Jeg vil takke veilederen min, Morten Clemetsen, for god hjelp underveis og for å ha peilet meg inn i riktig retning i arbeidet med oppgaven.

Tusen takk til vennene mine, kollektivet mitt, og familien min som har støttet meg igjennom prosessen med å skrive oppgaven. Jeg setter pris på at dere har trodd på meg. En ekstra takk til pappa som har hjulpet meg å komme i kontakt med folk, alltid svart meg på melding når jeg har lurt på noe, og for å ha fotografert utrolig mange fine motiv fra Hasselvika jeg har fått bruke i oppgaven min.

Jeg vil også takke alle de jeg har vært i kontakt med fra Hasselvika som har bidratt med informasjon, bilder, og historier. Uten deres bidrag hadde ikke oppgaven blitt den samme.

Sigrid Helena Bue
Ås, mai 2024

Sammendrag

Vi mennesker søker mot historier gjennom hele livet, og enten det er gjennom film, TV, serier eller bøker, så vil vi gjerne oppleve historier. Å fortelle og høre historier er en stor del av oss – og vi knytter oss gjerne til de historiene vi liker.

Landskapet har også historier å fortelle. Historiene kommer fram gjennom ulike lag i landskapet i form av landskapsminner, og disse historiene ligger i berggrunnen, vegetasjonen, bebyggelsen, kulturhistorien, samt i de historiene som forteller om menneskers erfaring og bruk av landskapet. Noen spor og minner er usynlige, mens andre kan man tydelig se i landskapet. Likevel blir mange av historiene rundt oss glemt, og dermed vil også en del av stedsidentiteten forsvinne helt eller delvis. Historiene er en del av det vi kan kalle kulturelle referanser. Kulturelle referanser er et begrep som omfatter de immaterielle fortellingene i landskapet, om det er stedsnavn, møteplasser brukt av befolkningen, eller andre historier som kan fortelle oss om menneskene og landskapet på stedet.

Det er viktig å ta vare på historiene i landskapet som en del av vår kulturarv, da disse vil være med på å styrke stedets identitet, slik at man ikke ender opp med at identiteten faller bort eller blir glemt. Minner i form av fortellinger kan gi dyp innsikt i stedets historie og hvordan mennesker tidligere har brukt landskapet. Ved å kartlegge historiene kan man øke forståelsen for stedets identitet, og gi ny innsikt både for fastboende og tilflyttere. Gjennom å undersøke kulturelle referanser i landskapet, kan vi avdekke historier og fortellinger som er viktige for oss.

Likevel er det ikke så mye fokus på historier og fortellinger når det kommer til stedsutvikling og landskapsplanlegging i dag, og dette kan man se i de ulike eksisterende landskapsanalysemetodene som brukes til landskapsplanlegging. Undersøkelsen av de kulturelle referansene er ikke operasjonalisert godt nok i dagens landskapsanalyseverktøy, og svært få av dagens landskapsanalysemetoder setter fokus på viktigheten av fortellingene som finnes i landskapet. Hvis vi skal få til en god og bærekraftig utvikling, må fokuset på historiene og de kulturelle referansene økes for å styrke stedsidentitet og stadkjensle, og dette må forankres i offentlig planlegging.

Denne masteroppgaven undersøker viktigheten av historier og fortellinger som en del av vår kulturarv, og hvordan vi kan bruke disse historiene i landskapsplanlegging for en bærekraftig framtid. Dette gjøres igjennom litteraturstudie, undersøkelse av eksisterende landskapsanalyser og et områdestudie. Til slutt drøftes hvordan man kan øke fokuset på kulturelle referanser i landskapsplanlegging, slik at historiene kan få den anerkjennelsen og plassen de fortjener.

Abstract

As humans we seek stories throughout our lives, and whether it's through film, TV, series or books, we want to experience stories. Telling and listening to stories is a big part of us - and we like to connect with the stories we like.

The landscape also has stories to tell. The stories emerge through different layers that the landscape consists of in the form of landscape memories, and these stories lie in the bedrock, vegetation, buildings, cultural history, as well as in the stories that tell us about people's experience and use of the landscape. Some traces and memories are invisible, while others can be seen clearly in the landscape. Nevertheless, many of the stories around us are forgotten, and thus a part of the place's identity will also disappear in whole or in part. The stories are a part of what we can call cultural references. Cultural references is a term that encompasses the intangible stories in the landscape, whether they are place names, meeting places used by the population, or other stories that can tell us about the people and the landscape in the area.

It is important to take care of the stories in the landscape as a part of our cultural heritage, as these will help strengthen the place's identity, so that we do not end up with the identity falling away or being forgotten. Memories in the form of stories can provide deep insight into the history of the place and how people have used the landscape in the past. By mapping the stories, one can increase the understanding of the place's identity, and provide new insight for both permanent residents and newcomers. By examining the cultural references in the landscape, we can uncover stories and narratives that are important to us.

Nevertheless, there seems to not be a lot of focus on stories and narratives today when it comes to place development and landscape planning, and this is reflected in the various existing landscape analysis methods used for landscape planning. The investigation of the cultural references is not operationalized well enough in today's landscape analysis tools. Very few of today's landscape analysis methods focus on the importance of the stories found in the landscape. If we are going to achieve a good and sustainable development, the focus on stories and cultural references must be increased to strengthen place identity and sense of place, and this must be anchored in public planning.

This master thesis examines the importance of stories and narratives as part of our cultural heritage, and how we can use these stories in landscape planning for a sustainable future. This is done through a literature study, examination of existing landscape analyzes, and an area study. As a conclusion, it is discussed how one can increase the focus on cultural references in landscape planning, giving the stories the recognition and the space they deserve.

Innhold

Kapittel 1: Introduksjon	s. 8
Bakgrunn for valg av oppgave.....	s. 9
Innledning.....	s. 9
Oppgavens mål og problemstilling.....	s. 10
Metode.....	s. 11
Kapittel 3: Offentlige rammer og føringer	s. 12
Europarådets landskapskonvensjon.....	s. 13
Faro-konvensjonen.....	s. 13
Kulturminneloven.....	s. 14
FNs bærekraftsmål om kulturarv.....	s. 14
Unescos konvensjon om vern av den immaterielle kulturarven.....	s. 15
Oppsummering.....	s. 15
Kapittel 3: Litteraturstudie	s. 16
Landskap.....	s. 17
Sted.....	s. 18
Stedsidentitet.....	s. 18
Det relasjonelle landskapsperspektivet.....	s. 19
Landskapssyn.....	s. 19
Viktigheten av persepsjon og hukommelse for bevisstgjøring av landskapsverdi.....	s. 20
Landskapsminne.....	s. 21
Tilknytning til sted.....	s. 22
Stedsutvikling.....	s. 23
Kulturarv.....	s. 23
Oppsummering.....	s. 25
Kapittel 4: Viktigheten av fortellinger	s. 26
Historier, fortellinger, sagn og myter.....	s. 27
Historier og hvorfor vi knytter oss til dem.....	s. 28
Landskap, sted og historier.....	s. 28
Stedsnavn forteller også historier.....	s. 29
Bærekraftig utvikling ved bruk av historier i landskapsplanlegging.....	s. 30
Oppsummering.....	s. 31
Kapittel 5: Landskapsanalysemetoder	s. 32
NIKUs rapport om eksisterende analysemetoder.....	s. 33
Landskapsanalyse: Fremgangsmåte for vurdering av landskapskarakter og landskapsverdi.....	s. 34
DIVE: Kulturhistorisk stedsanalyse.....	s. 35
Kvalitativ stedsanalyse.....	s. 36
Landskapsressursanalyse.....	s. 37
Kulturelle referanser.....	s. 38
Kulturelle referanser inn i landskapsanalyseverktøy.....	s. 39

Kapittel 6: Områdestudie	s. 40
Introduksjon til området.....	s. 41
Lagene i landskapet	s. 45
Landformer og naturgrunnlag.....	s. 46
Vegetasjon, arealbruk og bebyggelse.....	s. 50
Kulturhistorien i landskapet.....	s. 52
Laksefiske.....	s. 57
Bygdas militærhistorie.....	s. 58
Kulturminner i landskapet.....	s. 60
Kulturelle referanser i Hasselvika	s. 62
Stedsnavn fra Hasselvika.....	s. 62
Laksevorpene i Hasselvika.....	s. 66
Navn på steder og bygninger i Hysnes militærleir.....	s. 68
Fortellinger fra Hasselvika.....	s. 71
Hvordan kan disse stedsnavnene og fortellingene styrke stedsidentitet og stadkjensle?.....	s. 79
Oppsummering.....	s. 79
 Kapittel 7: Diskusjon	s. 80
Kulturelle referanser.....	s. 81
Historiers betydning for mennesket i dag.....	s. 82
Bruk av historier for en bærekraftig utvikling.....	s. 83
De lokale fortellingene trenger mer plass i landskapsplanlegging og stedsutvikling.....	s. 84
Fremgangsmåter for å kartlegge og kommunisere fortellinger.....	s. 85
 Avslutning og refleksjon	s. 87
Konklusjon.....	s. 87
Refleksjon.....	s. 87
Litteraturliste.....	s. 88
Kartdata.....	s. 92
Figurliste.....	s. 92

KAPITTEL 1

Introduksjon

I dette kapitlet vil jeg introdusere oppgavens tema, gjennomgå bakgrunn for valg av oppgave, oppgavens mål og problemstilling, samt metodevalg.

Bakgrunn for valg av oppgave

Jeg har alltid vært interessert i fortellinger og hvordan de påvirker oss mennesker. Jeg liker å skrive og lese skjønnlitteratur, og i de fleste skjønnlitterære fortellinger så er landskap og sted viktige momenter i den historien som fortelles. Om man befinner seg i en skog eller en by avgjør en stor del av den handlingen som skjer. Derfor synes jeg det kunne vært interessant å undersøke hvordan landskap i den virkelige verden henger sammen med fortellinger som befinner seg på stedet og har blitt fortalt igjennom tidene, og hvordan disse fortellingene binder folk og sted sammen. Jeg kommer selv fra bygda, og er engasjert når det kommer til at bygda skal leve videre. Dessverre er det ofte mye fraflytting fra bygdene, og mange små steder mister noe av identiteten sin ved at folk drar. Dette har jeg lyst til å være med å motvirke ved å styrke bygdens identiteter. Jeg har lyst til å utforske hvordan det kan gjøres ved bruk av historier og fortellinger som finnes i landskapet.

Innledning

Landskapet er i stadig endring, og det kan i dagens samfunn endre seg veldig raskt og mye. Dette kan være ved at man henter ut naturressurser ifra steinbrudd, driver oppdrettsanlegg, eller bygger ned landbruksarealer. Når dette gjøres, glemmer man litt at ethvert sted har en historie å fortelle – og at dette er en viktig del av stedets identitet. Når arealer endres, vil også en del av historiene og de minnene som finnes i landskapet endres, og kanskje også forsvinne.

Det er viktig å ta vare på historiene og fortellingene som finnes i landskapet, for disse kan gi verdifull innsikt i hvordan landskapet har blitt brukt før, og hvilket forhold mennesker har hatt til det. Mange historier er bortgjemte og kanskje også blitt glemt, da spor etter dem kan ha forsvunnet helt eller delvis. Det er dermed viktig å skaffe en oversikt over historiene i landskapet, slik at de kan være med å få fram og styrke stedets identitet. Fortellingene og historiene er også en del av vår kulturarv. Kulturarv i form av fortellinger og historier bør også være en del av grunnlaget når det tas avgjørelser i offentlig planlegging – fordi det er her bestemmelsen over arealene skjer.

Om man ikke tar hensyn til stedets historie, kan også beslutningene som tas være helt feil i forhold til stedets utvikling. Stedsidentitet inkluderer blant annet stedets særpreg og fysiske betingelser, og stadkjensle forteller om menneskets relasjon og tilknytning til landskapet. Historiene i landskapet kan gi dyp innsikt i et steds identitet og hvordan vi som mennesker knytter oss til det, og derfor er stedsidentitet og stadkjensle grunnleggende for at en bærekraftig og positiv utvikling skal finne sted igjennom landskapsplanlegging.

Denne masteroppgaven handler om historier og landskap i forbindelse med stedsidentitet og stadkjensle, og undersøker begrepet «kulturelle referanser», som først ble nevnt i landskapsanalyseveilederen til Direktoratet for naturforvaltning og Riksantikvaren (2010). Kulturelle referanser har vært vanskelig å operasjonalisere i landskapsanalyser, jmfør veilederen fra 2010, og trenger dermed en bedre forklaring med tydeligere beskrivelser som kan gi dypere innsikt i hvordan man kan benytte seg av kulturelle referanser i landskapsplanlegging. Oppgaven søker å gi de kulturelle referansene et tydeligere innhold i form av å undersøke hva de står for, og hvordan de kan synliggjøres bedre til bruk i landskapsanalyser og i videre landskapsplanlegging.

Oppgavens mål og problemstilling

Oppgaven vil undersøke historier og fortellinger i landskapet, og hvorfor de er viktige bidrag for å kunne oppnå en helhetlig og bærekraftig utvikling. Fokuset på kulturarv har økt de siste tiårene, men fortsatt er det en del ved kulturarven som blir tilsidesatt i planlegging og utvikling av sted. I denne oppgaven vil jeg undersøke hva kulturelle referanser er og hvordan man kan tydeliggjøre innholdet i disse, og videre hvordan man kan øke bruken av historier og fortellinger når det kommer til stedsutvikling og landskapsplanlegging.

I oppgaven vil jeg gå igjennom ulik litteratur som har med sted, landskap, stedsidentitet, historiefortelling og kulturarv å gjøre. I tillegg vil jeg se på et case-område hvor jeg vil samle inn historier og se på de ulike lagene i landskapet som utgjør et sted. Målet med oppgaven er å finne ut hvordan fortellinger og historier skaper relasjoner mellom mennesker og sted, og hvordan man kan tydeliggjøre bruken av kulturelle referanser i landskapsanalysemetoder og landskapsplanlegging.

Problemstillingen jeg har valgt for oppgaven er:

Hvordan kan man bruke kulturelle referanser som historier og fortellinger til å styrke stedsidentitet og stadkjensle, samt bruke disse i landskapsplanlegging for å skape en god og bærekraftig stedsutvikling?

Metode

Litteraturstudie

I denne oppgaven vil litteraturstudie være et viktig kunnskapsgrunnlag. Metoden er valgt på bakgrunn av at jeg ville undersøke ulik litteratur som søker å forstå mennesket, kulturarv, landskap, og historiefortelling, og hvordan disse relaterer seg til hverandre. Litteraturstudiet er grunnlaget for forståelsen for temaet og videre utforskning, og har hatt fokus på å forstå hvordan historier og fortellinger legger grunnlaget for vår menneskelige eksistens, og hvordan dette kan ses i sammenheng med de stedene vi forholder oss til. Litteraturstudiet har gitt dyp innsikt i temaet, og blir formidlet i to kapitler – Litteraturstudie (kapittel 3) og Viktigheten av fortellinger (kapittel 4). Dette er gjort for å dele opp den kunnskapen jeg har hentet inn og skrevet om på en oversiktlig måte.

Litteratursøket ble gjort på flere plattformer, og både Oria, Web of Science og Google Scholar ble brukt som søkemotorer. I tillegg har jeg brukt Bibliotekssøk, og herifra har jeg bestilt og lånt mange bøker. Jeg har lest mange ulike artikler, rapporter, og bøker for å undersøke temaet. Ulike nettsteder har også gitt meg nyttig informasjon. Litteratur i form av lokale bøker og blad har også gitt meg verdifull informasjon om kulturhistorien til case-området.

Sentrale søkeord i litteratursøket:

- Historiefortelling / storytelling
- Landskap og historier / landscape and stories
- Sagn og myter fra Norge
- Kulturarv / cultural heritage
- Persepsjon og landskap / Perception and landscape
- Sted og identitet / identity and place
- Stedsutvikling
- Bærekraftig utvikling / Sustainable development

Samtaler med lokalkjente folk

I samtaler med folk fra stedet har jeg hentet inn historier og fortellinger. Grunnen til at jeg har valgt å bruke samtale som metode, er fordi det er en grei måte å innhente historier på. En samtale mellom meg og samtaleobjektet har gjort det enkelt å få frem både de historiene som samtaleobjektet ønsker å fortelle, og jeg har kunnet stille spørsmål underveis. Disse samtalerne er gjort med folk som har mye kunnskap

på området, og har vært med personer som har tilknytning til stedet, enten de har vokst opp eller bor der, eller begge deler. For å komme i kontakt med folk fra stedet, har jeg fått flere tips på hvem jeg kunne kontakte via folk jeg kjenner til fra Hasselvika, og på denne måten fått etablert kontakt.

Det ble tatt notater underveis i samtalerne for å få en oversikt over fortellingene som ble fortalt. Samtalerne ble gjort over telefon, og dette ble gjort fordi det er enkel måte å etablere kontakt på når jeg har vært på Ås og samtaleobjektene er andre steder. Personvernet er godt ivaretatt da ingen personopplysninger har blitt skrevet ned eller tatt vare på, da fokuset har vært på historiene i landskapet og ikke på enkeltpersoner eller opplysninger om dem. Det er ikke samlet inn eller på annen måte brukt personopplysninger i denne oppgaven.

Egne observasjoner og befaring

Det må nevnes at jeg selv er fra stedet jeg har valgt som case-område, så jeg sitter med en del lokalkunnskap som jeg har fått bruk for i arbeidet med oppgaven. Derfor har jeg også vært på stedet utallige ganger, da det er her jeg er vokst opp. Dette har gitt meg en fordel i arbeidet med oppgaven, da jeg har en innsikt i landskapet og stedet som en person som kommer utenfra ikke har. Likevel har jeg funnet ut av mye i løpet av arbeidet med oppgaven, basert på de fortellingene og informasjonen jeg har hentet inn, og dette har gjort at jeg har sett på landskapet med nye øyne. Derfor har en ny befaring etter at fortellingene ble innhentet vært nyttig for å forstå hvordan stedenes historie fremtrer i landskapet.

Gjennomgang av landskapsanalysemetoder

I utgangspunktet ønsket jeg å gjøre en landskapsanalyse av case-området, men fant ut at dette ikke var særlig relevant for det jeg ønsket å finne ut av. Derfor endte jeg opp med å undersøke ulike landskapsanalysemetoder som finnes istedenfor. Dette var for å undersøke hvordan de ulike metodene tar hensyn til fortellinger og historier i landskapet, og ble gjort gjennom å se igjennom ulike landskapsanalyseveiledere. Her ble NIKU sin rapport om eksisterende landskapsanalyseverktøy (2015) brukt som utgangspunkt for vurderingen og utvalget av analysemetoder.

KAPITTEL 2

Offentlige rammer og føringer

I Norge finnes det flere offentlige rammer og føringer for hvordan vi behandler landskap og kulturarv. Jeg vil gå igjennom fem av de viktigste som er relevante for landskap i sammenheng med kulturarv: Den europeiske landskapskonvensjonen, Faro-konvensjonen, Kulturminneloven, FNs bærekraftsmål om kulturarv, og Unescos konvensjon om vern av immateriell kulturarv.

Europarådets landskapskonvensjon

Europarådets landskapskonvensjon er en avtale mellom Europas land som skal organisere internasjonalt samarbeid på områder som å fremme vern, planlegging og forvaltning av landskap (Regjeringen, 2024c). Landskapskonvensjonen vil bidra til å ivareta og fremme blant annet bærekraftige lokalsamfunn og attraktive steder (Miljøverndepartementet, 2009, s. 4). I landskapskonvensjonen blir alt definert som landskap, og dette innebærer blant annet uberørt natur, fjell, fjorder, bygder og bylandskap (Miljøverndepartementet, 2009, s. 5). Landskapet er alltid i endring, og vind, regn, snø, branner og flom kan endre landskapet, men også menneskelige inngrep (ibid.).

Landskapskonvensjonen har tiltak som det enkelte land blir bedt om å gjennomføre, og det er i Norge Miljøverndepartementet som skal følge opp at det skjer (Miljøverndepartementet, 2009, s. 6). Tiltakene i artikkel 6 inkluderer å: «styrke bevisstheten om landskapet» (A), det å «utvikle kunnskap og ferdigheter» (B), «kartlegge og vurdere dagens landskapskvaliteter og endringsprosesser» (C), «utforme mål for framtidig landskapskvalitet» (D), og «forankre gjennomføringen i forpliktete planer og tiltak» (E) (ibid.).

Planlegging er viktig for å ta vare på landskapet som ikke er vernet av staten, og kommunal og regional planlegging etter

plan- og bygningsloven vil gi muligheten til å vri utviklingen den veien som er ønskelig (Miljøverndepartementet, 2009, s. 8).

I forbindelse med kulturarv vil alle steder ha en historie å fortelle, om det er bygninger, ferdselsveger eller annet som viser hvordan menneskene har brukt området (Miljøverndepartementet, 2009, s. 17). På denne måten er kulturminner, kulturmiljø og landskap viktig for at folk føler tilhørighet til et sted, og kulturarv vil i framtiden få økt betydning for utvikling av bygder, tettsteder og byer (ibid.). Attraktive steder vil tiltrekke seg arbeidskraft og kapital, og steder kan anses som attraktive når de har det som dekker menneskelige behov, nemlig næring, trygghet, tilhørighet og utviklingsmuligheter (Miljøverndepartementet, 2009, s. 19).

Når landskapskonvensjonen kom i 2004 tok den med seg nye perspektiv på samfunnsplanlegging, og satte fokus på betydningen av at folk er involvert i planprosesser for sitt eget sted eller region (Clemetsen og Stokke, 2022, s. 21). Landskapskonvensjonen forteller og setter rammer og føringer for hvordan vi skal ta vare på landskapet. I forbindelse med kulturarv er det viktig å ta vare på de sporene som finnes i landskapet for at disse ikke skal bli tapt i framtiden for framtidige generasjoner.

Faro-konvensjonen

Faro-konvensjonen setter fokus på verdien av kulturarv, og partene i konvensjonen (medlemsstatene i Europarådet) skal erkjenne at kulturarven er en del av retten til å delta i kulturlivet, samt at man har et individuelt og kollektivt ansvar for kulturarven (Faro-konvensjonen, 2005, art. 1). Kulturarv defineres som ressurser fra tidligere tider som gjenspeiler et uttrykk for verdier, kunnskaper og tradisjoner, og omfatter forhold ved miljøet som speiler samhandlingen mellom mennesker og steder (Faro-konvensjonen, 2005, art. 2). Denne konvensjonen vektlegger viktige aspekter av kulturarven, og fremhever en bedre forståelse for kulturarv og forholdet mellom kulturarv og samfunnet (Council of Europe, 2020, s. 5). Partene vil fremme forståelse for Europas kulturarv, og denne består av alle former for kulturarv i Europa som «danner en felles kilde til hukommelse, forståelse, identitet, samhörighet og skaperevne» (Faro-konvensjonen, 2005, art. 3).

Faro-konvensjonen vektlegger verdien og potensialet i kulturarven som en ressurs man kan bruke for bærekraftig utvikling (Council of Europe, 2020, s. 6). Konvensjonen ble undertegnet i 2005, og trådte i kraft i 2011 (ibid.). Konvensjonen åpner for diskusjoner og debatter som har som mål å identifisere de felles verdiene vi har rundt kulturarv, og vil åpne for å promotere initiativer rundt kulturarv (Council of Europe, 2020, s. 8). I tillegg til Faro-konvensjonen følger det en handlingsplan som har flere mål, inkludert å gi kunnskap og ekspertise for medlemsstatene, slik at de kan forstå potensialet til konvensjonen og hvordan de skal bruke den (Council of Europe, 2020, s. 12).

Kulturminneloven

Kulturminneloven er en av lovene vi har for å ta vare på og verne om kulturminner. Formålet med kulturminneloven er at kulturminner og kulturmiljøer skal vernes som en del av kulturarven og identiteten til Norge (Kulturminneloven, 2018, § 1). Å ivareta ressursene som vitenskapelig kildemateriale er et nasjonalt ansvar som gjøres for nålevende og fremtidige generasjoner (ibid.).

Kulturminner er alle spor etter menneskelig aktivitet i landskapet, og også steder som knyttes til historiske hendelser, tro og tradisjoner (Kulturminneloven, 2018, § 2). Loven sier også at «Ingen må [...] sette i gang tiltak som er egnet til å skade, ødelegge, grave ut, flytte, forandre, tildekke, skjule eller på annen måte utilbørlig skjemme automatisk fredet kulturminne eller fremkalle at dette kan skje» (Kulturminneloven, 2018, § 3). Det at kulturminner har sin egen lov om ivaretagelse, gjør det enklere å se verdien av kulturminnene rundt oss, og da også kulturarven vår. Dette legger også nasjonalt press på å ta vare på kulturminnene som finnes i landskapet.

FNs bærekraftsmål om kulturarv

FNs bærekraftsmål er en felles arbeidsplan som verden har for å imøtekomme dagens behov uten å ødelegge kommende generasjoners muligheter og at de skal få dekket sine behov (FN-sambandet, u.å.). Bærekraftsmålene har som mål å utrydde fattigdom, bekjempe ulikhet og stoppe klimaendringer, og dette skal skje innen 2030 (ibid.). Målene gjelder alle land i hele verden, og i Norge har målene stor innvirkning på den norske politikken, både i kommuner og nasjonalt (ibid.). Bærekraftsmålene består av 17 mål og 169 delmål, og disse skal være en retningsssnor for alle land og sivilsamfunn (ibid.).

Kulturarv er en viktig kilde til kunnskap om bærekraft fordi kultur og natur er knyttet sammen, og mennesket har brukt naturen på måter over tid som blir sett på som bærekraftige i praksis (Riksantikvaren, 2022). Kulturarv er derfor viktig for å oppnå flere av målene, særlig disse: Bærekraftige byer og lokalsamfunn (11), ansvarlig forbruk og produksjon (12), og å stoppe klimaendringene (13) (ibid.). Det er en utfordring å ta

vare på kulturmiljø på bakgrunn av klimaendringene, dette er fordi når det i fremtiden blir fuktigere og får et varmere klima, vil det bli en økt fare for råte- og insektskader (ibid.). Andre hendelser som er akutte, som skred, flom, kraftig nedbør og brann kan også true kulturhistoriske verdier (ibid.).

Kulturarv har en betydning for identitet, tilhørighet og livskvalitet, og det er derfor et potensial i kulturarven for å oppnå sosial bærekraft (Riksantikvaren, 2022). Kulturarv kan bidra til forståelse for nåtiden og fortiden, og den historiske utviklingen (ibid.). Kulturmiljøer, inkludert plasser, bygninger, anlegg og gater, samt spor i landskapet, er viktig for å skape byer og steder som er levbare, og vil samtidig bygge opp stedets identitet (ibid.). Slik sett er stedsidentitet og kulturell identitet ofte knyttet tett sammen, hvor materiell og immateriell kulturarv møtes i landskapet og de fysiske omgivelsene gjennom fortellinger, tradisjoner og språk (ibid.).

Unescos konvensjon om vern av den immaterielle kulturarven

Norge har ratifisert en konvensjon som omhandler vern av den immaterielle kulturarven, og den er det Unesco som står for (Regjeringen, 2021). Unesco står for «United Educational, Scientific and Cultural Organization», og er et organ i FN som handler om utdanning, vitenskap, kultur og kommunikasjon (ibid.).

Unesco utarbeidet en konvensjon for å øke bevisstheten om immateriell kulturarv og betydningen av denne, og denne konvensjonen fra 2003 ble ratifisert i 2006 (Regjeringen, 2021).

Konvensjonen definerer immateriell kulturarv som «*mundtlige tradisjoner og uttrykk, herunder språk som uttrykksmiddel for immateriell kultur; utøvende kunst; sosiale skikker, ritualer og høytidsfester; kunnskap og praksis som gjelder naturen og universet; og tradisjonelt håndverk*» (ibid.). Konvensjonen skal sikre respekt for den immaterielle kulturarven, og øke bevisstheten rundt dens betydning (Meld. St. 16 (2019-2020), s. 30). Kulturdepartementet har ansvar for at konvensjonen følges opp (ibid.).

Oppsummering

De offentlige rammene og føringene gjennomgått i kapittelet setter fokus på kulturarvens betydning for bevisstgjøring av landskapets betydning for mennesket. Kulturarv er viktig for å forstå et steds identitet, og kan være med på å bidra til en bærekraftig utvikling for framtiden. Konvensjonene er med på å øke fokus på kulturarv og landskap, og vil være førende for hvordan vi i Norge tar vare på kulturarven vi har.

KAPITTEL 3

Litteraturstudie

I dette kapitlet vil jeg gå igjennom relevant litteratur for oppgavens tematikk. Tema som gjennomgås omhandler blant annet sted, landskap, kulturarv og landskapssyn.

Landskap

Landskap defineres i Europarådets landskapskonvensjon som «et område, slik folk oppfatter det, hvis særpreg er et resultat av påvirkningen fra og samspillet mellom naturlige og/eller menneskelige faktorer» (Regjeringen, 2023a). Landskapskonvensjonen, som er omtalt i kapitlet om offentlige rammer og føringer, skal bidra til å ivareta og fremme bærekraftige lokalsamfunn og attraktive steder (Miljøverndepartementet, 2009, s. 4). I konvensjonen blir alt definert som landskap, enten det er natur, fjell, fjorder, bygder eller bylandskap (Miljøverndepartementet, 2009, s. 5).

Et landskap består av flere lag. Den geologiske utviklingen vil være med å bestemme hvilke landformasjoner som befinner seg på området, og er et grunnleggende lag i landskapet. Topografien i landskapet vil være med å bestemme hvor man kan bosette seg, samt lokaliseringen - om det er kyst eller innland påvirker bosetningen og aktiviteten i landskapet. I tillegg til vegetasjonen være et lag som bestemmer det levende uttrykket til stedet, og legger grunnlag for hvordan landskapet også forandrer seg igjennom året. De klimatiske sonene er også en viktig del av landskapet, og disse vil i kombinasjon med topografien på stedet gi muligheter og begrensninger i forhold til bosetning og næringsliv (Christensen, 2002, s. 271). Landskapet er også påvirket av det kulturelle uttrykket på stedet, det vil si hvilken type byggeskikk som befinner seg der. Disse forholdene vil påvirke hvordan man bruker landskapet, og dermed også hvilke relasjoner folk har til hverandre og stedet.

Landskap kan bli forstått som en prosess hvor de materielle trekkene og de immaterielle verdiene er påvirket av hverandre (Stenseke, 2018, s. 84). De materielle trekkene i landskapet,

som vegetasjon og topografi, vil påvirke bruken av landskapet, og de immaterielle verdiene vil være knyttet til bruken av landskapet. For eksempel vil man ved kysten bruke landskapet på en annen måte og ha en immateriell kulturarv som er knyttet til sjøen og havet, mens i innlandet vil en annen bruk av landskapet være knyttet til de immaterielle verdiene som befinner seg der.

Med landskapskonvensjonens definisjon av landskap følger det at et landskap er en kombinasjon av de ulike lagene som et landskap består av, som naturgrunnet og berggrunnen, og de lagene som er påvirket av mennesker, som for eksempel infrastruktur. På denne måten kan man se på et landskap som enten mye påvirket av mennesker, eller lite påvirket av mennesker, hvis vi ser for oss et spekt. Helt ytterst på den ene siden finner vi et veldig lite berørt landskap, som for eksempel en vidde, og på andre siden et veldig påvirket landskap, som for eksempel en storby.

Mennesker former omgivelsene sine, og vi formes også av dem (Christensen, 2002, s. 266). Vi mennesker må tilpasse oss de naturlige forholdene, men på samme tid griper vi inn i naturen og gjør endringer (ibid.). Et kulturpåvirket landskap som blir tatt for gitt, oppfattes i neste omgang nærmest som noe naturlig (ibid.). På denne måten kan et landskap som er blitt påvirket av mennesker oppfattes som et landskap som bare er sånn, selv om det i utgangspunktet har blitt påvirket av menneskelig aktivitet. Historiene i landskapet kan på denne måten vise en menneskelig tilstedeværelse, både historisk og kulturelt, som kan gi viktig innsikt i de lagene i landskapet vi kanskje ikke ser så godt.

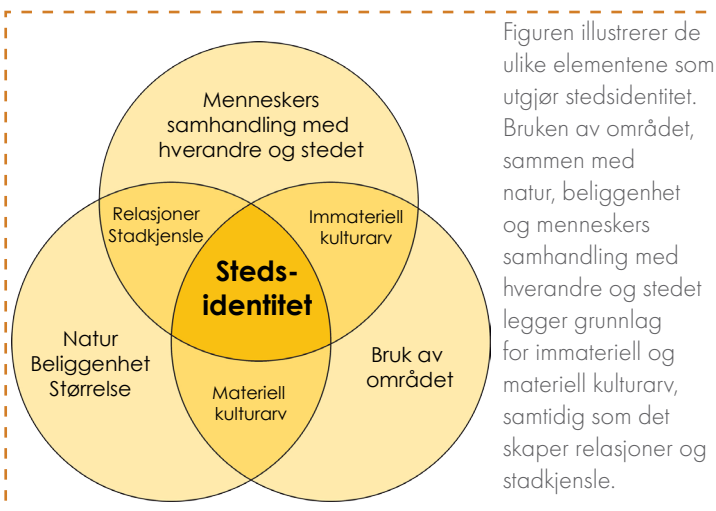

Figur 1
Landskapet er sammensatt av mange lag. Her kan vi se både vegetasjon i form av skog og myr, topografi i form av åser og fjell, og bebyggelse og landbruksarealer som viser bosetningsstruktur.

Sted

Et sted kan defineres på ulike måter. Man kan dele inn sted i tre forskjellige kategorier: location (lokasjon), locale (lokale) og sense of place (stadkjensle), dette er etter geografen John Agnew (Cresswell, 2015, s. 12). Et sted som lokasjon vil si at et sted er lokalisert på et visst punkt, for eksempel ved å se på koordinatene det befinner seg på jordens overflate, og som vi kan finne på et kart (Cresswell, 2015, s. 13). Stedsbegrepet blir vanligvis brukt i dagligtalen om en lokasjon som er knyttet til et fysisk avgrenset område (ibid.). Sted kan også være et såkalt lokale, og dette er en type sted som gir grunnlag for samhandling mellom mennesker, som kan åpne for at det skapes relasjoner (ibid.). Dette kan for eksempel være et feriested man reiser til, en skole eller jobblokale.

I tillegg til lokasjon og lokale, er det en siste kategori som kalles sense of place. Sense of place kan oversettes til nynorsk som «stadkjensle» (Clemetsen og Stokke, 2014, s. 50), og vil heretter bli omtalt som stadkjensle i denne oppgaven. Med stadkjensle menes den individuelle og relasjonelle tilknytningen folk har til et sted (Cresswell, 2015, s. 14). Stadkjensle vektlegger det subjektive, opplevelsesmessige aspektet ved stedsbegrepet (Berg et al, 2013, s. 12). Med denne oppfatningen ser man sted som et opplevd fenomen, og at et rom først blir til et sted når individer forbinder noe med det, tillegger det mening eller har et forhold til det (ibid.). Denne stedsoppfatningen er interessant fordi den ser på et sted som noe som oppstår når man først opplever og forbinder noe med det, og dermed blir det et sted. På denne måten er stedsoppfatningen relasjonell – det krever et møte mellom menneske og rom. Folk kan ha forskjellige opplevelser med ulike steder, og dermed vil stedets stadkjensle variere noe fra person til person, ut ifra hvilke opplevelser, erfaringer og tanker man har om stedet.

Figuren illustrerer de ulike elementene som utgjør stedsidentitet. Bruken av området, sammen med natur, beliggenhet og menneskers samhandling med hverandre og stedet legger grunnlag for immateriell og materiell kulturarv, samtidig som det skaper relasjoner og stadkjensle.

Stedsidentitet

Stedsidentitet er et begrep som kan være vanskelig å definere. Identitet i seg selv er et begrep som er komplekst. Hauge (2007) beskriver identitet som «personligheten eller det karakteristiske ved et individ». Det er flere ting som former et menneske, blant annet genetiske og kulturelle faktorer, og det fysiske miljøet er en av disse faktorene (Hauge, 2007). Folk beskriver seg selv ved å si hvor de kommer fra, enten det er land, by eller tettsted (ibid.). Dette tilsier at sted er en del av menneskets identitet.

Stedets særpreg vil påvirke innbyggernes identitet, og innbyggernes identitet vil påvirke stedets særpreg, og disse glir ofte over i hverandre (Berg et al, 2013, s. 24). For en person som er oppvokst og/eller bosatt på et sted, så vil for eksempel de stedsegenskapene en legger vekt på i identifisering med stedet, falle sammen med egenskapene personen vil påstå at preger stedet i sin helhet (ibid.).

Et steds identitet skapes og formes av flere elementer og prosesser, som for eksempel bruk av området og menneskers samhandling med hverandre og stedet, og alle steder vil særpreges i veldig stor grad av de fysiske og naturgitte betingelsene på stedet som for eksempel natur, beliggenhet, størrelse, og så videre (Berg et al, 2013, s. 27). Sånn sett kan et steds identitet forandres ved at for eksempel bygningsstrukturen endres, eller ved at gamle nedslitte bygg blir tatt i bruk på en ny måte, og at man på denne måten kan bruke stedet på en annen måte enn tidligere (Berg et al, 2013, s. 32).

I en relasjonell stedsforståelse betraktes identitet som noe som utvikler seg kontinuerlig i spill mellom individer og omgivelsene deres, det vil si at identiteter er relasjonelle og foranderlige (Berg et al, 2013, s. 25). Identiteter er altså noe som skapes og forandres hele tiden, dermed blir stedsidentitet et begrep som omhandler hvordan menneskers identitet blir til som forankret i det stedlige, og hvordan steders identiteter relateres til sosial praksis (ibid.). På denne måten er stedsidentitet noe som kan forandres ut ifra hvordan vi mennesker bruker og samhandler med stedet, og hvilke relasjoner man skaper. Stedsidentiteten vil derfor være påvirket av de ulike lagene i landskapet, og hvordan mennesker bruker og har brukt stedet.

Det relasjonelle landskapsperspektivet

Det finnes ulike relasjoner man kan ha til landskap. Phillips (2005) i Beresford et al forklarer i rapporten *The Protected Landscape Approach* at man kan se på landskap på tre måter, som en møteplass mellom:

1. Natur og mennesker, og hvordan disse har påvirket hverandre til å skape et sted
 2. Fortid og nåtid, og hvordan landskapet har minner i form av natur- og kulturhistorie
 3. Materielle og immaterielle verdier, og hvordan disse gir landskapet en identitet
- (Phillips, 2005, i Beresford et al, s. 20)

Ut ifra disse måtene å forstå landskapet som møteplass på, ser man at de viser til ulike lag i landskapet. Hvordan natur og mennesker påvirker hverandre, og hvordan fortiden også påvirker nåtiden, kan forstås ut ifra de materielle og immaterielle verdiene som ligger i landskapet. Til sammen danner disse lagene en identitet som er forstått ut ifra den relasjonen mennesker har til landskapet, både de relasjonene som har vært, og de som eksisterer i dag. Landskapet som møteplass mellom de materielle og immaterielle verdiene gir landskapet en identitet som kan utforskes på nye måter ved bruk av historiene som befinner seg på stedet. På denne måten vil nye lag av immaterielle verdier bli løftet fram som en positiv verdi for stedet, og skape nye relasjoner mellom mennesker og landskap.

I et relasjonelt landskapsperspektiv er man opptatt av relasjonen mennesker har til stedene og regionene man føler en tilhørighet til (Clemetsen og Stokke, 2022, s. 19). Landskapskonvensjonen er opptatt av å fremheve det landskapet vi lever hverdagen vår i, og da også forståelsen av relasjonene folk har til landskapet de lever i (ibid.). Ved å anvende et relasjonelt landskapsperspektiv vil det være enklere å se og forstå de relasjonene menneskene har med omgivelsene sine, og bruke dette i planlegging for å styrke kvalitetene som finnes på stedet (Clemetsen og Stokke, 2022, s. 21). Europarådets landskapskonvensjon kan brukes som inspirasjonskilde til å se på landskap som ressurs, og hvordan man kan bruke disse ressursene for steds- og næringsutvikling, da både natur- og kulturressurser (ibid.). Landskapskonvensjonen sett i sammenheng med et relasjonelt

landskapsperspektiv kan styrke bevisstgjøringen rundt mennesker og tilhørigheten de har til både lokalsamfunn og stedene de lever i (Clemetsen og Stokke, 2022, s. 24).

Ved å se på relasjonelle verdier i et landskapsperspektiv åpner for at man søker å forstå det som er viktig for individet eller en gruppe mennesker i et miljø eller sted (Stenseke, 2018, s. 83). Den kulturelle konteksten vil være med å påvirke det man opplever av de verdiene som befinner seg på stedet (ibid.). Ved å løfte fram immaterielle verdier i form av historier og fortellinger kan man øke bevisstheten rundt de kulturelle verdiene som befinner seg på stedet, og styrke de menneskelige relasjonene knyttet til landskap og sted.

Landskapssyn

Landskapssyn forteller om det kognitive aspektet ved et landskap, det vil si de kunnskapene, erfaringene og forestillingene vi knytter til landskapet (Christensen, 2002, s. 232). Herunder ligger også stedsnavn, siden de ikke er en del av det fysiske landskapet, men noe vi tillegger det (ibid.). Landskap og landskapssyn kan som begrep skilles fra hverandre, på samme måte som man skiller ånd og materie (ibid.). Landskapssyn er viktig fordi man ser på landskapet på ulik måte ut ifra hvem man er – hva man har opplevd og hvordan det kognitive hjelper oss å forstå det som er rundt oss.

Vi mennesker formes av omgivelsene våre, og vi formes også dem (Christensen, 2002, s. 266). Mennesket må i utgangspunktet tilpasse seg de naturlige forholdene på stedet, men vi griper også inn i naturen og forandrer på den (ibid.). På denne måten blir det dannet et kulturpåvirket landskap som vil bli tatt for gitt, og landskapet kan bli sett på som noe naturlig, selv om det ikke er det (ibid.).

Vi knytter nære bånd til stedet vi bor, også i dag, men det er i dag mer vanlig at folk knytter seg til flere steder i løpet av livet, og ikke har den nære kontakten med landskapet gjennom arbeid sånn som før i tiden (Christensen, 2002, s. 329). Landskapssynet vil på denne måten forandre seg ut ifra hvordan man forholder seg til og bruker landskapet.

Viktigheten av persepsjon og hukommelse for bevisstgjøring av landskapsverdi

Persepsjon, eller det å *persipere*, er når man oppfatter omgivelsene sine igjennom sansene. Menneskets sanser består av lukt, hørsel, syn, berøring og smak (Svartdal, 2023). Når sansene stimuleres, så resulterer dette i en opplevelse (ibid.). Hele persepsjonsprosessen er ganske kompleks, siden vi har fem sanser, og det er ikke bare stimuleringen av sansene som gjelder – der er også vår tolkning av det vi persiperer (ibid.). Tolkningen vår baserer seg på kunnskaper og erfaringer vi har fra tidligere, samt forventninger og en hel del andre forhold (ibid.).

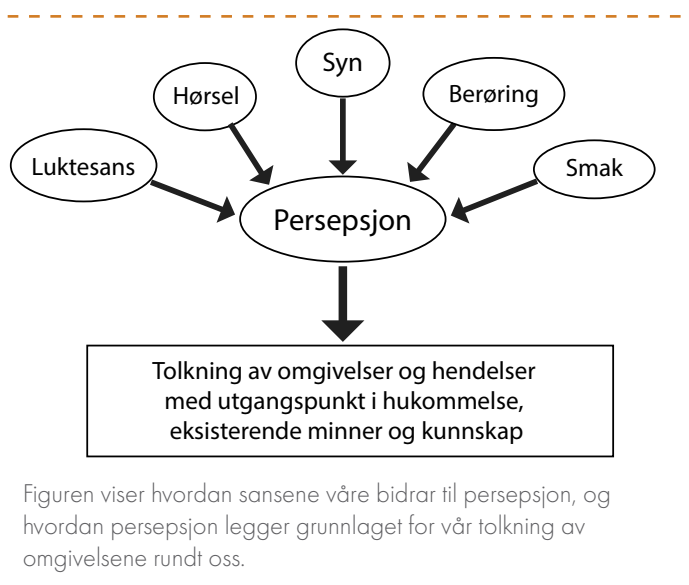
Synet vårt bruker lys for å se former, teksturer, farger og bevegelse, samt distanse og dybde (Bell, 2012, s. 39). For mennesket er synet en særlig viktig sans fordi det også har blitt en av de viktigste måtene vi tenker på når vi ser for oss bilder og scener i miljøet vårt (Bell, 2012, s. 40). Hørselen bruker lydbølger for å sanse lyder og ulike lydnivåer, rytmer, for eksempel når man hører en bekk eller stemmen til noen man kjenner (ibid.). Lukt, berøring og smak er de sansene som er mindre viktige i forhold til å sanse omgivelsene, og synet er absolutt det viktigste når man orienterer seg i landskapet. Sansene er sjelden brukt alene, og de er koblet sammen for å gi oss et komplett bilde av omgivelsene (ibid.). Om man går en tur i skogen, bruker man synet for å orientere seg, hørselen for å høre om det er andre der, smak og lukt hvis man finner bær, og berøring for å kjenne på trestammer eller andre naturfenomener rundt oss (ibid.).

Vi mennesker har utviklet mentale evner til å vurdere verden rundt oss, og persepsjonsprosessen er viktig her, etterfulgt av hukommelse og kognitiv vurdering (Bell, 2012, s. 41). Visuell persepsjon gjør oss i stand til å se objekter, overflater og bevegelse som utgjør landskap og ulike mønstre i landskapet, og vi bruker øynene våre til å samle informasjon som kan være viktig for oss (Bell, 2012, s. 46). Derfor er måten vi ser på et landskap avhengig av omstendighetene i øyeblikket (ibid.). Folk vil se på samme utsikt, men se forskjellige former og mønstre basert på hvilken kunnskap de sitter på, erfaring de har, og hvor de kommer fra (Bell, 2012, s. 52). Persepsjonen av overflatene rundt oss er viktig for å se distanse og gir et rammeverk for det landskapet blir sanset (Bell, 2012, s. 54).

Hukommelse er egenskapen vi har for å se for oss tidligere opplevelser, enten de er personlige eller kulturelle (Herrington, 2009, s. 71). Hukommelse og minne spiller en viktig rolle i hvordan vi samler og henter opp informasjon, og er dermed også viktig for hvordan vi ser på ting (Bell, 2012, s. 58). Et mønster vi oppfatter rundt oss kan vekke minner som kan se sammenhenger og likheter, som for eksempel når vi er blant folk og leter etter en person vi kjenner – da skanner vi området rundt oss med hvordan personen ser ut i minnet (ibid.).

Aristoteles mente at sansene hadde en viktig rolle i hvordan materialiteten i verden er sett og husket, og han mente at framkalling av minner fungerer ved hjelp av assosiasjoner, og disse kan bli styrket ved repetisjon og hverdagslige hendelser (Hill, 2013). Minnene våre kan bli framkalt gjennom vår kroppslige samhandling med verden rundt oss, og på denne måten kan vi også anta at det er landskapet i seg selv som er med på å framkalle fortiden og minnene i oss (ibid.). Erfaring og landskap tvinnes sammen ved hjelp av minner, og det er denne måten historier sitter igjen på og blir fortalt (ibid.).

Identiteten til et menneske utvikles når et barn klarer å se sin egen identitet relatert til det fysiske miljøet, og dette lærer barn når de har opplevelser med leker og rom (Hauge, 2007). Persepsjon er grunnleggende for alt vi mennesker opplever. Uten sansene, hadde vi ikke kunne ta innover oss noe som helst. Persepsjon legger grunnlaget for alle opplevelser, og da også hvordan vi ser og oppfatter landskap, andre mennesker, steder, historier, og hvordan vi av tidligere erfaring og kunnskap knytter oss til andre mennesker, steder og historier.

Figuren viser hvordan sansene våre bidrar til persepsjon, og hvordan persepsjon legger grunnlaget for vår tolkning av omgivelsene rundt oss.

Landskapsminne

Landskapsminne er hvordan selve landskapet har spor etter hva som har skjedd i fortiden. Vi kan dele inn landskapsminne i tre forskjellige kategorier: geologiske, klimatiske og menneskeskapte (Brierley, 2010).

Geologiske prosesser har formet landskapet over mange millioner år, og det har blitt endret mange ganger i løpet av denne tiden (Brierley, 2010). Den geologiske utformingen av landskapet bestemmer topografien, relieffet og eroderbarheten til landskapet (ibid.). Klimatiske forhold gjenspeiler også de geomorfologiske prosessene, på den måten vind, vann og isbreer sliter på overflaten og endrer den, samt påvirker hvilken vegetasjon som vokser på området (ibid.). Menneskeskapte minner viser til menneskelig aktivitet som har påvirket landskapet, og må ses i sammenheng med de geologiske og klimatiske faktorene på stedet (ibid.). Generelt har menneskelig påvirkning på landskapsprosesser og former skjedd gjennom forandring av overflaten, og hvordan dette igjen har påvirket sedimenter og hvor vannet renner (ibid.).

Tidsrammen over de geologiske, klimatiske og menneskeskapte minnene varierer, og det gjør også konsekvensene som manifesterer seg og som kan henge igjen, og på denne måten er tidsdimensjonen en viktig del av landskapsevolusjonen (Brierley, 2010). Noen landformer er standhaftige og varer, sånn som fjell, mens andre har lett for å forsvinne, som for eksempel en sanddyne (ibid.). Alle landskap har delvis et selektivt minne over tidligere hendelser

og prosesser, dette kan være i form av spor i landskapet, som for eksempel et gravminne, eller et berg som har blitt sprengt til fordel for utbygging av hus (ibid.). Ulike minner kan også tolkes forskjellig ut ifra hvilken kunnskap vi sitter på. De produktene som har kommet ut av tidligere hendelser kan ha blitt delvis endret og lagret, som har resultert i et selektivt minne, og dette avtrykket ser forskjellig ut ut ifra hvor det er man befinner seg (ibid.).

Ethvert landskap har sin egen historie, og er derfor unikt (Brierley, 2010). Hvordan vi ser på og tolker et landskap varierer ut ifra hvordan vi ser på det som er igjen, og det som er borte – men mye kan også være gjemt under overflaten (ibid.). Landskapet er knyttet til menneskets oppfatning av det, og i og med at vi sitter på ulik kunnskap og forståelse, vil et menneske fortelle forskjellige historier ut ifra hvordan landskapet har blitt oppfattet. En besøkende geolog vil med sine erfaringer se på landskapet på en annen måte enn en som er fastboende på stedet.

Landskapet er preget av historiske hendelser, og på denne måten kan man se på landskapet som et resultat av spesifikke historiske hendelser eller en serie av hendelser (Philips, 2007, s. 161). Ofte har vi mye innsikt i hva som har skjedd, men det kan også være mangler som gjør at hele bildet eller historien ikke er komplett (Brierley, 2010). Landskapsminne viser oss at det ligger minner i selve landskapet som vi kanskje ikke har helt kontroll på eller oversikt over, og som også preger hvordan landskapet ser ut, og hvordan vi ser på og tolker det.

Figur 2
Bildene viser en gård på Bu i Hasselvika som kan illustrere både hvordan vær og årstid påvirker vår persepsjon og oppfattelse av landskapet, og i tillegg illustrere ulike minner i landskapet. Geologiske minner i form av fjell og topografi, klimatiske minner i form av vegetasjon og vær, og menneskeskapte minner i form av bygninger og jordbrukslandskap.

Tilknytning til sted

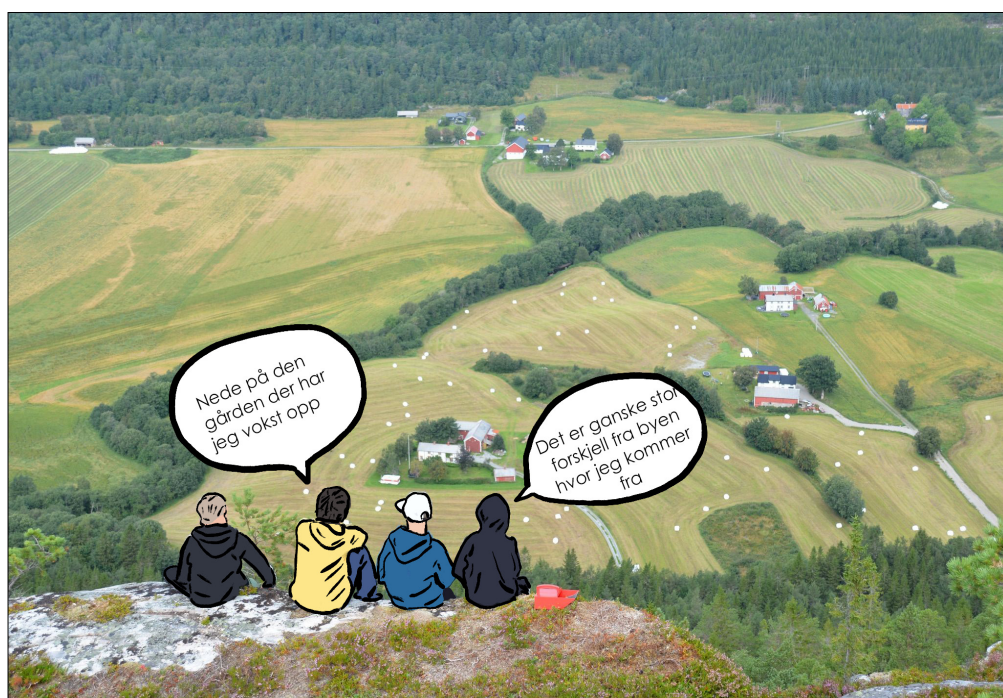
For en person som er vokst opp et sted eller bor der, vil omgivelsene få et annet særpreg enn en som bare passerer forbi eller er der for en kort periode (Christensen, 2002, s. 98). For de som bor eller har vokst opp på stedet, vil stedet bety mer enn noe man først ser når man kommer dit – det er fylt med minner om ting som har vært, om hendelser og begivenheter (ibid.). På denne måten er de som har vokst opp på et sted, bor der, eller på en annen måte har et forhold til stedet, være knyttet til det.

Vi skiller mellom et innenfra- og et utenfra-perspektiv, og dette skillet har å gjøre med nærhet og distanse (Christensen, 2002, s. 215). Det omhandler hvem som betrakter landskapet, og hvilken måte det betraktes på (ibid.). Et eksempel er bonden som lever av et landskap, han har et nærmere forhold til landskapet enn en turist som kommer utenfra. Bonden har et innenfra-perspektiv på landskapet, mens turistene har et utenfra-perspektiv. Måten de betrakter landskapet på har å gjøre med at de har ulik bakgrunn og forskjellige ærender, og de vil derfor oppfatte landskapet på forskjellig måte – bevegelsen gjennom landskapet er ulik, og de legger merke til forskjellige ting som tolkes på ulik måte (ibid.). Med et slikt perspektiv i mente kan man se for seg de ulike tolkningene av et landskap. En som har bodd i et landskap og kjenner godt til det, vil oppleve og bevege seg igjennom landskapet på en annen måte enn en som ikke kjenner til landskapet på samme måte. På denne måten vil en som har et innenfra-perspektiv ha en annen tilknytning til landskapet enn en som kommer utenfra.

Økt flytting vil bidra til at det er færre «innfødte» til å forvalte en stedegen immateriell kulturarv, og på denne måten vil stedets stadkjensle (som er avhengig av at folk har langvarig kjennskap til stedet ved bruk og erfaringer) være mindre til stede for de nye tilflytterne i befolkningen (Skogheim og Vestby, 2010, s. 42). På bakgrunn av at det lokale særpreget vannes ut og man får flere «hvor-som-helst-steder», er det generelt økt interesse for stedsidentitet og stedsutvikling som integrerer kulturminner (ibid.).

Skogheim og Vestby (2010, s. 64) nevner også en klar trend som inngår i steders identitetsformasjoner, og det er økningen i historiske spel (teater/skuespill, ofte fremført utendørs), festivaler og andre lignende arrangementer. Eksempler på et sånt spel er for eksempel *Spelet om Heilag Olav*, som er et utendørs spel som viser hendelsene som skjedde før slaget på Stiklestad i 1030 (Stiklestad, u.å.). Dette historiske spelet er sterkt knyttet til stedet Stiklestad i Trøndelag, og den store hendelsen som skjedde der i vikingtida, og er en ganske stor del av stedsidentiteten der. Sannsynligvis vil folk som kommer derfra, være knyttet til historien, og føle seg som en del av den.

Betydningen av kulturarv for tilknytning til sted er viktig, fordi det kan være en del av hvorfor og hvordan folk knytter seg til et sted, enten de bor der eller har et annet type forhold til stedet. Kulturarven, både den materielle og den immaterielle, vil være med å forme hvordan folk knytter seg til et sted, ut ifra det særpreget kulturarven gir stedet.

Figur 3
En person som har vokst opp et sted vil ha en annen oppfatning og tilknytning til landskapet enn en som kommer utenfra. Likevel kan personen som kommer utenfra lære å kjenne landskapet.

Stedsutvikling

Ved god stedsutvikling vil man lage helhetlige planer som skal legge til rette for utvikling og vekst, og disse planene kan legge til rette for samarbeid mellom kommune, innbyggere, grunneiere og næringsliv (Regjeringen, 2024a). Stedsutvikling omhandler mange tema som skal til for å skape livskraftige samfunn (Vestby, 2018). Hele tiden har næringsutvikling, verdiskaping og innovasjon vært grunnleggende i stedsutvikling, og kultur har de siste årene blitt brukt som satsingsområde i stedsutviklingen når det kommer til blant annet reiseliv, stedsidentitet, møteplass og næring (ibid.). I forbindelse med attraktiv stedsutvikling er tilflytting og tilbakeflytting viktig, og stedstilhørighet og samhörighet er viktige faktorer for å skape et engasjement for en slik utvikling (ibid.).

Et sosialt bærekraftig samfunn vil handle om et samfunn preget av trygghet, tillit og tilhørighet (FHI, 2020). Dette innebærer at det er tilgang til ulike goder som arbeid, utdanning og gode nærmiljø, og det er viktig at folk føler at de hører til og opplever trygghet i nærmiljøet (ibid.). God stedsutvikling vil også innebære at det er variasjon i arbeidsplasser, og at det er tilgang til både skole og barnehage, samt offentlig transport, sosiale møteplasser og kommunale tjenester (ibid.).

Kommunen har ansvar for å utarbeide kommuneplan med samfunnsdel og arealdel, og denne planen skal vise sammenheng mellom framtidig samfunnsutvikling og arealbruk, og skal vise hvilke strategiske valg kommunen tar (Regjeringen, 2024a). Kommunen har dermed ansvar for å tilrettelegge for at stedsutviklingen skal skje på best mulig måte, og dette krever at kommunen skaffer seg innsikt i de ulike stedene som kommunen består av, og at det undersøkes hva som vil fungere best for hvert sted for å skape en positiv stedsutvikling.

Det er et nasjonalt mål at kulturarv og kulturmiljø skal bidra til en utvikling som er bærekraftig for samfunnet (Regjeringen, 2023b). Denne planleggingen skal være med å ivareta kulturminner og kulturmiljø, og dette er viktig for veien videre i forhold til kunnskap, bruk og opplevelse (ibid.). Kulturminnene kan bidra til opplevelser og stedstilhørighet, og er unike ressurser når man skal utvikle byer og steder som skal være levbare (ibid.).

Et annet viktig moment i stedsutviklingen er at den skal være bærekraftig. Det at planleggingen skal være grunnlag for bærekraftig utvikling er forankret i plan- og bygningsloven, og i formålsparagrafen står det at «loven skal fremme bærekraftig utvikling til beste for den enkelte, samfunnet og framtidige generasjoner» (pbl, 2008, § 1-1). Også FN's bærekraftsmål er viktige å ta hensyn til i planleggingen, og bør være innlemmet i både fylkeskommunale og kommunale planer (Regjeringen, 2024b). Bærekraftig utvikling innebærer utvikling innenfor tre områder, nemlig klima og miljø, økonomi og sosiale forhold (FN-sambandet, 2023). De 17 Bærekraftsmålene skal være med å fremme en miljømessig, sosial og økonomisk utvikling, og skal være en del av grunnlaget for planleggingen (Regjeringen, 2024b).

Kulturarv

Kulturarv er et begrep som brukes om kultur som er historisk forankret med verdi for enkeltpersoner, fellesskap, en folkegruppe eller nasjon (Falk og Knudsen, 2023). Kulturarv kan være steder, gjenstander, håndverk, musikk, eller annet som kan være noe vi har arvet fra fortiden (ibid.). En viktig konvensjon i forhold til kulturarv er Faro-konvensjonen, som handler om de viktige aspektene av kulturarven, og vil framheve en bedre forståelse for kulturarv og forholdet mellom kulturarv og samfunnet (Council of Europe, 2020, s. 5). Kulturarv defineres i Faro-konvensjonen som «en gruppe av ressurser som er nedarvet fra tidligere tider, og som, uavhengig av eierskap, identifiseres av mennesker som en gjenspeiling av og et uttrykk for deres verdier, tro, kunnskaper og tradisjon i stadig utvikling» (Faro-konvensjonen, 2005, art. 2).

Det skilles mellom materiell kulturarv og immateriell kulturarv. Den materielle kulturarven er det vi kan ta og se på, som for eksempel håndverk og bygninger. Immateriell kulturarv er tradisjoner og ulik praksis som har levd i lang tid og som har blitt overført til nye generasjoner fra mennesker til mennesker (Falk, 2023). Dette kan være muntlige tradisjoner, som språk, sosiale skikker og tradisjonelt håndverk (ibid.). Historier knyttet til sted og landskap er en del av den immaterielle kulturarven.

Kulturarv kan være kilde til opplevelse, kunnskap, identitet og tilhørighet (Skogheim og Vestby, 2010, s. 20). På denne måten er kulturarv noe som man aktivt kan bruke for å skape nettopp opplevelse, identitet og tilhørighet, samt gi kunnskap. Det å bruke kulturarv som ressurs i by- og stedsutvikling tilsier et kollektivt eierforhold til stedet, og dermed også den immaterielle kulturen som er en del av fortellingen til stedet (Skogheim og Vestby, 2010, s. 59).

Siden steder og landskap forandrer seg kontinuerlig, vil også fortellingen om stedet forandre seg. Det å forvalte kulturarv handler altså om å forvalte fortellingen om stedet (Skogheim og Vestby, 2010, s. 60). Slik kan man se på fortellingen om stedet som en viktig del av stedets identitet og særpreg, og noe befolkningen av stedet tar vare på for å øke bevissthet rundt tidligere hendelser og historier som har vært med på å danne dette særpreget.

Det å studere landskapet i et kulturelt perspektiv innebærer det at man må se landskapet som en prosess – landskapet er alltid i forandring (Christensen, 2002, s. 10). Mennesket har gjennom alle tider tilpasset seg omgivelsene sine, og på den måten også forandret dem (ibid.). Hvis man ser rundt seg kan man se at mennesket har satt avtrykk, og på den måten kan man lese landskapet litt som en historiebok (ibid.). Man kan se på avtrykkene som kilder til å forstå fortidens mennesker (ibid.).

Kulturarv er en ressurs i stedsutvikling der det er en unik kobling mellom det historiske og det moderne – og det er hvordan man forvalter og utvikler som er avgjørende

for utviklingen av stedet (Skogheim og Vestby, 2010, s. 77). Kulturhistoriske verdier kan sies å være nært knyttet til fenomenet stedstilhørighet, og mange mennesker forbinder seg følelsesmessig til steder gjennom bruk av stedet (Skogheim og Vestby, 2010, s. 78). Historielag, ulike organisasjoner og lokale ildsjeler er viktige i flere sammenhenger knyttet til kulturarv, dette gjennom formidling og annet informasjonsarbeid som kan bidra til å vekke interesse og engasjement i befolkningen (Skogheim og Vestby, 2010, s. 101). Folk er viktige for bygder og steder. Uten folkene ville ikke stedene ha vært de samme.

Fotefar mot nord

Et eksempel på et prosjekt som tar i bruk kulturminner for å øke formidling rundt disse er *Fotefar mot nord*. Dette er et prosjekt som søker å formidle og tilrettelegge kulturminner i kommunene i Nordland, Troms og Finnmark, og Namdalen i Trøndelag (Trang-Liljar, 2024). Disse kulturminnene er representative for bosettingen i landsdelen, og 103 kommuner deltok i prosjektet (ibid.). Gjennom 10 000 år viser kulturminnene hvordan stedene har blitt brukt, dette ved for eksempel steinalderboplasser eller kystfort fra andre verdenskrig (ibid.). Prosjektet ble startet på 1990-tallet, og i prosjektet ligger det kilder til kunnskap og opplevelser, som formidles igjennom blant annet planser på stedet (ibid.). Prosjektet viser at formidling av kulturminner og kulturarv på et sted kan være med å fortelle en historie som har vært, og kan være til inspirasjon for utvikling og formidling av kulturarv på andre steder.

Figur 4
Foto: *Fotefar*-prosjektet på Sanna i Træna kommune, u.å., Tor-Kristian Storvik.
Bildet viser en plansje på Sanna i Træna kommune. Dette var en del av prosjektet *Fotefar mot nord*.

Museet Kystens Arv

På Fosen har kystkulturen stått sterkt som en del av kulturen, og Museet Kystens Arv er et museum på Stadsbygda som tar vare på og formidler kunnskap om kystkulturen og den klinkbygde båten (Bore, 2019, s. 8). Her skjer det formidling om kultur, og den mest omfattende formidlingen skjer ved spelet *Den siste viking* som framføres på utescenen ved Prestelva på Stadsbygda (ibid.). Den siste viking er ei bok skrevet av Jon Bojer som omhandler lofotfisket, og skildrer kystmiljøet og hvordan livet var på tidlig 1900-tall da lofotfisket var viktig for overlevelse (Turnéteateret i Trøndelag, u.å.).

Museet har også eget båtbyggeri, og driver med formidling av tradisjonsrik kunnskap, og representerer et nasjonalt tyngdepunkt for bygging, bruk og bevaring av klinkbygde råseglbåter (Bore, 2019, s. 11). Denne typen båt har i mer enn tusen år vært brukt langs Norskekysten, og har vært en del av betydningen for bosettingen langs kysten (ibid.). Åfjordsbåten er en båt som er tradisjonell for Trøndelag – den er lettbygd og har egenskaper som egner seg til både roing og segling (Bore, 2019, s. 12). Denne båten tar utgangspunkt

i eldgamle tradisjoner, og kunnskapen om hvordan man bygger disse båtene har gått i arv gjennom generasjoner, og er nå ivaretatt av båtbyggerne ved Museet Kystens Arv (Bore, 2019, s. 29). I desember 2021 kom den nordiske klinkbåttradisjonen på Unescos liste over verdens immaterielle kulturarv (Museet Kystens Arv, u.å.-b). Det at museet tar vare på klinkbåttradisjonen som en del av kunnskapen som sikres framtida, viser viktigheten av denne tradisjonen, særlig når den nå også er en del av Unescos liste over verdens immaterielle kulturarv.

Oppsummering

I dette kapittelet har jeg undersøkt ulike temaer som har med landskap, sted og identitet å gjøre, og forsøkt å bringe fram viktigheten kulturarv har for stedets identitet og særpreg. Det er viktig å ta vare på kulturarv, både for å ta vare på stedet, men også for å styrke stedstilhørigheten til folk som er tilknyttet stedet. Ved å fokusere på historier knyttet til landskapet, kan man dykke dypere i de ulike lagene som landskapet består av.

Figur 5 Åfjordsbåt som ble rodd fra Hasselvika til Trondheim i 2018. Her avbildet utenfor Tinnvika i Hasselvika.

KAPITTEL 4

Viktigheten av fortellinger

I dette kapittelet vil jeg søke å forstå viktigheten av historier, og hvorfor vi mennesker knytter oss til historier og fortellinger. Først vil jeg gå igjennom ulike typer historier, undersøke hvorfor vi knytter oss til dem, og deretter prøve å se dette i sammenheng med landskap, sted og bærekraftig utvikling.

Historier, fortellinger, sagn og myter

Det finnes mange forskjellige typer historier. Noen omhandler historiske hendelser, andre er fortellinger som har blitt fortalt muntlig gjennom generasjoner. Det finnes fortellinger i bøker og filmer, men også fortellinger fra hverdagen vår som vi kanskje ikke tenker like mye over. I denne delen vil jeg forsøke å undersøke hvorfor eller hva det er som gjør at fortellinger er viktige for mennesker.

Sagn er fortellinger som er knyttet til steder, hendelser eller personer, og er muntlig overlevert, og disse fortellingene gjør krav på å bli trodd fordi det er noe som angivelig har hendt (Store norske leksikon, 2022). Man kan dele sagn i tre hovedgrupper – sagn som omhandler det overnaturlige (huldra, nøkken og lignende), historiske sagn som omhandler begivenheter eller personer med rikshistorisk interesse, og bygdesagn som forteller om lokale steder, begivenheter og personer som er viktige for lokalmiljøet (ibid.).

Myter er fortellinger som handler om en fjern fortid, og disse fortellingene forteller ofte om verdens eller samfunnets opprinnelse (Fosshagen, 2021). Myter produseres av mennesker og holdes ved like av dem, og de skapes innenfor historiske kontekster (Steinsland, 2012, s. 13). Religiøse systemer og ritualer er ofte knyttet til disse mytene, og handler ofte om verdier i samfunnet (Fosshagen, 2021). Fortellingene vi får høre om fra norrøn tid er ofte preget av landskapet i Norden, særlig med innslag av de utfordringene som er her med værslag, og en kultur som er annerledes fra de klassiske kulturene (Steinsland, 2012, s. 16).

Kunnskapen om myter og de gamle kulturene er viktig også for oss moderne mennesker (Steinsland, 2012, s. 19). Dette innebærer at det ligger et potensial i mytologien som forteller oss noe om at vi har dype behov for å høre til, og om utviklingen vår som art (ibid.).

En fortelling kan defineres som en kort eller lang historie som omhandler noe som har skjedd, og har som mål å blant annet fortelle, fantasere eller underholde (Nbvok, 2019). Fortellinger er noe vi alle har et forhold til, enten det er at vi har hørt godnatthistorier under oppveksten, eller lest bøker på skolen. En fortelling kan også omtales som en historie. Historie kan defineres som et utviklingsforløp som gjelder menneskeheten, begivenheter, og beskrivelsen av dette

forløpet (Det norske akademis ordbok, u.å.-a). Historie vil som oftest være beskrivende for det som faktisk har skjedd, og ikke nødvendigvis være fiksjon. Det at noe er historie forteller noe som har skjedd, og at det er i fortiden. En fiksjonell historie forteller om noe som har skjedd, men som ikke trenger å være ekte på samme måte som en historisk hendelse. En fiksjonell historie kan likevel være basert på ekte hendelser og steder.

Historier og fortellinger finnes i flere former, det kan være alt fra kunst i form av dikt, til underholdning i form av bøker og filmer, eller nyheter og muntlige fortellinger (Diehl et al, 2017). Uansett hvilken stil eller hvilket plott historien har, er fellesnevneren for alle historier at det er *noen som forteller noe til noen om noe* – i hvert tilfelle vil det være en som forteller og en fortelling som blir fortalt (Kearney, 2002, s. 5).

Å fortelle historier er grunnleggende for mennesker (Kearney, 2002, s. 3). Ikke bare trenger vi mat for å overleve, vi trenger faktisk historier også – de gjør oss levende, og tilstanden vår som menneske blir *menneskelig* (ibid.). Når man forteller sin egen historie, hvis noen spør deg hvem du er for eksempel, så forteller man tidligere minner man har og hva man ser for seg at framtiden bringer, og på denne måten ser man på hvem man er som hvor man kommer fra, og hvor man skal (Kearney, 2002, s. 4).

Figur 6 Tegning av Theodor Kittelsen fra 1904. Malerier og tegninger kan også formidle fortellinger på en måte som vekker følelser i oss, særlig om vi har hørt historien eller fortellingen som ligger bak bildet. Nøkken er en kjent skikkelse fra norske sagn, og jeg husker selv at jeg var redd for at nøkken skulle dukke opp når jeg bada i Sørvikvatnet da jeg var barn. Enda den dag i dag kan jeg se for meg at nøkken dukker opp en sommerkveld ved vannet.

Historier og hvorfor vi knytter oss til dem

Historie og historiefortelling baserer seg på kognitive prosesser som sitter dypt i den menneskelige psyken (Lewis, 2011, s. 505). På en måte er historiefortelling den fremste måten å forstå verden rundt oss på (ibid.). Uten historier ville det ikke vært noe identitet, hverken for det ene eller det andre (ibid.). Hva ville vel en person vært foruten det som har hendt han eller henne? Alt i livet vårt husker vi som minner, om det handler om oss selv eller historier vi har hørt, og det er på denne måten man også bygger opp identitet og forståelse gjennom historier. Igjen gjennom repetisjon og historiefortelling forteller mennesker hva de vet om det å være menneske (ibid.). Mennesket er dratt mot historier gjennom hele livet, dette gjennom daglige rutiner, å fortelle opplevelser vi har hatt til andre, gjennom å lese bøker og se film og TV – det er mange måter vi omringer oss med historier på (ibid.). På denne måten tar vi inn både våre egne historier og andres, og gjentforteller dem til hverandre (Lewis, 2011, s. 506).

Figur 7 Gjennom livet er vi dratt mot historier, og å lese bøker er en måte vi kan erfare en historie. De historiene vi liker har vi som mennesker en tendens til å knytte oss til.

Landskap, sted og historier

Historier er som regel knyttet til steder. Hvor ting skjedde er ofte en viktig del av historien når den fortelles til andre. I både bøker, film, serier og dagligdagse hendelser er sted et viktig element i selve fortellingen som finner sted. Ta for eksempel fantasy-bøker. Karakteristisk for slike bøker er et spektakulært landskap, med store variasjoner, og dette landskapet er en viktig del av reisen til hovedpersonene, og da også leseren. Man ser for seg landskapet som er beskrevet og knytter hendelsene til det. Bøker som har imaginære steder, som for eksempel *Galtvort høyere skole for hekseri og trolldom* i Harry Potter-bøkene, har en imaginær materialitet bestående av rom, trapper og tunneler som får bøkene til å fungere på en god måte (Cresswell, 2015, s. 14). Når vi leser, setter vi oss inn i historien, og dermed også det landskapet og området som blir beskrevet. Romaner og filmer produserer ofte en slik stadkjensle, nemlig det at leseren eller seeren føler hvordan det faktisk er å være der (ibid.). Igjen kan vi knytte dette til persepsjon og hukommelse. Det at vi er i stand til å se for oss ting, gjør at vi faktisk klarer å skape en stadkjensle, selv om det vi får høre bare er imaginært.

På den andre siden kan vi også se for oss de historiene som faktisk har funnet sted på ekte. Disse historiene kan fortelle oss om hendelser i landskapet og på steder, og kan få oss til å føle en ny tilhørighet ved at vi kan knytte oss til historien, særlig om det omhandler steder eller personer vi har kjær. Dette er et viktig poeng i forhold til historiefortelling og steder, fordi vi søker å forstå hvorfor ting, landskap, steder og personer er som de er, og om man får høre en fortelling om det, kan man få en ny forståelse for stedene og menneskene som blir omtalt.

Figur 8 Landskapet legger grunnlag for å skape mang en historie.

Stedsnavn forteller også historier

Stedsnavn er noe som ikke direkte trenger å være en del av det fysiske landskapet, men noe vi tillegger det (Christensen, 2002, s. 232). På denne måten kan stedsnavn fortelle historier om hvordan stedet har vært eller hvordan det har blitt brukt tidligere, eller være knyttet til noe helt annet, men likevel være et navn som har festet seg og blir tatt med videre over generasjoner.

I boka *Det norske landskapet* av Arne Lie Christensen (2002) gjenfortelles en historie om en mann som går på tur et sted i Bergen hvor han ikke hadde vært på flere år. Ved en stor stein stanser han og spør noen gutter i 12-14-årsalderen: «Kaller dere denne stenen fremdeles for Jesus-stenen?». Guttene ser skeptisk på han og sier: «Vi 'kaller' den ikke for Jesus-stenen, det ER Jesus-stenen!». Denne historien viser viktigheten av et navn som har gått i arv. Det var ikke noe tvil om at, jo, dette var faktisk Jesus-stenen, og det er ikke bare noe de kaller den. Bakgrunnen for navnet får vi ikke vite, og kanskje vet ikke guttene hvorfor den kalles Jesus-stenen heller, *den bare heter det og sånn er det*.

Navn knyttes ofte til steder så sterkt at det blir en identitet (Christensen, 2002, s. 220). Slike navn går i arv ved at man for eksempel forteller andre (gjerne de som er yngre enn seg selv) om et sted eller en hendelse, og de vil igjen ivareta den historien ved å fortelle den videre til neste generasjon. Slik er også stedsnavn noe som kan forandres over tid, ut ifra hvem som omgås stedet og hvordan man omtaler det. Likevel er ikke stedsnavn noe som i dag blir like mye brukt som før. Folk har ikke like mye bruk for navnene, da man i dag kan bruke GPS for å finne fram dit man skal, og da er det veinavn med nummer som gjelder (Bjerkem, 2020). Dette kan påvirke hvordan man i dag forvalter stedsnavn. Tidligere har stedsnavn blitt overført ved at man har brukt dem, og gitt dem videre til neste generasjon, men nå kan det være nødvendig å skaffe en oversikt ved å skrive dem ned – hvis ikke kan de gå tapt (ibid.). Nye stedsnavn kan også oppstå ved at det skjer nye hendelser, eller andre ting, som påvirker hvordan man omtaler stedet, både på godt og vondt.

Figur 9

Steinen "Timaglaset" på fjellet Gråsida på Voss. Steinen er en flyttblokk, og har fått navnet etter dens likhet med den øverste delen av et timeglass. Navnet kan likevel også fortelle oss om steinens lange levetid og dens spesielle posisjon. Den reflekterer også geologiske minner i landskapet.

Figur 10

Skilt kan fortelle oss om stedsnavn. Likevel er det mange stedsnavn som ikke er skiltet. Disse lever i lokalbefolkningen og holdes i live når man muntlig snakker om dem.

Bærekraftig utvikling ved bruk av historier i landskapsplanlegging

Sporene i landskapet rundt oss utgjør en felles hukommelse om hvordan tidligere generasjoner levde, og de legger grunnlag for kunnskap og bruk gjennom at de er ressurser som man kan bruke i samfunnsplanlegging (Meld. St. 16 (2019-2020), s. 5). Menneskenes tilpasning til naturen, og hvordan vi har brukt landskapet, har skapt det kulturhistoriske innholdet som befinner seg der (ibid.).

I stortingsmelding nr. 16 (2019-2020) *Nye mål i kulturmiljøpolitikken* har regjeringen satt noen mål som skal fremme kulturmiljøet. Disse er: «Alle skal ha mulighet til å engasjere seg og ta ansvar for kulturmiljø», «Kulturmiljø skal bidra til bærekraftig utvikling gjennom helhetlig samfunnsplanlegging» og «Et mangfold av kulturmiljø skal tas vare på som grunnlag for kunnskap, opplevelse og bruk» (Meld. St. 16 (2019-2020), s. 7). Her er det særlig de to siste målene som er interessante i forhold til landskapsplanlegging. Her påpekes det at arealplanleggingen har en betydning når man skal ta vare på kulturarv, og at vi har et ansvar i forhold til å følge opp de målene som FN har satt for bærekraftig utvikling (Meld. St. 16 (2019-2020), s. 8).

Bærekraftig utvikling kan defineres som «en utvikling som imøtekommer dagens behov uten å ødelegge mulighetene for at kommende generasjoner skal få dekket sine behov.», og i dette ligger det at alle skal få oppfylt grunnleggende rettigheter, og at vi må sette grenser for hvor mye vi kan utnytte naturen uten at det skal gå utover fremtidige generasjoner (FN-sambandet, 2023). I bærekraftsmål nummer 11 – *Bærekraftige byer og samfunn* er det et eget delmål som omhandler innsats for å verne verdens kultur- og naturarv, og både kreativitet, kultur og kulturarv har et stort potensial for å kunne bidra til sosial, miljømessig og økonomisk utvikling (Meld. St. 16 (2019-2020), s. 20). Demografiske endringer i landskapet, som for eksempel at jordbruksdrift opphører, kan føre til at bygninger som våningshus og sommerfjøs går ut av bruk (ibid.). Dette kan gjøre at det er vanskelig å ta vare på denne typen kulturarv som forteller om tidligere bruk av landskapet.

Unescos konvensjon om vern av verdens kultur- og naturarv skal verne kulturarv og naturarv, og øke bevisstheten om betydningen den immaterielle kulturarven har (Meld. St. 16 (2019-2020), s. 29-30). Under dette kommer kunnskap og praksis som gjelder naturen, muntlige tradisjoner og uttrykk og språk som uttrykksmiddel for immateriell kultur (ibid.).

Kulturarven kan supplere de sosiale, miljømessige og økonomiske målene for å skape en bærekraftig utvikling. Dette kommer fram i rapporten *Cultural Heritage Counts for Europe*, hvor det vises til at kulturarven har mange sider som kan brukes for å oppnå en bærekraftig utvikling. Kulturarv er en viktig komponent til hvordan regioner, byer og steder kan bli mer attraktive, og man kan skape unike identiteter ved å bruke kulturarven til å markedsføre stedet (The CHCfE Consortium, 2015, s. 19-20). Ved å gjøre kulturarven i landskapet tilgjengelig for folk, kan man øke stedets verdi på bakgrunn av at man lærer om stedets fortid og identitet. Kulturarven kan bidra til læring og ny forståelse for stedet (The CHCfE Consortium, 2015, s. 29).

Figur 11 Figuren viser sammenhengen mellom de kulturelle, sosiale, miljømessige og økonomiske sidene ved et sted som kan bidra til å skape bærekraftig utvikling. Den kulturelle siden sammen med den sosiale skaper stedets identitet, og bidrar dermed også til stedets stadkjønse. Dette er basert på det sosiale samholdet i lokalsamfunnet som kan skapes ved bruk av kulturarv og historier. De økonomiske og miljømessige sidene kan legge basis for at stedet øker sin attraktivitet gjennom å fremme det kulturelle i landskapet, og kan dermed også legge grunnlag for at stedet får flere tilflyttere. Basert på figuren i CHCfE-rapporten (The CHCfE Consortium, 2015, s. 17).

I figuren på forrige side kan vi se de tre målene i FNs bærekraftsmål: sosiale, økonomiske og miljømessige mål, i tillegg til kulturelle, som samlet bidrar til en bærekraftig utvikling (The CHCfE Consortium, 2015, s. 17). Det kulturelle aspektet ved bærekraftig utvikling baseres på at kulturarven i kombinasjon med de andre dimensjonene gir en sterkere identitet, stadkjensle og attraktivitet, og kan bidra til å forsterke de sosiale, miljømessige og økonomiske målene (ibid.). Figuren viser at de kulturelle sidene ved et sted kan bidra til å oppnå en bærekraftig utvikling, sammen med de sosiale, miljømessige og økonomiske sidene. Ulike sider som vil bidra til den bærekraftige utviklingen er blant annet en sterkere stadkjensle, som vil kunne oppnås ved å bruke kulturarven i landskapet, øke den sosiale deltakelsen i lokalsamfunnet og ved å redusere byspredning. Her vil også det kulturelle landskapet være et viktig moment, på grunn av sine mange fortellinger, historier og landskapsminner som danner et særpreg for området. Det å se disse fire sidene i sammenheng med hverandre, kan være nyttig for å forstå hvordan vi kan oppnå en bærekraftig utvikling for framtiden.

Videre i oppgaven fokuserer jeg på stedsidentitet, stadkjensle og kulturelt landskap som skal være med på å bidra til en bærekraftig utvikling. For å ta vare på de historiene som befinner seg i de ulike lagene i landskapet, er det viktig å få fram historiene og bruke disse i stedsutviklingen. Historiene og fortellingene viser til en felles fortid som kobler sammen mennesker og sted, og forbinder dermed disse på en måte som kan skape stadkjensle og styrke identiteten til stedet.

Både fylkeskommunen og kommunen har et ansvar for at kulturmiljø ivaretas, det vil si at de har et stort ansvar for å legge til rette for at dette blir gjort i areal- og samfunnsplanleggingen (Meld. St. 16 (2019-2020), s. 26). På denne måten er det det som planlegges i hver kommune som blir grunnlaget for hvordan områdene og landskapet blir tatt vare på og utnyttet på best mulig måte. Derfor er det viktig at det gjøres undersøkelser som kan fremme kulturarven, historier og fortellinger som tilhører steder og områder, slik at de kan styrke stedets identitet og legge grunnlag for videre bærekraftig stedsutvikling.

Oppsummering

Ved å undersøke kulturarv med fokus på historier, fortellinger og stedsnavn, kan man øke forståelsen for stedet, og gjøre landskapsplanlegging og stedsutvikling mer tilpasset stedene. På denne måten kan disse bidra til at vi får en utvikling som er bærekraftig i forhold til de kulturelle, sosiale, miljømessige og økonomiske sidene som har med bærekraftig utvikling å gjøre.

KAPITTEL 5

Landskapsanalysemetoder - i hvilken grad fanger de opp immateriell kulturarv og fortellinger i landskapet?

Med fokuset oppgaven har på historier og fortellinger i landskapet, ønsker jeg å undersøke hvordan disse blir tatt opp i ulike landskapsanalysemetoder.

Dette er for å få en bedre forståelse for hvordan historier og fortellinger bli ivaretatt i videre planlegging, også i forbindelse med de relasjonelle verdiene i landskapet. I dette kapittelet vil jeg se på ulike analyseverktøy, og finne ut på hvilken måte de tar høyde for historier og fortellinger i metodene. Her undersøkes også begrepet kulturelle referanser, og hvorfor disse er viktige i landskapsplanlegging.

NIKUs rapport om eksisterende analysemetoder

I landskapsplanlegging brukes forskjellige landskapsanalysemetoder for å fremheve hvilke kvaliteter og hvilket potensial som ligger i landskapet. Det finnes mange ulike landskapsanalysemetoder som kan brukes i forkant av landskapsplanlegging. NIKU gjorde en rapport på dette i 2015, hvor de gikk igjennom ulike analyseverktøy og hvilket fokus de ulike metodene hadde. I rapporten går de igjennom analyser både for regionale og lokale forhold, og viser styrker og svakheter ved hver metode. Rapporten er gjort for Kommunal- og moderniseringsdepartementet, og er forfattet av Gro Jerpåsen, Lars Erikstad, Morten Melby og Anneli Nesbakken.

De fleste av metodene som er nevnt i rapporten tar for seg beskrivelse av landskapet, særlig med vekt på vegetasjon, geologi og landskapskarakter. Rapporten deler metodene inn i kategoriene *landskapskartlegging/landskapstypekartlegging (nasjonal og regional skala)*, *landskapsanalyse med fastsettelse av landskapskarakter (regional og lokal skala)*, og *stedsanalyser (lokal skala)* (Erikstad et al, 2015, s. 18). Det er de to siste kategoriene som er mest relevante for historier, fortellinger og relasjonelle verdier i landskapet, siden de fokuserer mest på det lokale ved hjelp av å se på utvalgte egenskaper i landskapet, og stedets identitet og historie (ibid.).

Landskapsanalysemetodene som er gått igjennom i rapporten tar ikke alle like stor høyde for å undersøke stedsnavn, kulturarv og historier som befinner seg i landskapet. Dette kan også ha å gjøre med at veilederne fokuserer på forskjellige aspekter, og blir brukt til ulike formål. Det finnes ikke én type metode som kan fange alle aspektene i et landskap, og det er derfor det finnes flere typer landskapsanalyseverktøy som kan hjelpe oss å skaffe et helhetlig bilde over et sted (Erikstad et al, 2015, s. 19). Likevel er jeg i denne oppgaven opptatt av å se på hvilke metoder som fanger opp aspekter som omfatter historier, fortellinger og stedsnavn. Vi kan skille mellom et utenfra- og innenfra-perspektiv i landskapsanalyser. Utenfra-perspektivet fokuserer på det som er observerbart i et landskap, og som er lettere å kartlegge å analysere, og derfor enklere å beskrive (Erikstad et al, 2015, s. 24). Innenfra-perspektivet handler om meningen landskapet har for de menneskene som bor der, og fokuserer mer på lokal kunnskap og opplevelse av landskap (ibid.). Dette perspektivet fokuserer altså mer på de relasjonelle verdiene i et landskap.

Landskapskonvensjonens definisjon av landskap knyttes veldig til landskapet slik folk oppfatter det, og er derfor et sterkt signal om at landskapet og de relasjonene vi knytter til det burde være veldig sentralt i en landskapsanalyse (Erikstad et al, 2015, s. 28). Konvensjonen fremhever også behovet for medvirkning for å forstå og forvalte landskapet, og i hverdagslandskapet vi lever i hver dag er det flere egenskaper som gjør at folk identifiserer seg eller føler tilhørighet til et sted (ibid.).

Jeg vil videre trekke fram og undersøke fire analysemetoder som har et godt utgangspunkt for å kunne ta høyde for kulturelle referanser, herunder historier, fortellinger, og immateriell kulturarv. Metodene som er valgt ut er **Landskapsanalyse** utarbeidet av Direktoratet for naturforvaltning og Riksantikvaren fra 2010, **DIVE: Kulturhistorisk stedsanalyse**, utarbeidet av Riksantikvaren i 2009, og **Kvalitativ stedsanalyse**, utarbeidet av Vagstein i 1993. I tillegg vil jeg gå igjennom metoden for **Landskapsressursanalyse**. Metodene som videre kommenteres tar utgangspunkt og bygger på NIKU sin analyserapport.

Landskapsanalyse: Fremgangsmåte for vurdering av landskapskarakter og landskapsverdi

Denne veilederen er utarbeidet av Direktoratet for Naturforvaltning og Riksantikvaren i 2010. Den fokuserer på å styrke allerede eksisterende analysemetoder gjennom en implementering av landskapskonvensjonens forståelse av landskap (DN og RA, 2010). Landskapskonvensjonen ser som tidligere nevnt på landskapet som en relasjon menneske og sted. Målet med analysen er at den kan bli brukt i forbindelse med konsekvensutredninger for kommuneplaner, samt for storskala planleggingstiltak (ibid.). I analysen skal man fastsette landskapskarakter og verdisetze landskapet, dette gjennom beskrivelse og tolkning (ibid.).

Analysemetoden vil gi grunnlag for å fastsette landskapskarakter gjennom seks tema (DN og RA, 2010). Disse temaene er: Landformer og vann, vegetasjonsdekke og vegetasjonsstruktur, arealbruk og bebyggelse, kulturhistorien i landskapet, kulturelle referanser og romlig–estetiske forhold (ibid.). Denne landskapsanalysen skal ligge til grunn for konsekvensutredninger og for kommunale planprosesser (ibid.). Fremgangsmåten i analysen baserer seg på fem faser: forberede, beskrive, tolke, vurdere og planlegge (ibid.).

I denne analysen er det kulturhistorien i landskapet og de kulturelle referansene som er viktige i forbindelse med kulturarv og fortellinger i landskapet. Temaet kulturhistorien i landskapet viser til den fysiske kulturarven i landskapet, dette inkluderer ulike landskapselementer som kan fortelle om kulturhistorien på stedet (DN og RA, 2010). Dette kan være for eksempel gravminner som forteller om gammel bosetting, eller bygninger som naust eller sommerfjøs som forteller om bruk av utmarka og sjøen. De kulturelle referansene er sammensatt av flere komponenter, og en av komponentene kalles «landskap uttrykt gjennom kunst og folkelige tradisjoner» (ibid.). Denne viser til skjønnlitteratur, billedkunst, musikk, dans, og fortellertradisjoner som kan fortelle oss om den historiske dimensjonen ved stedet (ibid.). I tillegg viser temaet kulturelle referanser til viktigheten av stedsnavn, også de som er knyttet til historiske hendelser slik som Slaget på Stiklestad (ibid.).

Veilederen tar dermed høyde for at det finnes både fysiske kulturminner og kulturarv i landskapet, i tillegg til at kulturelle referanser som sagn og fortellinger er viktige i denne typen analyse som videre skal brukes til for eksempel kommuneplan.

Figur 12
Forsiden til
Landskapsanalyse-
veilederen av DN og
RA fra 2010.

Det at kulturelle referanser er et eget vurderingstema, gjør at disse blir satt noe mer fokus på enn i andre veiledere. Dette er også den eneste veilederen som har kulturelle referanser som eget tema.

I forhold til de immaterielle verdiene i landskapet, er ikke ordet «immateriell» nevnt en eneste gang i hele veilederen. På denne måten kan man si at fokuset på de immaterielle verdiene i landskapet mangler. Likevel, under temaet kulturelle referanser er en av komponentene som er omtalt «lokal kunnskap om bruk og skjøtsel og vedlikehold av landskapselementer» (DN og RA, 2010). Dette er en immateriell side ved landskapet, siden det handler om lokal kunnskap og ikke noe som er nedfelt i landskapet på samme måte som et kulturminne.

Konklusjon

Veilederen har med kulturelle referanser som eget tema, og har på denne måte med blant annet fortellinger som en del av analysen. Likevel er ikke dette et stort fokus, og i eksemplene i veilederen blir de kulturelle referansene nevnt kun med én kommentar i vurderingsskjemaet, uten særlig utdyping. Veilederen har fokuset om å sette landskapskarakter, og derfor vil ikke de kulturelle referansene få den plassen den fortjener i en sårn type analyse. De immaterielle verdiene er også tilsidesatt i denne analysen, denne vurderingen er gjort på bakgrunn av at de ikke blir nevnt i analysen i det hele tatt.

DIVE: Kulturhistorisk stedsanalyse

Denne veilederen er utarbeidet av Riksantikvaren i 2009. Metoden fokuserer i hovedsak på kulturarv som ressurs man kan bruke i by- og stedsutvikling (Riksantikvaren, 2009, s. 5). Metoden skal hjelpe å sortere, drøfte og bearbeide den informasjonen man bruker i plan- og stedsutviklingsprosesser, og er på denne måten ikke en tradisjonell metode (ibid.). Den skal legge til rette for samarbeid, tverrfaglig engasjement og medvirkning, og medvirkningen kan skje på ulike måter, for eksempel ved bruk av folkemøter og spørreundersøkelser (ibid.).

Analysen kan anvendes på flere måter, for eksempel ved å belyse kulturarvens kvaliteter eller grunnleggende historiske trekk (Riksantikvaren, 2009, s. 5). Den kan brukes som kunnskapsgrunnlag for blant annet kulturminneforvaltning, arealplanlegging (fra oversiktsplan til detaljplan), konsekvensutredning og samfunnsplanlegging, både på regionalt og kommunalt nivå (ibid.). DIVE står for *Describe* (beskrive), *Interpret* (tolke), *Valuate* (vurdere), og *Enable* (aktivere) (ibid.). I denne analysen jobber man i forskjellige arbeidsfaser, bestående av fasene: forberedende, beskrivende, fortolkende, vurderende, aktiverende og oppsummerende (ibid.). Analysen skal fungere både som selvstendig kunnskapsgrunnlag og tematisk underlag for plan, og søker å formidle kunnskap om kvaliteter ved kulturarven og se på ulike utviklingsmuligheter (Erikstad et al, 2015, s. 46). Den kan brukes som grunnlag for blant annet landskapsforvaltning, kulturminneforvaltning, arealplanlegging og samfunnsplanlegging (ibid.).

I den beskrivende fasen, med mål om å belyse den historiske karakteren i analyseområdet, oppgis grunnlag og kilder til informasjon blant annet å være «stedsnavn, fortellinger om livet på stedet, muntlige beretninger og samtaler, og tradisjoner» (Riksantikvaren, 2009). Slik sett har også denne veilederen med det viktige aspektet med fortellinger fra et sted i beskrivelsen og tolkningen av et sted, og som kan brukes til videre planlegging. Likevel er ikke hovedfokuset på dette i denne typen analyse, her er målet i den beskrivende fasen å komme fram til en historisk karakter for analyseområdet (ibid.). DIVE er et utmerket verktøy for å kartlegge kulturminner og annen kulturarv, men fanger ikke opp det viktige aspektet med stedsnavn, historier og fortellinger fra stedet. Derfor vil ikke historiene og fortellingene om stedet og menneskene her

Figur 13 Forsiden til DIVE av Riksantikvaren fra 2009.

komme like godt fram i denne analysemetoden, som de kunne ha gjort om fokuset på denne typen kulturarv hadde vært større.

Til tross for at dette er en kulturhistorisk analyseveileder, er ordet «immateriell» kun nevnt to ganger i hele veilederen. Dette er noe oppsiktsvekkende, da man skulle tro at den immaterielle kulturarven har like stor verdi som den materielle. Fokuset i DIVE ligger i hovedsak på den materielle kulturarven, og dette gjenspeiles i eksempelanalysene som går gjennom i veilederen.

Konklusjon

Hverken historier, fortellinger eller andre immaterielle verdier i landskapet er et stort fokus i DIVE. DIVE er likevel et godt verktøy når det kommer til den materielle kulturarven. På samme tid kunne veilederen hatt med noe mer av den immaterielle kulturarven og fortellinger i landskapet i en slik type analyse, da denne typen kulturarv også har betydning for landskapskvalitet og stedsidentitet, ikke bare den materielle kulturarven.

Kvalitativ stedsanalyse

Denne analysemetoden er utviklet av Miljøverndepartementet i 1993, og presenteres i heftet «Stedsanalyse – innhold og gjennomføring» sammen med fem andre analysemetoder. Den kvalitative stedsanalysen skal beskrive stedet i sin helhet, med romstruktur og karakter, og analysen vektlegger landskapet (Miljøverndepartementet, 1993, s. 21). Metoden er utviklet av Anne Marit Vagstein, og bygger på Norberg-Schulz fenomenologiske stedsteori, som går ut på at liv og sted henger sammen som en enhet, og grunner i at alt menneskelig virke må finne sted, altså lokaliseres og utformes (Miljøverndepartementet, 1993, s. 26). Denne analysen skal beskrive omgivelsene sånn som de framtrer, det vil si helhetlige steder med romstruktur og karakter (ibid.). Formålet med analysen er å gi en bedre forståelse av stedet, og stedets identitet vil gi en felles innsikt som gir utgangspunkt for stedets utvikling (Vagstein, 1993, s. 165). Det er også ment at den skal gi innspill til fornyelse og bevaring av stedet ut ifra stedets identitet (Erikstad et al, 2015, s. 45).

I analysen oppgis det at man kan forstå landskapet som orienteringsrom, stemningsrom, erindringsrom og historisk rom (Vagstein, 1993, s. 165). Orienteringsrommet definerer naturgitte og menneskeskapte områder, og framstilles som et grunnriss (Miljøverndepartementet, 1993, s. 28). Stemningsrommet, også kalt identifikasjonsrommet, ser på trekkene som utgjør stedets karakter, som konkrete formegenskaper (ibid.). Erindringsrommet defineres av grunnformene som kjennetegner stedet, for eksempel landemerker og romformer (ibid.). Historierommet skal trekke fram ulike epoker som har påvirket stedets bruk, og kan øke forståelsen for ulike sammenhenger i landskapet (ibid.). Til sammen utgjør disse en redegjørelse for stedets identitet, også kalt *genius loci* (stedets sjel) (ibid.). Strukturene avdekkes også ved å se på stedsnavn og ved å analysere mennesker bruk og deltakelse av stedet (Erikstad et al, 2015, s. 45).

Denne analysen vektlegger ulike elementer i landskapet, og tar for seg en helhetlig vurdering før man presenterer stedets identitet basert på de fire temaene som går igjennom. Det er spesielt det siste «rommet» som nevnes, historierommet, som kan være interessant i forhold til fortellinger i landskapet. Historierommet skal trekke fram epoker i stedets historie for å øke forståelsen for hvorfor stedet er som det er. Her nevnes ikke historier og fortellinger spesielt, men det er mer fokus på

Figur 14 Kvalitativ stedsanalyse presenteres i Miljøverndepartementets "Stedsanalyse - innhold og gjennomføring"

kulturhistorien. Stedsnavn brukes for å kunne avdekke ulike strukturer i landskapet. Likevel må det sies at denne type veileder er ganske vag, og det virker ikke som at den har blitt utviklet noe særlig videre siden 1993, og det er over 30 år siden. Kanskje kunne man utviklet denne analysemetoden videre ved å implementere historier og fortellinger i forbindelse med menneskelige relasjoner som en viktig del av den kvalitative analysemetoden. I denne metoden er fokuset på helheten ved et sted, på stedets karakter og identitet. De immaterielle verdiene i landskapet nevnes heller ikke i denne veilederen, men metoden har heller ikke en komplett veileder. Derfor er det noe vanskelig å si om hvilken plass de immaterielle verdiene har i metoden.

Konklusjon

Veilederen er ganske vag, og er ikke utviklet i sin helhet. Derfor kan man ikke konkludere helt om ulike mangler. Likevel nevnes ikke immaterielle verdier eller fortellinger/historier i denne framgangsmåten, med unntak av at det fokuseres på kulturhistorien – som også kan fortelle historier. På denne måten er denne kvalitative stedsanalysen inne på noe når det kommer til å identifisere stedets identitet gjennom å forstå stedet igjennom bruk for å kunne forstå sammenhenger i landskapet.

Landskapsressursanalyse

Denne metoden er ikke ferdigutviklet, og mangler en ferdig veileder som man kan følge, og er kun nevnt kort i rapporten om landskapsanalysemetoder på grunn av at metoden ikke er godt nok etablert. Likevel er nytteverdien av denne arbeidsmetoden synliggjort i emnet LAA360 – Regional landskapsplanlegging og lokalsamfunnsutvikling ved NMBU. Her lærer studentene å anvende metoden, og de jobber tverrfaglig sammen for å kartlegge landskapet og utarbeide stadkjensle-undersøkelser (Clemetsen og Stokke, 2014, s. 52).

Det er skrevet en artikkel om metoden som forklarer hvordan den fungerer. Metoden søker å få fram folks relasjoner til landskap, og legger vekt på landskapskonvensjonens forståelse av landskap som relasjon mellom mennesker og landskap (Clemetsen og Stokke, 2014, s. 50). Analysen implementerer noe som kalles «Stadkjensle-analyse», og denne analysen skal få fram folk sine relasjoner til landskap – alt fra fastboende mennesker til hyttefolk og besøkende (Clemetsen og Stokke, 2014, s. 51).

Utviklingen av denne metoden skjedde samtidig med utprøving og gjennomføring av ulike prosjekter i Aurland Naturverkstad (Clemetsen og Stokke, 2014, s. 51). Metoden er brukt til å utvikle Telemarkskanalen til en regionalpark, og her ble en rekke enkeltelemer tatt med i prosessen, blant annet regional landskapsanalyse med fokus på ressurser og utviklingspotensial (Clemetsen og Stokke, 2014, s. 52). Landskapsressursanalysen har her blitt brukt til å styrke den lokale bevisstgjøringen og samarbeid, dette på tvers av grenser (Erikstad et al, 2015, s. 42).

Det finnes ikke en komplett veileder for denne metoden, og dermed er ikke dette en metode som er lett å følge. Siden metoden ikke har veileder, er det også vanskelig å fastslå om stedsnavn, historier og fortellinger er en viktig del av metoden. Men man kan anta at dette ikke er en stor del av denne metoden, i og med at det ikke nevnes som komponenter i artikkelen. De immaterielle sidene ved landskapet er heller ikke nevnt. Et større fokus på historier nedfelt i landskapet kunne bidratt til å øke stedets stadkjensle, og burde dermed også være et fokus i denne typen metode. Denne typen landskapsanalyse burde videreutvikles ved å ta i bruk fortellinger og historier for å øke forståelsen for folks relasjoner til landskapet.

Konklusjon

Siden dette er en metode uten en veileder, er det vanskelig å påpeke mangler. Likevel er ikke fortellinger, historier eller andre immaterielle verdier i landskapet nevnt i artikkelen som går igjennom metoden. Man kan argumentere for at disse burde være en del av stadkjensle-analysen, siden slike verdier i landskapet legger et godt grunnlag for hvordan stedet framtrer – hvordan mennesket tidligere har brukt området vil være med å legge grunnlaget for utviklingen av landskapets trekk og kvaliteter i dag. På denne måten vil historier, fortellinger og andre immaterielle verdier i landskapet kunne være en stor ressurs i form av at de kan bringe ny verdiskaping og stadkjensle til stedet.

Kulturelle referanser

I veilederen for landskapsanalyse utarbeidet av Direktoratet for Naturforvaltning og Riksantikvaren (2010) nevnes kulturelle referanser som et eget tema, og her får man en kort forklaring på hva det er. Kulturelle referanser er knyttet til den historiske dimensjonen ved et sted og landskap, og kan være erfaringsbasert kunnskap om bruk av landskapet, stedsnavn, kulturelle uttrykksformer eller historier knyttet til landskapet (DA og RA, 2010, s. 23). De kulturelle referansene kan bringes fram ved å se på historier, fortellinger og stedsnavn, og er viktige i forhold til å skape stedtilhørighet og stedsidentitet. Veilederen for landskapsanalyse (DA og RA, 2010) deler temaet kulturelle referanser inn i ulike komponenter, hvor de ulike komponentene er som følger:

Nasjonalt kjente landskap: Dette er områder som er allment kjente, som for eksempel Nordkapp (DA og RA, 2010).

Steder i landskapet det knytter seg historiske hendelser, tro eller tradisjon til: Herunder finner vi stedsnavn og hendelser på steder som omhandler viktige personer i historien, som for eksempel Slaget på Stiklestad. Stedsnavnene og ulike historier om steder kan fortelle oss om tidligere bruk av landskapet, om landskapselementer som ikke lenger finnes, eller steder for tro og tradisjon (DA og RA, 2010).

Lokal kunnskap om bruk av landskapet og skjøtsel og vedlikehold av landskapselementer: Dette kan være kunnskap knyttet til tradisjonell bruk av ressurser, ulike håndverksteknikker, og kunnskap om driftsformer og skjøtsel (DA og RA, 2010).

Landskap uttrykt gjennom kunst og folkelige tradisjoner: Dette kan være skjønnlitteratur i form av romaner og skuespill, malerier og tegninger, musikk og dans, eller andre fortellertradisjoner som sagn, eventyr og fortellinger (DA og RA, 2010).

Kulturhistoriske arrangementer: For eksempel arrangementer som viser tidligere hendelser eller dramatisering av disse, som Stiklestadspelet (DA og RA, 2010).

Folkelige møteplasser: Dette er torg, parker og andre friområder som er viktige for lokalbefolkningen på bakgrunn av at de er sosiale samlingssteder (DA og RA, 2010).

Ut ifra disse komponentene kan man trekke mange ulike kulturelle referanser som har betydning for både folk og sted. Hvor man får tak i disse referansene kan være forskjellig fra sted til sted, man kan for eksempel snakke med lokalkjente informanter, eller forsøke å finne ulike litterære beskrivelser i bøker eller andre skrifter (DA og RA, 2010).

De kulturelle referansene kan gi oss viktig innsikt i landskapets mange lag, basert på de fortellingene som eksisterer i landskapet, og hvordan landskapet har blitt brukt. Kulturelle referanser kan dermed være med på å forsterke stedsidentitet og stadkjensle ved at de viser hendelser, historier, fortellinger og bruk av landskapet. Dette er verdifull informasjon som kan fortelle oss mye om ethvert sted - så lenge man finner og får fram de kulturelle referansene og bruker dem for det de er verdt.

Begrepet Kulturelle referanser

Kulturelle referanser er likevel et noe kronglete begrep som det ikke er lett å forstå seg på. Det finnes ikke mye informasjon om kulturelle referanser der ute, de nevnes og forklares i veilederen fra 2010, men om man søker på internett (google, oria, webofscience), er det ikke mye å finne. På bakgrunn av dette kan man påstå at kulturelle referanser i samfunnsplanlegging er noe som generelt ikke er satt mye fokus på. Dette tilsier at det er et behov for at de kulturelle referansene blir utviklet videre til bruk for stedsutvikling og landskapsplanlegging, slik at man kan øke forståelsen for denne dimensjonen i landskapet, da det faktiske innholdet i de kulturelle referansene er viktigere enn det fokuset de har fått til nå.

På bakgrunn av dette kunne en ny definisjon på kulturelle referanser være en god start for å gi de kulturelle referansene det fokuset det trenger - siden dette noe vage begrepet ikke sier så mye om hva de egentlig inneholder. Veilederen fra 2010 beskriver som nevnt temaet med ulike komponenter, og essensen i disse komponentene er at de uttrykker det historiske som ikke nødvendigvis trenger å være nedfelt i det fysiske landskapet – det handler like mye om erfaringsbasert kunnskap om bruk av landskapet, og historier som knyttes til landskapet (DN og RA, 2010).

En ny definisjon av kulturelle referanser som er sterkere definert ville kanskje kunne høres ut som dette:

«Kulturelle referanser er historier og erfaringsbasert kunnskap man finner som et lag i det fysiske landskapet, men som ikke nødvendigvis trenger å være direkte nedfelt i det. De kulturelle referansene uttrykkes igjennom stedsnavn, kunnskap om bruk av landskapet, hendelser knyttet til landskapet, fortellinger og historier, som alle kan gi innsikt i hvordan mennesker tidligere har brukt og forholdt seg til landskapet og stedet.»

I dagligtale og for å gjøre uttrykket enklere å bruke, foreslår jeg at man rett og slett kan benytte «Kulturelle fortellinger» for å uttrykke historiene som befinner seg på stedet, både nedfelt i landskapet og de som må lever i relasjonen mellom mennesker og sted. Kulturelle fortellinger er et uttrykk som er mer lettfattelig og forståelig, og dermed lettere å forholde seg til og bruke, enn kulturelle referanser. Disse begrepene kan dermed brukes om hverandre.

Viktigheten av historiene, fortellingene og stedsnavnene kan komme fram i en analyse av de kulturelle fortellingene på et sted. Disse kan godt ses i sammenheng med kulturhistorien, da denne også danner et bilde av tidligere bruk og bosetning på stedet. Historiene på et sted vil kunne være behjelpelig med å styrke den allerede etablerte identiteten som finnes på stedet, og dermed gjøre stedet mer attraktivt, både for folk som bor der og folk som kommer på besøk. Om man bruker historiene som ligger til steder og landskap for det de er verdt, vil man også kunne ta vare på en kultur som er sårbar på den måten at historier fort kan forsvinne om de ikke formidles videre.

Kulturelle referanser inn i landskapsanalyseverktøy

Basert på gjennomgangen av de metodene som ble gjort i dette kapittelet, er det grunnlag for å si at mange av metodene ikke tilstrekkelig tar høyde for de kulturelle referansene i sine analyser av landskap. På bakgrunn av dette vil metodene kunne suppleres og utvikles videre med kulturelle referanser som eget tema, og da gjerne med en større vektlegging enn det som blir gjort i landskapsanalyseveilederen av DN og RA fra 2010. Dette må gjøres med stedsnavn, fortellinger og historier i fokus, som gjør at folk og myndigheter får en bredere og dypere forståelse av de relasjonelle og kvalitative dimensjonene ved landskapet. For å få et godt grunnlag for

beslutninger som tas i offentlig planlegging, er det viktig at disse historiene kan brukes for å få fram manglende kunnskap på området som omhandler sammenhenger i kultur, tid, og hvilke framtidsmotiver som finnes for et sted.

Ved å implementere kulturelle referanser i landskapsanalysemetoder til bruk for offentlig planlegging, blant annet i kommuneplanens areal- og samfunnsdel, vil man kunne styrke forståelsen for og viktigheten av å finne og ta vare på historiene som befinner seg på de ulike stedene som forvaltes av kommunen. Flere av metodene som ble gjennomgått i dette kapittelet kan egne seg for å implementere kulturelle referanser i utredningen av landskap. DIVE kan egne seg godt, siden denne type analysemetode allerede har et stort fokus på kulturhistorien. Dette kan være et godt grunnlag for også å forstå de kulturelle referansene på stedet. I tillegg vil Landskapsressursanalysen være en god metode for å inkludere kulturelle referanser, da disse kan legge et grunnlag for hvilken stadkjensle som er på stedet. Her kunne kulturelle referanser med stedsnavn, historier og fortellinger vært en del av stadkjensle-undersøkelsen, da dette også kan være en fin mulighet for å samle inn historier fra folket og hvordan de forholder seg til disse historiene. Analysemetoden fra 2010 (DN og RA) inkluderer allerede de kulturelle referansene i et eget tema, men også her kunne fokuset vært noe større. I eksempelanalysene i veilederen nevnes kulturelle referanser bare med en kommentar i vurderingskjemaet. Derfor kunne man kanskje ha utbrodert hvert tema i analysen noe mer, for å få et større perspektiv på hva landskapet er bygget opp av, inkludert de kulturelle referansene. I den kvalitative analysemetoden kan også egne seg å ta i bruk kulturelle referanser som et undertema i «historierommet». Stedsnavn er her allerede et tema som blir tatt opp og satt fokus på, så her kunne man også ha implementert historiene og fortellingene på stedet for å få en dypere innsikt i stedets helhet.

I sum så vil et fokus på kulturelle referanser i landskapsanalyseverktøy kunne suppleres og utvikles videre, slik at de kan få et større fokus i forhold til stedsutvikling og planlegging av landskap som gjøres både på regionalt og lokalt nivå. Kommunene kan for eksempel dra god nytte av å ha en veileder som inkluderer de kulturelle referansene, da disse legger et godt grunnlag for å forstå stedenes immaterielle verdier og kvaliteter.

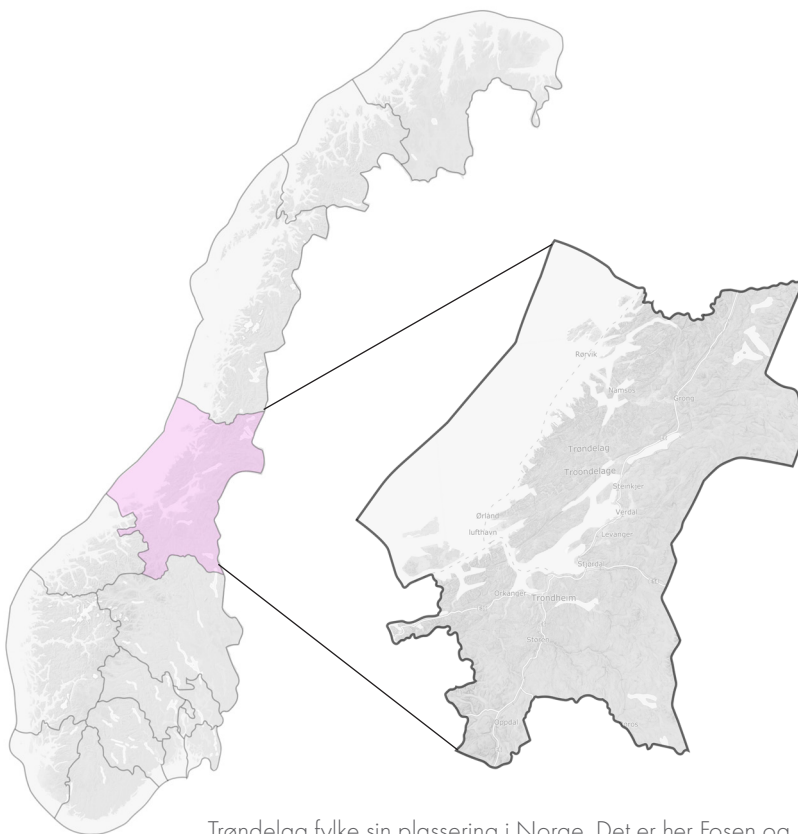
KAPITTEL 6

Områdestudie

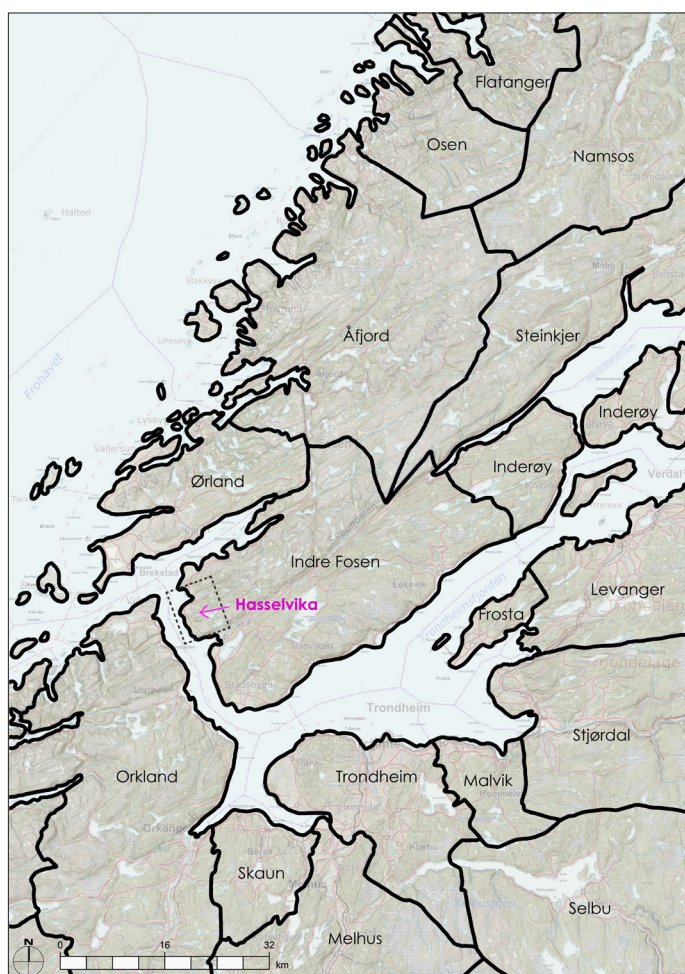
I dette kapitlet vil jeg se på et sted og hvilke ulike lag dette landskapet består av. Først vil jeg gi en oversikt stedets plassering og funksjoner. Deretter vil jeg ta for meg de ulike lagene i landskapet, som berggrunn, naturgrunnlag, vegetasjon og bebyggelse, etterfulgt av kulturhistorien. De kulturelle referansene i form av historier og stedsnavn kommer til slutt i kapitlet. Her vil jeg forsøke å få fram de ulike kvalitetene ved landskapet som legger grunnlag for stedsidentitet og stadkjensle.

Introduksjon til området

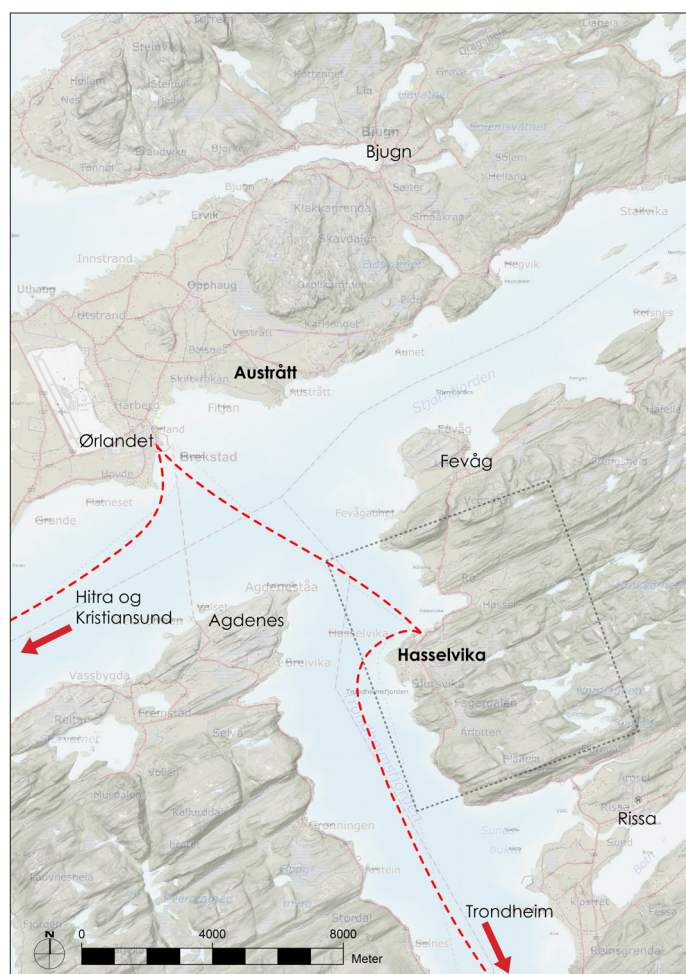
Området jeg har valgt å se på er ei bygd som heter Hasselvika, og dette er tilfeldigvis min egen heimbygd. Hasselvika ligger på Fosenshalvøya i Trøndelag, i Indre Fosen kommune, er omtrent halvannen times kjøretur fra Trondheim. Bygda ligger ved Trondheimsfjorden, og har umiddelbar nærhet til både sjø, skog og fjell. Bygda grenser mot bygdene Fevåg i nord, og Rissa i sør. Grensa til Fevåg går i Fevågskaret, hvor skillet mellom Hasselvika og Fevåg er på toppen av skaret. Brettingen, Slettheia og Skoleheia blir dermed delt mellom disse to bygdene. Grensa til Rissa går ved Galgeneset helt sør i Ofaret, en svingete vei som går inn mot Rissa, og når man kommer ut av Ofaret er man i Rissa. Nabobygda Fevåg ligger 9 km unna nordover, og Rissa ligger 14 km unna sørover. Over fjorden ligger Ørlandet, som er kjent for blant annet Austrått, som er en herregård og tidligere adelssete (Dietze-Schirdewahn, 2017). Austrått har vært kjent helt siden 1000-tallet, og på 1650-tallet ble det etablert en borg her (ibid.).

Trøndelag fylke sin plassering i Norge. Det er her Fosen og Hasselvika befinner seg.

Kartet viser Hasselvikas plassering i Indre Fosen kommune i forhold til omkringliggende kommuner i Trøndelag.

Utsnittsramma viser Hasselvikas utstrekning. Den røde stiplede linja viser hvor hurtigbåten går. Austråtts plassering over fjorden.

Figur 15 Oversiktsbilde over Hasselvikas utstrekning og omkringliggende bygder.

Det finnes ikke data på hvor mange som bor i bygda nå, men man kan anta at det er rundt 300-400 fastboende (estimat gjort ut ifra egen lokalkunnskap). Stedet er også en populær hyttebygd, og særlig på sommeren er det mange som liker å tilbringe tiden sin på hyttene i området. I bygda er det blant annet skole for 1.-4. trinn, nærbutikk, samfunnshus, velferdsbygg, flere bygninger etter et nedlagt militærfort, gapahuk, og to båthavner.

Hasselvika ligger ikke så langt ifra både Trondheim og Ørlandet, da bygda er plassert helt ytterst i Trondheimsfjorden. Herifra går det hurtigbåt inn til Trondheim, og videre utover mot Ørlandet og helt til Kristiansund. Trondheim er 52 km unna, og tar omtrent 1,5 timer med bil, og 45 minutter med hurtigbåt. Ørlandet ligger 73 km unna, og tar omtrent 1 time og 15 minutter med bil, og 10 minutter med hurtigbåt. Hurtigbåtruta fra Hasselvika sørover til Trondheim går via Lensvik, og vestover til Ørlandet og videre ut mot Kristiansund via Hitra. Båtturen helt ut til Kristiansund tar 2 timer og 45 minutter. Det er flere avganger daglig med hurtigbåten, både på morgen, ettermiddag og kveld.

Figur 16 Hurtigbåtkaia ved Sannan, med Brettingen i bakgrunnen.

Figur 17 Hurtigbåtkaia i forgrunnen, Joker Hasselvika rett bak. Nebbesheia til høyre i bakgrunnen.

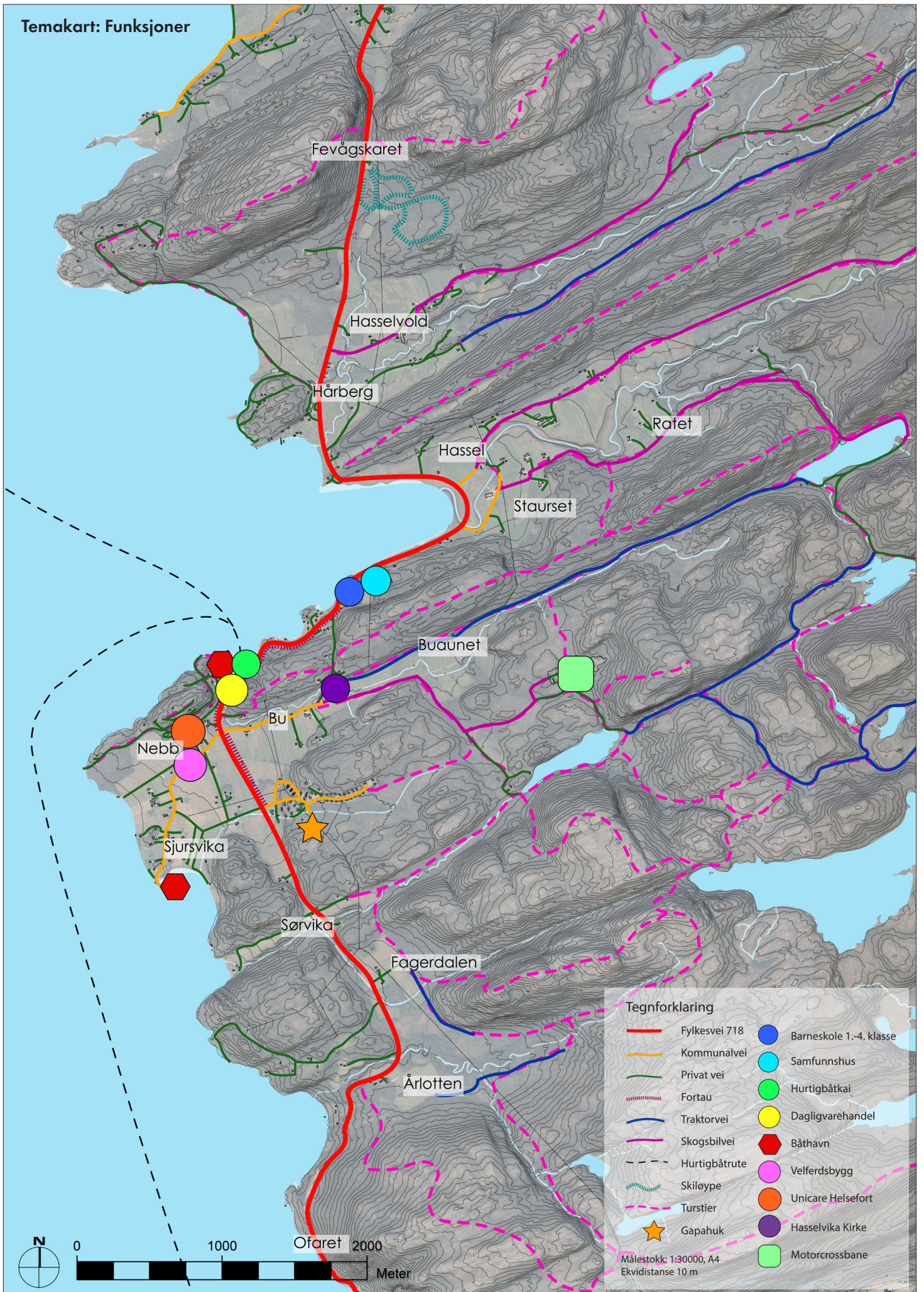

Figur 18 Varden på Seta med utsikt mot Leiret og Agdenes.

Figur 19 Buaunet i forgrunnen, Bu midt i bildet, Nebb til høyre i bakgrunnen, og Brevika i bakgrunnen midt i bildet.

Temakart: Funksjoner

Tegnforklaring			
	Fylkesvei 718		Barneskole 1.-4. klasse
	Kommunalvei		Samfunnshus
	Privat vei		Hurtigbåtkai
	Fortau		Dagligvarehandel
	Traktorvei		Båthavn
	Skogsbilvei		Velferdsbygg
	Hurtigbåtrute		Unicare Helsefort
	Skiløype		Hasselvika Kirke
	Turstier		Motorcrossbane
	Gapahuk		

Målestokk: 1:30000, A4
 Ekvvidtansse 10 m

Stedet er veldig sentralt plassert helt ytterst i Trondheimsfjorden, og har vært preget av nærheten til fjorden i alle tider. Dette stedet har vært et viktig område i eldre tid å kunne rå over, og i vikingtida har det trolig vært høvdinge flere steder i bygda, både på Hårberg og Hassel (Bjørkvik, 1988, s. 18). Bygda er sentralt plassert på bakgrunn av sin nærhet til både Trondheim og Ørlandet, og har vært et viktig militært sted under andre verdenskrig, da man herifra hadde full oversikt over alle båtene som var på vei inn mot Trondheim. Militæret har gitt stedet en ny historie etter at militærleiren ble etablert her på slutten av 1800-tallet.

I bygda har næringslivet vært basert på fiske og jordbruk gjennom tidene, og hovedgrunnlaget var jorda, mens fiske var en binæring for gårdbrukerne (Bjørkvik, 1988, s. 20). I tillegg var det mange strandsittere her som bare levde av fiske (ibid.). Strandsittere var folk som levde ved sjøen, og de hadde som regel ikke jord (Bjørkvik, 1988, s. 110).

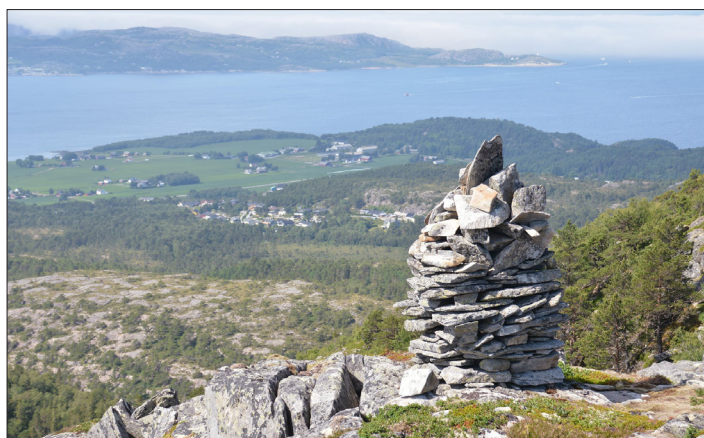
Figur 20 Sørvika med Sørvik-klumpen og hele klumperekka i bakgrunnen.

Figur 21 Sjøsvika med båthavn i forgrunnen. Brekkingen bak.

Figur 22 Bildet viser restene av ei brygge ved Leiret. Utsikt over mot Ørlandet ved solnedgang.

Figur 23 Utsikt fra Traugheia over bygda.

3D-modellen viser terrenget i Hasselvika med tilhørende stedsnavn. Se kartet på side 65 for å se enda flere stedsnavn i plan.

Lagene i landskapet

Et landskap består av flere lag. Landskapet er ikke bare et sted, men er en sammensetning av flere lag, og handler mye om sammenhengen mellom mennesker, sted og natur (Countryside og Peak District National Park Authority, 2009, s. 7). Man kan se på lagene som en sammensetning av ulike deler av det landskapet består av, og til sammen danner disse lagene et helhetlig landskap. Figuren viser noen av lagene man kan trekke fram i landskapet. Her er de grunnleggende lagene berggrunn, løsmasser, vegetasjon, kulturhistorie, historier og fortellinger, samt erfaringer vi mennesker gjør i samhandling med landskapet.

Lagene representerer ulike deler av landskapet, og legger grunnlaget for stedets identitet og hvordan man oppfatter landskapet. Det finnes både materielle og immaterielle lag, hvor de materielle lagene er det som man kan se og ta på, mens de immaterielle lagene er det man ikke kan se direkte, men kan komme fram i landskapet i form av historier og fortellinger, samt igjennom de ulike erfaringene menneskene har med landskapet. Erfaringene kan ses i sammenheng med det relasjonelle landskapsperspektivet, hvor man ser på landskapet ut ifra hvilken relasjon man har til det og hva man knytter til det. Opplevelse og erfaring er viktig for å forstå landskapet rundt oss, og enhver person vil erfare landskapet på ulike måter. Dette gjelder også hvordan man forstår og erfarer de andre lagene i landskapet.

Landformene og løsmasseavsetningene danner grunnlaget for vegetasjon og natur, som igjen har påvirket hvordan mennesker har brukt og benyttet seg av området. Arealbruken i området kan fortelle oss hvordan menneskene har bodd og levd i landskapet, og sporene som ligger her kan gi oss verdifull innsikt i menneskets relasjon til hverandre og landskapet igjennom tidene. Kulturhistorien kan vise oss hvordan området har blitt brukt, og kan ha spor etter seg som kan være synlige eller mindre synlige – men de er der, som et eller flere lag av hendelser og begivenheter som tidligere har funnet sted.

Figur 24 Figuren viser sammensetningen av de ulike lagene et landskap består av.

I tillegg finner vi de kulturelle referansene, som er stedsnavn, historier, og steder knyttet til hendelser, men som ikke nødvendigvis trenger å være nedfelt i landskapet. Erfaringene ligger som det øverste laget, og det er de erfaringene vi mennesker gjør i landskapet som er individuelle, og disse kan være med å skape nye historier som vi enkeltindivider knytter til landskapet, og dermed styrke stadkjenslen vår. Dette er basert på det hver enkelt person erfarer, eller flere mennesker erfarer sammen – og som kan gi nye perspektiv på landskapet. Til sammen danner alle disse lagene et helhetlig bilde av et sted.

I denne delen vil jeg først kort beskrive geologien, naturgrunnlaget, vegetasjonen og arealbruken på stedet, før det dykkes dypere inn i kulturhistorien og de kulturelle referansene.

Landformer og naturgrunnlag

Et grunnleggende lag vi finner i landskapet er selve landformene og naturgrunnlaget. Landformene bestemmer topografien i området, og disse er dannet igjennom mange millioner av år. Naturgrunnlaget i form av løsmasser og berggrunn danner grunnlaget for bruk av området. I Hasselvika er det fjell og åser med skog som strekker seg nedover mot fjorden, hvor fjorden skaper en naturlig avgrensning for bygdas utstrekning. De relativt lave, klumpeformede fjellene har et karakteristisk utseende som gjentas i hele bygda og innover videre oppover langs Fosen-halvøya.

I berggrunnen kan man se spor etter fortiden som kan fortelle oss om hvordan tilstanden en gang var. Istidens breer har satt merker i landskapet, og gjort at fjellene og landformene er og ser ut som de gjør. Hvordan berggrunnen og landformene har blitt dannet, har vært med på å bestemme hvordan dette landskapet har blitt tatt i bruk. I bunnen av all natur ligger geologien, og berg og jord er en fundamental forutsetning for plante- og dyreliv, og da også for hvor folk har bosatt seg (Dahl et al, 1997, s. 10). Løsmassene som finnes på et sted er helt avgjørende for landbruk og kulturlandskap (ibid.).

Selve berggrunnen i Hasselvika består for det meste av gneis. Gneis har et slags båndet utseende med mørke og lyse partier som veksler (Dahl et al, 1997, s. 12). I kartet over berggrunnen på neste side kan vi se den store mengden med gneis vist i rosa og lilla. Dette utgjør det meste av berggrunnen på stedet. I tillegg finner vi et tynt belte med marmor som går over Buåsen og ned til fjorden, glimmerskifer på Hassel og noen belter med kvartsitt og amfibolitt.

Bergartene ligger parallelt med hverandre oppover, og de strekker seg fra en nordøst- til sørvest-retning, eller omvendt, alt ettersom hvordan man tolker det. Det er ikke tilfeldig at bergartene ligger på denne måten, da dette er et resultat av en lang geologisk utvikling som startet for mange millioner år siden. De eldste fjellene er et resultat av smeltmasse som størknet under jordas overlate for mer enn 1800 millioner år siden (Dahl et al, 1997, s. 14). De fleste bergartene som befinner seg på Fosen er dannet i Urtiden (ca 700 – 542

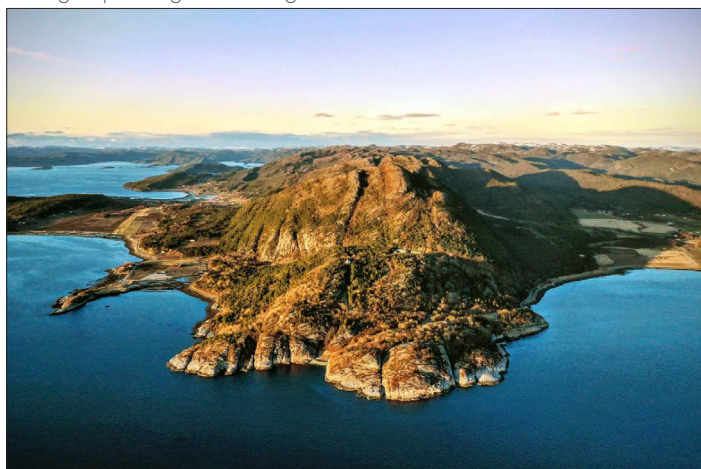
millioner år siden), og disse bergartene er omdannet på grunn av at de har blitt presset ned i jordskorpa (Dahl et al, 1997, s. 21). Fjellene i området er ganske jevnhøye, og dette er fordi de ensartede gneisene som fjellene består av er like harde (Dahl et al, 1997, s. 19).

Figur 25 Gneis med sigdmerker på Sørvik-klumpen.

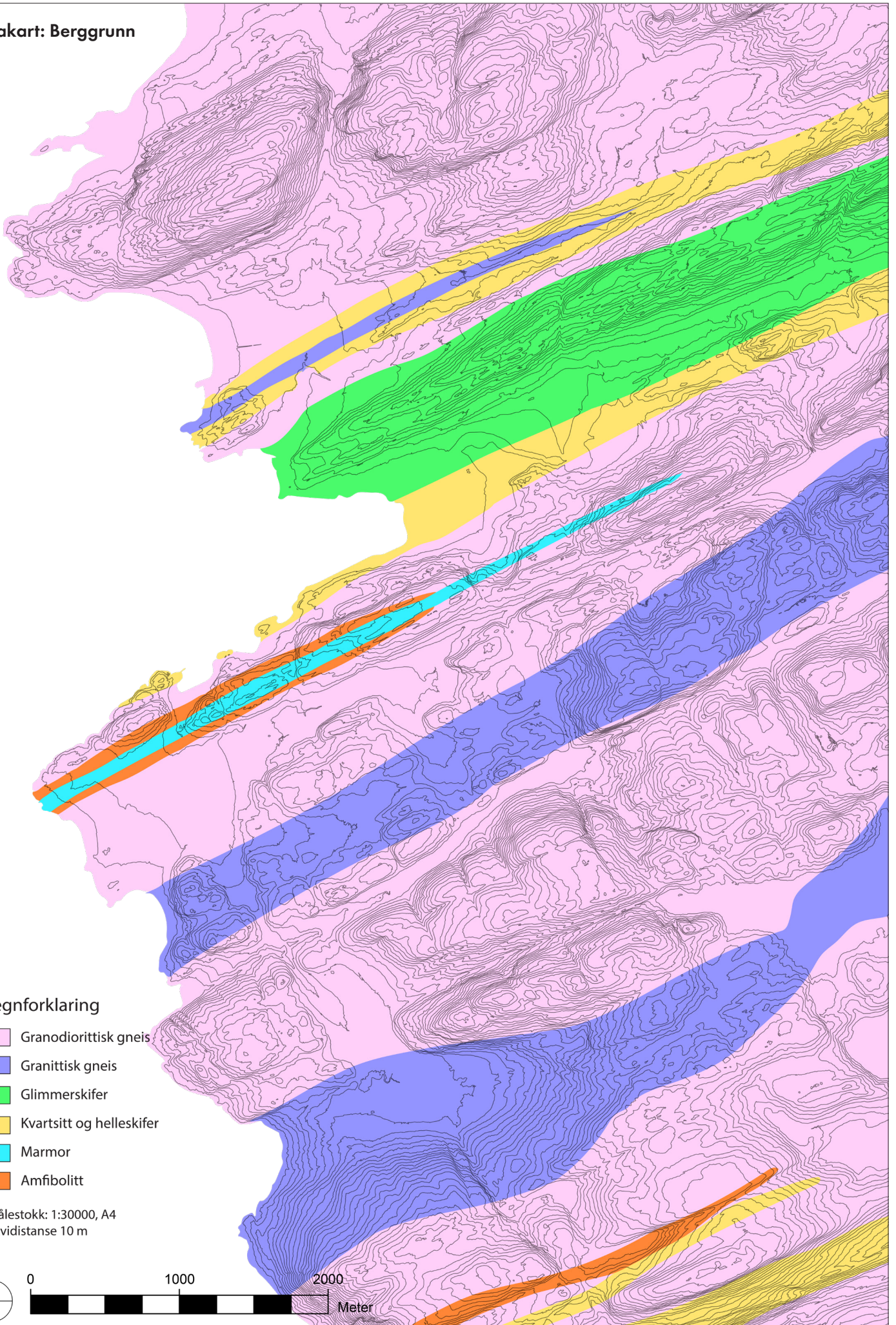

Figur 26 Marmoråra fotografert på Hysneståa. Man kan tydelig se retningen på bergarten i bergtet.

Figur 27 Brettingen. Nabobygda Fevåg til venstre for fjellet, Brettingsfjæra, Hasselvold og Hårberg til høyre.

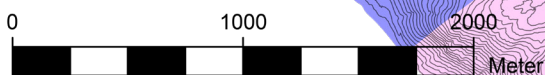
Temakart: Berggrunn

Tegnforklaring

- Granodiorittisk gneis
- Granittisk gneis
- Glimmerskifer
- Kvartsitt og helleskifer
- Marmor
- Amfibolitt

Målestokk: 1:30000, A4
Ekvidistanse 10 m

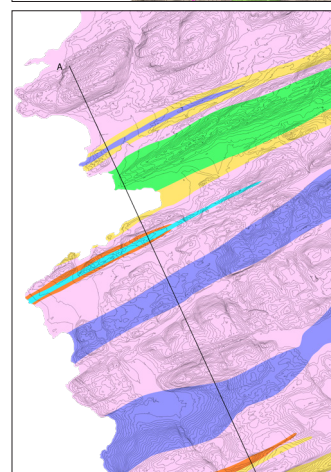
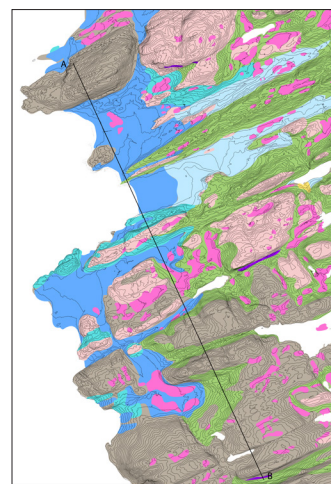

Et annet karakteristisk trekk ved dette landskapet er fjorden, og fjorder er typiske for høye landområder som tidligere har vært nediset (Dahl et al, 1997, s. 22). Disse fjordene har tidligere vært elvedaler eller sprekkesoner, og senere har isen gravd fordypninger i dalene (Dahl et al, 1997, s. 26). Trondheimsfjorden er et eksempel på en sånn type fjord (ibid.).

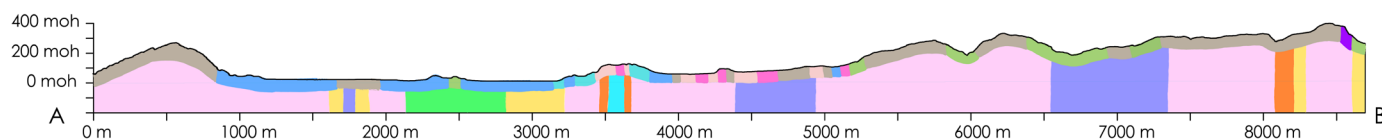
Istiden har også vært med på å forme landskapet og topografien. Istidsperioden er relativt kort sammenlignet med hele den geologiske utviklingen, og omfatter de siste 2-3 millioner årene (Dahl et al, 1997, s. 35). Siste istid var fra ca 117 000 år siden til 10 000 år siden (Mangerud, 2022). Isen har gravd, slipt og plukket fra fjelloverflaten og dermed også sakte forandret det underlaget som lå under isen den gang (Dahl et al, 1997, s. 35). På fjellene i Hasselvika kan vi se skuringsstriper og sigdmerker etter isen som en gang lå

der, og det finnes også flyttblokker noen steder. Løsmassene i området er også fra etter den siste istiden, dette er fordi isen fjernet de eldre løsmassene og dannet nye avsetninger (ibid.). På grunn av dette er det her et ungt og mineralrikt jordsmonn sammenlignet med andre deler av verden hvor det ikke har vært isbreer (ibid.). Landbruksarealene ligger under den marine grense, fordi det er her det er fine avsetninger som har vært vanlig å anvende til jordbruk (Dahl et al, 1997, s. 51).

Berggrunnen og løsmassene legger i hovedsak grunnlaget for hvor folk har valgt å bosette seg, og det kan man også se i Hasselvika. Mye av bebyggelsen befinner seg ved jordbruksarealer, som i hovedsak er knyttet til de marine avsetningene, fordi denne typen avsetning egner seg godt til å drive jordbruk.

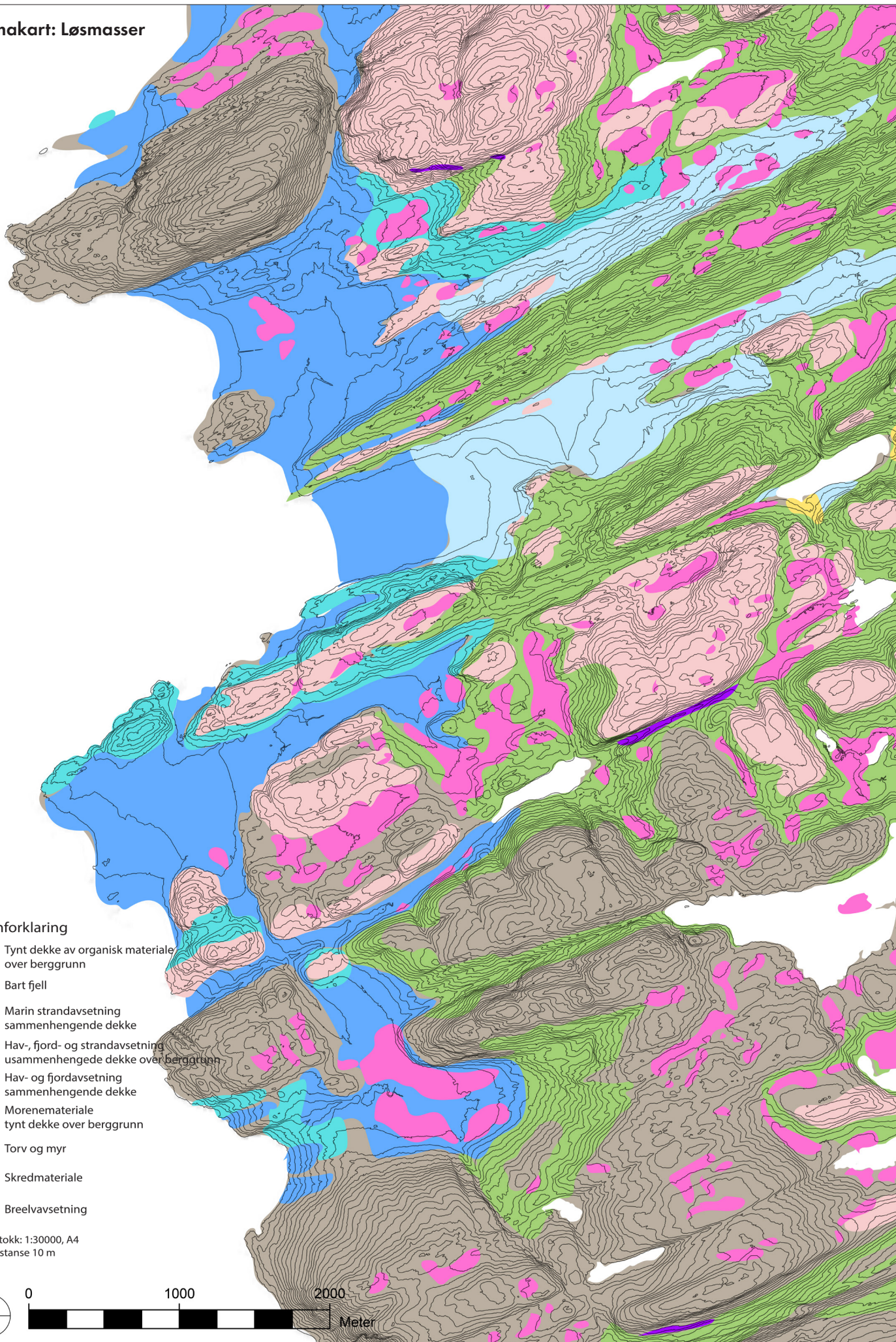

Figur 28 Bildet er fra Leiret i Hasselvika, ei langgrunn bukt med marin strandavsetning. Lånaåsen bak. Til venstre ser vi også konturen av Brettingen.

Snittet viser bergarter og løsmasser på tvers av bygda. Kartene over viser snittlinja.

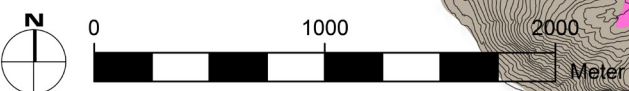
Temakart: Løsmasser

Tegnforklaring

- Tynnt dekke av organisk materiale over berggrunn
- Bart fjell
- Marin strandavsetning sammenhengende dekke
- Hav-, fjord- og strandavsetning usammenhengende dekke over berggrunn
- Hav- og fjordavsetning sammenhengende dekke
- Morenemateriale tynnt dekke over berggrunn
- Torv og myr
- Skredmateriale
- Breeelvavsetning

Målestokk: 1:30000, A4
Ekvidistanse 10 m

Vegetasjon, arealbruk og bebyggelse

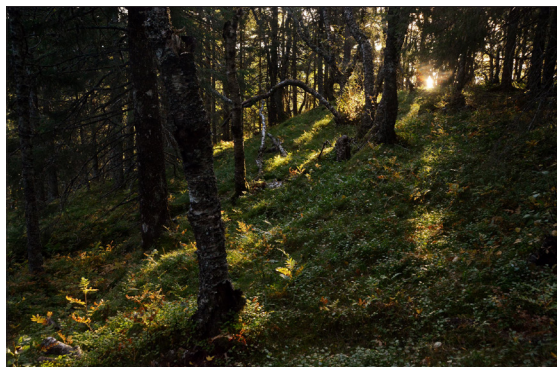
Et annet viktig lag i landskapet består av vegetasjon og bebyggelse – det vi finner oppå berggrunnen og løsmassene. I Hasselvika finnes det både skoger, innsjøer, elver, jordbruksarealer, og noen steder med litt tettere bebyggelse. Veiene som strekker seg igjennom landskapet holder seg langs kysten der hvor jordbruksarealene befinner seg. Ikke så langt fra de flate jordbruksarealene finner vi skogen og fjellene – en rik skog etterfulgt av fjell som virker endeløse om man ser mot horisonten i øst.

Kartet på neste side viser de ulike arealtypene på stedet. Her er det mye skog, hvor det dominerende er barskog. I barskogen finnes det for det meste gran og furu, men det er også noe eiker å finne. Løvskog er det også, og her er det trær som blant annet bjørk, hassel, or, lønn (både platan- og spiss), selje og hegg, for å nevne noen. Det finnes steder med blandingsskog i tillegg.

Store deler av området består av jordbruksarealer, og dette er områder hvor det har vært eller blir dyrket korn, poteter, eller andre vekster, eller områder hvor det er dyr på beite. Det har vært vanlig å dyrke kornsorter som havre, rug og bygg på områdene, og det ble også dyrket lin og hamp tidligere (Bjørkvik, 1988, s. 264). Dette er særlig i de områdene som ligger lengst ned mot sjøen, som er flate og har godt med potensial for jordbruk. Vi kan sammenligne arealtypekartet med løsmassekartet, hvor de marine avsetningene ligger på samme sted som de områdene som er blitt brukt anvendt til jordbruk.

Det finnes også en del myrområder og åpen fastmark, særlig ved høyeste fjelltoppene. Østover inn i marka finner vi også flere innsjøer og «tjønn» (trøndersk for tjern). Det er ikke så mange tettbebygde strøk i området, men de røde områdene på arealtypekartet viser hvor det er tettest bebyggt. Det finnes ett boligfelt i Hasselvika, det heter Hybo, og her er husene bygd tettest i hele bygda. Det er flere hus som ligger på arealer hvor det er jordbruksareal, dette er typisk gårder som har eller har hatt tilknytning til jordbruket. Mange av gårdsbygningene er gamle, og flere er registrert i SEFRAK-registeret (se kulturminnekartet på side 61).

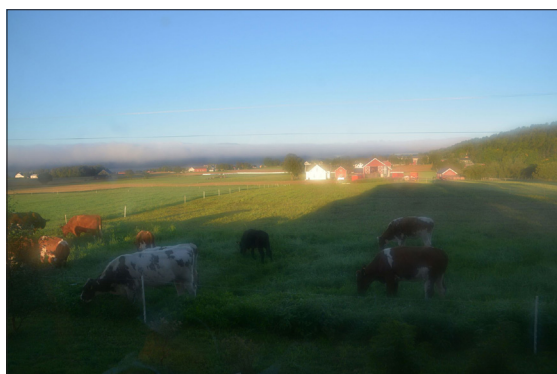
Bruken av områdene henger sammen med og kan forstås ut ifra hvilke areal typer som befinner seg på stedet. De fleste av husene har vært del av gårder tidligere, og mange av dem har fjøs/låve og andre gårdsbygninger. Jordbruksarealet ligger, som vi har sett, på marine avsetninger, og er et relativt flatt område sammenlignet med åsene og fjellene som ligger rundt. Disse jordbruksarealene har blitt benyttet igjennom tidene til å dyrke korn og andre vekster, og flere av områdene har også blitt brukt som beite for dyr.

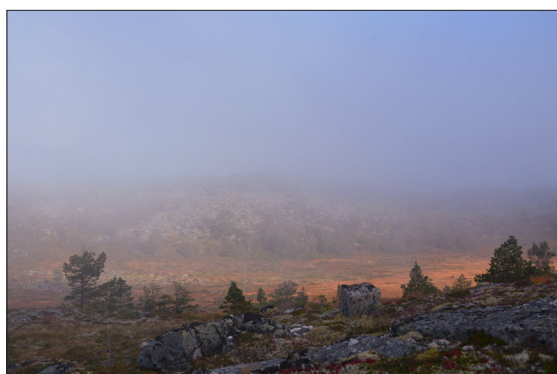
Figur 29
Blåbærskog ved Seta.

Figur 30
En elg tar seg en spasertur igjennom byggåkeren.

Figur 31
Beitende kyr på ækra (åkeren) en sommermorgen.

Figur 32
Myr ved Årloththeia.

Temakart: Arealtyper

Tegnforklaring

- Jordbruksareal
- Myr
- Myr med skog
- Vann
- Åpen fastmark
- Barskog
- Løvsog
- Blandingsskog
- Ikke tresatt
- Bebygd

Målestokk: 1:30000, A4
Ekvidistanse 10 m

Kulturhistorien i landskapet

Historiene som ligger i landskapet viser ulike sjikt i tidsdimensjonen, og kulturhistorien er en del av dette. Kulturhistorien forteller om hvordan den fysiske kulturarven fremtrer i landskapet (DA og RA, 2010, s. 22). Dette kan være kulturminner eller andre trekk i landskapet som viser historien, for eksempel gamle bygninger og veier. Kulturhistorien i landskapet preger hvordan stedet er i dag, og knyttes dermed også til stedsidentitet og tilhørighet. Landskapet er fylt med minner av ting som har vært, om hendelser og begivenheter (Christensen, 2002, s. 98). Disse historiene og minnene skaper identitet på den måten at de lever med oss både i historier og i landskapet, og derfor er dette et viktig lag som vi mennesker forholder oss til enten det er bevisst eller ubevisst. Mange mennesker forbinder seg følelsesmessig til steder igjennom bruk av stedet, og derfor er kulturhistoriske verdier også sterkt knyttet til stedstilhørighet (Skogheim og Vestby, 2010, s. 77).

Hvordan landskapet har blitt brukt opp igjennom tidene har satt preg på stedet, og derfor kan det være nyttig å se på kulturhistorien i landskapet for å nærmere forstå hva slags sted dette er.

Det er gjort arkeologiske registreringer og funn som tilsier at det i Hasselvika har vært eldgammel bosetting (Bjørkvik, 1988, s. 18). Blant annet finnes det flere gravrøysler og gravminner i bygda, samt en runestein fra ca år 1000 funnet på Hårberg (ibid.). I tillegg til disse funnene forteller gårdsnavnene at bosettingen på gårdene er gammel, og man kan anta at de fleste av gårdene her trolig var tatt opp i førkristen tid (ibid.). I denne delen vil jeg gå igjennom kulturhistorien fra eldre til nyere tid, samt se på militærhistorien til stedet. I tillegg vil bygdas laksefiskehistorie presenteres.

Eldre tid

Steinalder ca 8000 fvt. – 1800 fvt.

Det har bodd mennesker på Fosen omtrent like lenge som det har vært mennesker ellers i Norge (Dybdahl, 1990, s. 41). Steinaldermenneskene brukte kysten for å leve, for i havet var det hvalross, sel og fisk som de kunne benytte seg av (ibid.). Igjennom denne perioden var redskapene noenlunde de samme igjennom hundrevis av generasjoner, og de naturlige ressursene som befant seg på stedet ble høstet, og dette nøyde man seg med (Dybdahl, 1990, s. 42).

Nesten alt steinaldermateriale funnet på Fosen stammer fra den yngre steinalderen, som varte fra ca 3000 fvt. til 1800 fvt. (Dybdahl, 1990, s. 44). En stor del av gjenstandene fra steinalderen som er funnet stammer fra både Bu og Nebb, og funnet av disse gjenstandene tilsier at det ikke har vært noe stabil befolkning her før i den yngre steinalderen (Dybdahl, 1990, s. 47). Både båtøkser og skafthulløkser er funnet, hvor skafthulløks er en type øks med et hull i skaftet (Dybdahl, 1990, s. 45). Disse menneskene hadde også husdyr, da det er funnet knokler av både sau og okse, og i tillegg jaktet de på fugler som lomvi, alke og geirfugl (Dybdahl, 1990, s. 47). Jakt og fangst var grunnlaget for mattilfanget, og husdyrene kom som et supplement da de ga menneskene et sikrere næringsgrunnlag (ibid.). Senere begynte de også å så korn og rydde land, og denne typen jordbruk ga et grunnlag for en bosetning som var mer stabil (ibid.).

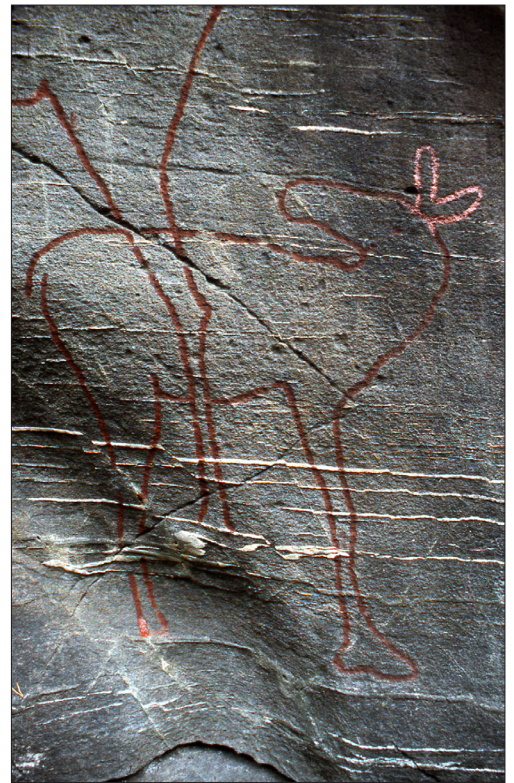
Figur 33 Foto: Ole Bjørn Pedersen, NTNU Vitenskapsmuseet. Del av en tykknakket øks av flint funnet på Nebb i Hasselvika. Denne er datert til steinalderen.

Helleristninger

Det er funnet helleristninger flere steder i Trøndelag, og ved Stykket på Stadsbygda, 25 km fra Hasselvika, er det helleristninger som er utvalgt til å være ett av de få visningsfeltene som har lagt til rette for at folk faktisk kan få se dem (Bore, 2019, s. 29). Helleristningene på dette feltet er konsentrerte, og figurene er tydelige og store (ibid.). Elg er et gjentakende motiv som er risset inn i bergveggen, disse er store og er risset inn sannsynligvis i begynnelsen av yngre steinalder (år 3000 – 1800 fvt.) (Museet Kystens Arv, u.å.-a).

Helleristningene på Stadsbygda viser fire store figurer som sannsynligvis skal forestille elg, og den magiske kraften helleristningene hadde skulle hjelpe jegeren å lokke dyrene til seg (Dybdahl, 1990, s. 49). Helleristningene kan fortelle oss om hvordan menneskene en gang brukte naturen og omgivelsene. Elgen som motiv kan fortelle at den har holdt til i området veldig lenge.

Figur 34
Foto: Kalle Sognes.
Bildet viser helleristning av en elg som snur hodet, og er en av elgene som er risset inn ved Stykket på Stadsbygda.

Bronsealder ca 1800 fvt. – 500 fvt.

Bronsealderen er preget av at bronzen kom til landet som bytemiddel gjennom fjernhandel (Dybdahl, 1990, s. 49). Likevel er det ikke funnet et stort antall bronsegjenstander her i området, og stein var fortsatt det materialet som var viktigst til å lage redskaper (Dybdahl, 1990, s. 50). Det som karakteriserer bronsealderen som vi kan se i landskapet er den nye gravskikken som oppsto da, og vi kan finne flere gravrøyser

med store dimensjoner som ligger ved kysten (Dybdahl, 1990, s. 52). Beliggenheten til gravhaugene på Nebb, i tillegg til byggemåte, indikerer at disse gravhaugene er fra bronsealderen (ibid.). Jordbruket ble også viktigere gjennom årtusenet, og dette har også gjort til at folk har blitt mer bofaste (ibid.).

Figur 35
Gravhaug på Nebb. Denne er veldig bortgjemt og vises ikke så godt i dag, men man kan se den såvidt blant bjørketræerne på stedet.

Jernalder ca. 500 fvt. – 1050 evt.

Jernet er viktig i jernalderen, noe som ligger i navnet. I denne perioden skjedde det endringer som påvirket menneskenes bruk av landskapet (Dybdahl, 1990, s. 54). I første del av jernalderen ble klimaet endret ved at det ble kaldere og fuktigere, og derfor ble det en naturlig konsekvens at man måtte bygge boliger som var mer solide både til seg selv og husdyrene (ibid.). Åkrene ble dyrket opp og dyrene beitet i nærområdet (ibid.). På denne tiden lagde man jernøks, sigd og andre redskaper av jern som gjord det lettere for folk å dyrke og høste jorden (ibid.).

Fra folkevandringstiden, som varte fra omtrent 400 – 570 evt., finner vi det eldste daterte gravfunnet fra området (Dybdahl, 1990, s. 54). På Staurset var det et gravfelt som stammer fra denne tiden, og dette gravfeltet var på minst sju gravrøyser, og disse var bygd av steiner og hadde et jordlag på toppen (ibid.). I et gravkammer her ble det funnet et utbrent lik av en mann som hadde med seg blant annet en spydspiss, en pinsett av bronse og et stykke av et glassbeger – og dette skal ha vært verdifulle gjenstander, særlig glassbegeret (Dybdahl, 1990, s. 55). Det er også funnet et enegget sverd på Hassel, og en spydspiss og et stykke av en skjoldbue på Hårberg (Dybdahl, 1990, s. 59). På denne måten kan vi fastsette at Hårberg og Hassel må ha vært bosatt helt siden eldre jernalder (ibid.).

Figur 36 Bildet viser en del av gravfeltet på Staurset som stammer fra jernalderen. Dette er en hellekistegrav.

Middelalder ca 1050 - 1537

I middelalderen mistet mange av gårdene eiendomsretten sin til høvdinger og andre stormannsætter (Dybdahl, 1990, s. 81). Laksefiske var i høymiddelalderen (ca 1050 – 1350) en betydelig næring, og i 1311 er det en tvist mellom herr Serk på Austrått og korsbrødrene i Nidaros om laksevorpa på Vilungeneset (nå kjent som Skarberget) i Hasselvika (Dybdahl, 1990, s. 98). Dette er en av de eldste skriftlige kildene vi finner som tar opp forhold i Hasselvika (ibid.). I forhold til de andre gårdene i området på Fosen, er det de store gårdene i Hasselvika som har klart seg best (Dybdahl, 1990, s. 104).

De nye eierne av eiendommene, blant annet de kirkelige institusjoner, var ikke bare interessert i landjorden, men de var også gode på å forsyne seg av laksefiske-rettiighetene som tilhørte gårdene (Dybdahl, 1990, s. 118). Laksefiske har vært en rett som tilhørte grunneieren fra gammel tid, men det var ikke uvanlig at også laksevorpene kunne bli skilt ut fra gårdene og få nye eiere (ibid.). Mer om laksefiske på side 57.

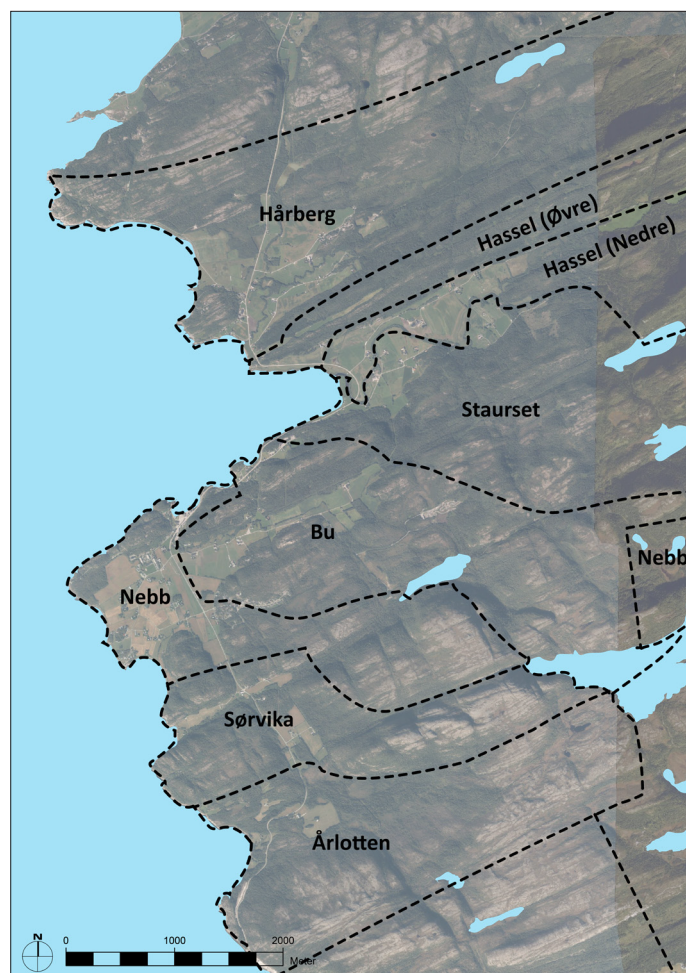
Figur 37 Foto: Ole Bjørn Pedersen, NTNU Vitenskapsmuseet. Dette er et vevlodd i kleberstein funnet på Bu, og stammer fra yngre jernalder eller middelalderen.

Nyere tid (fra 1537 til i dag)

Jordbruk var også nå (fra 1537) viktig for folket, og alle måtte være med å hjelpe til for å det til å gå rundt (Dybdahl, 1990, s. 136). Sjøen var fortsatt viktig for å hente ressurser, men det var fedriften og åkerbruket som man fikk den største delen av matforsyningen fra (ibid.). Eiendommene var i 1661 fordelt mellom matrikkelgårdene, og nye bosetninger ble bare til ved gårddeling (Dybdahl, 1990, s. 130). I eldre tid var alle gårdbrukerne i bygda leilendinger, det betyr at gårdbrukerne leide jorda av jordeiere, og derfor måtte de betale landskyld, som var en leieavgift til jordeierne (Bjørkvik, 1988, s. 261). I 1661 var det seks jordeiere som eide jorda i Hasselvika, og disse var Caspar Christoffersen, Kongen, Reins kloster, Domkirkekapellanen, Pastor Domkirka og Vår Frue kirke (ibid.). Gårdene i Hasselvika var på den tiden Hårberg, Hassel øvre, Hassel nedre, Staurset, Bu, Nebb, Sørvika og Årlotten (ibid.). Kartet viser den gamle inndelingen av gårdene, som strekker seg over store områder. Alle eiendommer og nyere gårder har blitt skilt ut fra disse åtte opprinnelige gårdene.

På 1600-tallet fikk også utmarka mer verdi fordi man begynte å selge tømmer, og på denne måten ble det også et større behov for å vite hvor grensene i skogen gikk (Dybdahl, 1990, s. 217). Det var nå de begynte å tegne opp grensene i marka (ibid.). Kartet viser grensene til de åtte opprinnelige gårdene i Hasselvika. Kaptein Emahus, som hadde kjøpt gård og bosatt seg på Hassel, tok tak for at grensene mot nabogårdene skulle gjøres rede for (ibid.).

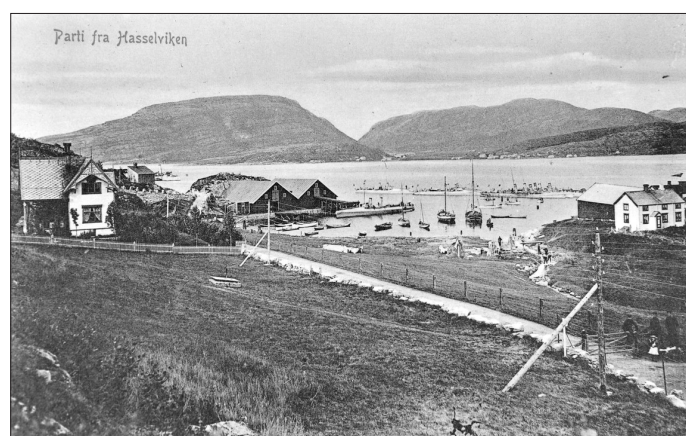
I eldre tid var sjøen den viktigste ferdselsveien, og de første stiene som ble laget var for at man skulle komme fram med hest og vogn (Bjørkvik, 1988, s. 21). Når man skulle i kirka, tok man sjøveien til Rissa, mens ungdommen kunne gå over fjellet (ibid.). Man gikk sjøveien når man skulle kommunisere mellom bygdene, og dette var fordi sjøveien var kort i forhold til den lange og utfordrende ferden over fjellet (Dybdahl, 1990, s. 382). Det var ofte kommunikasjon mellom Hasselvika og Lensvik som ligger på andre siden av fjorden (ibid.). Det var på 1800-tallet at det kom skyss-stasjoner til området, og en av dem var på Hårberg (ibid.). Her kunne man få skyss via sjøveien, da det bare var båtskyss å få, og skyss-skaffer Steffen Olsen hadde 6 legder med 26 mann klare til å ta fatt på sjøen (Dybdahl, 1990, s. 383).

Figur Kartet viser de opprinnelige gårdsgrensene i Hasselvika. Tegnet opp basert på en tegning over gårdsgrensene i Rissa av Roy Bakken (Dybdahl, 1990, s. 69).

Figur 39 Mange båter i havna ved Junkerbukta. Sannankaia i front.

Figur 40 Junkerbukta ved Sannan fotografert i 1915. Brettingen til venstre i bakgrunnen.

På slutten av 1800-tallet fikk man også nye teknologiske hjelpemidler som gjorde landbruket lettere, blant annet slåmaskiner som skal ha vært en viktig maskin for å effektivisere landbruket (Dybdahl, 1995, s. 189). Den første slåmaskinen skal ha kommet til området rundt 1870 (ibid.).

Det var først i 1902 at bygda fikk veiforbindelse til Rissa (Bjørkvik, 1988, s. 21). Før gikk også veien igjennom bygda over fra Hårberg til Steinbrua, så om Halvardkleiva og over Vargskaret, ned Bu og over Sørvika (ibid.). Den nye veien igjennom bygda ble bygd på 1920-tallet, og det var også da bilene begynte å komme til bygda (ibid.).

Figur 41 Den nye veien fotografert fra Myrvang. Bildet er fra 1924.

Figur 42
Hest og vogn utenfor daværende Hasselvika ungdomshus. Bildet er fra ca 1920.
I dag ligger barneskolen og samfunnshuset i dette området.

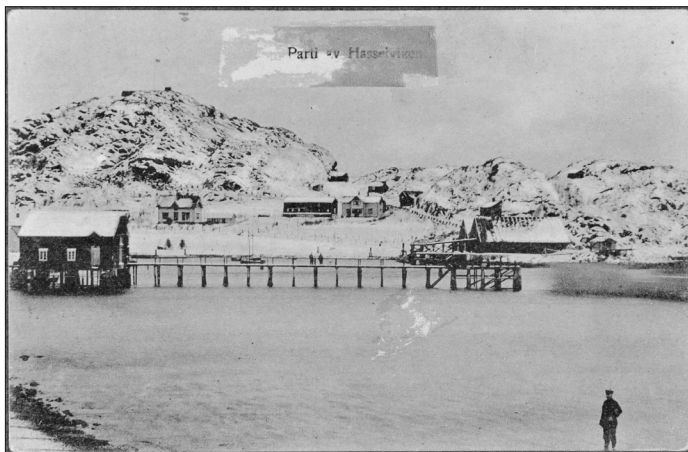
Laksefiske

Laksefisket har også hatt stor betydning for bygda fra gammelt av, og i bygda fantes det mange laksevorper (Bjørkvik, 1988, s. 20). Laksefisket har også vært viktig på 1900-tallet og fram til starten av 2000-tallet. En laksevorp er faststående innretning som ble brukt til å fange laks, og denne vorpen består av en not som er plassert på sjøbunnen og en vid åpning der hvor man forventer at laksen skal komme (Dybdahl, 2018). Man måtte være til stede for å fange laksen, og det var bygget et tømmerhus på stedet med en platt foran hvor man kunne sitte eller stå i vorpa (Sannan, 2009, s. 56). Laksepasserne fant ut når den gunstigste tiden for laks var på de ulike vorpene, og laksen svømte ofte i stimer (ibid.). Derfor passet man på å ikke dra inn nota for tidlig, slik at man kunne få med mest mulig laks (ibid.). På bunnen av sjøen la de ut en lys skjellsand, som ofte var fra Storfosna, dette var for å kunne se fisken bedre når den svømte inn mot land (ibid.).

Laksen ble holdt god og fin ved at man saltet eller røkte den, og man kunne også legge den i is (Sannan, 2009, s. 57). Man fraktet isen ut i blokker fra ferskvann, og disse blokkene ble fraktet til spesielle ishushus med hest og slede (ibid.). Isen kom vanligvis fra Sørvikvatnet eller Maskinhusdammen (ibid.). Det var firmaet J. A. Sannan som hadde slike ishushus, og de drev med handel av laks i bygda (ibid.). På Hårberg hadde de også ishushus, og dette ishushuset var det laksoppkjøperen Marentius Thams som brukte, han var fra Trondheim, og i andre halvdel av 1800-tallet hadde han gode kontrakter om kjøp av laks i mange laksevorper (Sannan, 2009, s. 58). Fiskehandlere i Trondheim og Oslo kjøpte så laksen, og det ble også eksportert en god del laks over til England – da ble laksen sendt til Bergen og så videre over Nordsjøen (ibid.). Var det mye folk i gatene i England, kunne laksen bli godt betalt (ibid.).

Laksevorpene ble fort byttet ut med kilenøter da disse ble tillatt å fiske med i 1865 (Sannan, 2009, s. 56). Fordelen med kilenota er at laksen finner veien inn, men sjelden ut igjen, og derfor trengte man ikke lenger å passe på vorpene hele tiden (ibid.). Fra gammelt av har også laksefisket vært fredet i deler av året, og fredningstiden pleide å være fra 25. august til 14. april året etter, og i senere år har fredningstiden blitt lengre (ibid.).

I tillegg til laksefisket har det vært drevet med annet fiske, som sild- og torskefiske (Bjørkvik, 1988, s. 21). På 1800-tallet var det også mange fra bygda som dro på Lofotfisket (ibid.). Lofotfisket var en sesongfiske fra februar til april hvor man fisket gytemoden torsk i Lofoten (Bjørge et al, 2023). Fiskebåter dro til Lofoten årlig for å delta i fisket med fiskebåter fra store deler av norskekysten, og dette fisket har vært veldig tradisjonsrikt og strekker seg langt tilbake i tid (ibid.).

Figur 43 Fotografi av Junkerbukta. Til høyre i bildet kan vi se Junkeren laksevorpe. Sannankaia til venstre. Bak kan vi se Kapteinsboligen til venstre, og Vollmesterboligen til høyre.

Figur 44 Kilenot utenfor Buskjæret.

Figur 45 Vill-laks fanget i kilenota utenfor Buskjæret.

Bygdas militærhistorie

Videre ligger en viktig del av historien til Hasselvika i Hysnes og Brettingen Fort, som er tidligere militærleirer som har blitt brukt under blant annet andre verdenskrig. I Hasselvika har det lenge vært militær aktivitet, og plasseringen av de to fortene her er på grunn av oversikten man har over fjorden og nærheten til Trondheim. Dette er en strategisk plassering, fordi herifra kunne man holde god oversikt over båtene som var på vei inn Trondheimsfjorden.

Hysnes fort og Brettingen fort utgjør begge sammen med Hambåra fort (som ligger på Agdenes over fjorden) Agdenes befestninger, dette for å hindre at fartøyer som var fremmede skulle trenge inn i Trondheimsfjorden og videre inn til Trondheim (Forsvarsbygg, 2018b). Det var fra 1896 at Forsvaret anla festningsanlegg i bygda, og Forsvaret har skaffet mange arbeidsplasser for folk i bygda (Bjørkvik, 1988, s. 21).

Hysnes fort ligger på Hysnes, ved Junkerbukta og Nebb, og dette fortet består av blant annet fjellanlegg, kanoner, bunkere og løpegraver (Forsvarsbygg, 2018b). Under andre verdenskrig bygde tyskerne ut anlegget, og flere av bygningene fra før 1945 er revet, men man kan se grunnmurene etter flere av dem (ibid.). I Junkerbukta ligger den eldste delen av anlegget, og det er flere bygninger som tilhører anlegget som ligger langs veien opp mot gården Nebb, blant annet sykestue og brannstasjon (ibid.). Mer om dette på side 68.

Historien til Hysnes fort starter med at Forsvaret kjøpte opp noen mindre arealer på Hysnes i 1896, og i 1897 ble Hysnes fort en del av Agdenes befestninger (Forsvarsbygg, 2018b). Videre ble gårdsbruket innerst i Junkerbukta kjøpt opp i 1898, og slik ble dette til sammen grunnlaget som etablerte militærleiren (ibid.). Fortet ble under andre verdenskrig overtatt av tyskere hvor de blant annet tilførte bunkere og kanoner (ibid.). Mellom 1945 og 1995 ble flere av bygningene revet, men det ble også oppført nye bygninger i nærheten av gården Nebb, og denne delen av leiren består hovedsakelig av bygninger som er fra etterkrigstiden (ibid.). I 1998 ble Hysnes og Brettingen nedlagt, men det var fortsatt militær aktivitet her fram til 2007, da ble fortet solgt til Rissa kommune (ibid.).

Hysnes fort har vært en viktig del av forsvarssystemet ved Trondheimsfjorden (Forsvarsbygg, 2018b). Til sammen utgjør veiene rundt fortet, spor etter bygninger og terrenget rundt en helhet som et bevaringsverdig militærhistorisk landskap (ibid.). Militæranlegget består av enkeltbygninger spredt utover et område, samt fjellanlegg, kanoner, og løpegraver (ibid.). Tyskerne bygget ut en del av anlegget under andre verdenskrig, og fjellanlegget ble også utvidet en del i 1960-årene (Forsvarsbygg, 2018a).

Brettingen fort ble en del av Agdenes befestninger i 1897, samtidig som Hysnes fort (Forsvarsbygg, 2018a). I 1916 ble leirområdet reist, og tyskerne overtok fortet under andre verdenskrig, hvor de forsterket fortet (ibid.). Anlegget ble nedlagt i 1998 samtidig som Hysnes fort, og da ble noe av bygningsmassen revet (ibid.).

Figur 46 Foto: A. Chr. Hassel, 1905. Oppstilling på Hysnes fort.

Figur 47 Foto: Schröder, 1940. Tyske offiserer på hest utenfor østre og vestre brakke på Hysnes Fort.

Ut ifra egen erfaring og lokalkunnskap, vet jeg at området tidligere var gjerdet inn, også flere år etter at fortet ble nedlagt. Da jeg gikk på barneskolen var gjerdet fortsatt der. Gjerdet fungerte på den måten at det holdt folk som ikke tilhørte militæret utenfor området. Selv om portene ble åpnet senere, og man kunne bevege seg på området, var det høye gjerdet noe frastøtende i sin helhet. Når gjerdet ble fjernet på slutten av 2000-tallet en gang, ble området med en gang mye mer åpent og velkomment for folk. I dag kan alle som vil bevege seg igjennom området, ta en tur opp på Nebbesheia, se på kanonene på området, eller fiske nede ved fiskeplassen på Hysneståa. Her er det også tilrettelagte grillsteder flere steder i det tidligere avstengte området. Dette er et fint naturområde som endelig også kan bli satt pris på av folket som bor i bygda, og åpner for at nye historier kan finne sted.

Hysnes militære museum

I bygda er det et lokalt museum som formidler kunnskap om militærhistorien i bygda. Dette museet er drevet av to lokale entusiaster fra bygda med stor interesse for militærhistorie, og hensikten er å ta vare på denne historien og formidle den videre (Hysnes militære museum, u.å.). Museet ligger på Hysnes fort ved den gamle kommandoplassen, og oppbyggingen av museet har vært omfattende, da bygningene hadde lenge stått tomme og uten varme (ibid.). Man kan få guidet omvisning her av ekspertene på området som har bygd opp dette museet.

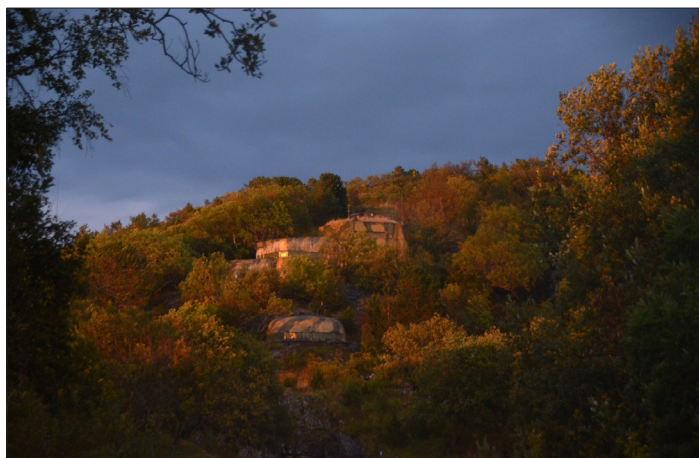
Ny bruk av militærleiren og området

På Hysnes er det i dag et rehabiliteringssenter, Unicare Helsefort, som bruker noen av de byggene som tidligere tilhørte fortet. Helsefortet står for flere av arbeidsplassene som finnes i bygda, og hver dag kommer det pendlere inn med hurtigbåten som arbeider der. Her er det også etablert en park imellom byggene.

I tillegg har en gjeng lokale entusiaster kjøpt opp velferdsbygget, også kalt kantina, som tidligere var en del av militærfortet, og gjort den i stand ved å pusse den opp. Dette bygget er ganske stort, og hadde kjøkken og flere oppholdsrom med møtelokaler og en stor sal med scene. Folkene som har pusset den opp (basert på frivillig arbeid) har gjort en kjempeinnsats for å få bygget i stand igjen, og nå arrangeres det både juletefest, vaffelfredag, seniordans, konserter og foredrag her, som er til stor glede for lokalbefolkningen.

Figur 48 Hysneståa har en fiskeplass som er universelt utformet. Her kan man stå (eller sitte) og fiske mens man ser på båtene som segler forbi.

Figur 49 Her holder Hysnes militære museum til.

Figur 50 Bildet viser velferdsbygget foran med grønt tak, og Unicare Helsefort bak med en etablert park mellom byggene.

Kulturminner i landskapet

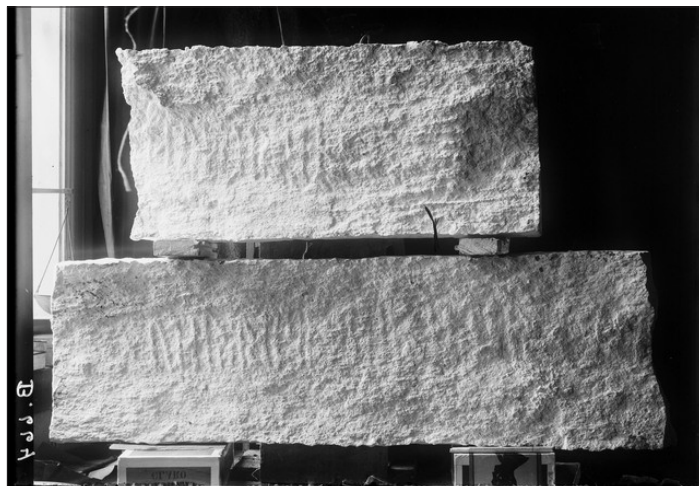
Laget av kulturminner kan fortelle om en fortid som har vært. Det finnes flere fysiske kulturminner i Hasselvika som viser tidligere bruk av området. Blant annet finner vi flere gravminner og gravfelt. Gravminnene er fredet, og stammer fra bronsealderen (år 1800 fvt. – 500 evt.) eller jernalderen (år 500 – 1050) (Riksantikvaren, u.å.-c). Gravfeltene er også fredet, og disse består av flere gravrøyser. For eksempel har gravfeltet på Hassel 5 gravrøyser, 3 er fjernet, og 1 bautastein (Riksantikvaren, u.å.-b).

Det finnes også spor etter tidligere bosetninger to steder i området. I Sørvika finner vi en gravrøys, to hustuffer og en brønn som viser til tidligere bosetning på området (Riksantikvaren, u.å.-c). På Hassel, rett under Lånaåsen, finner vi også et bosetnings- og aktivitetsområde. Dette området består av dyrkamark, og denne jorda hadde en svart farge sammen med noen skjærbrente steiner (Riksantikvaren, u.å.-a). Det ble her funnet blant annet fire flintavslag og to kvartsavslag (ibid.). Ut ifra funnene blir dette bosetningsområdet datert til steinalderen (ibid.), som viser at det lenge har vært bosetning og aktivitet på dette stedet helt siden steinalderen.

I området er det også noen bautasteiner. En av disse er på Hårberg, hvor steinen har stått på beitemarka, men den skal opprinnelig ha stått ved veien over til Fevåg (Riksantikvaren, u.å.-e). Steinen skal ha vært en del av en fjøsmur etter 1870, og den datt ut av muren i 1930 da fjøset ble revet (ibid.). På steinen står det «Ottar reiste stein etter Ørn, sin far» i runeskrift (ibid.). Det er likevel usikkert hvilken tid denne steinen stammer fra, men man kan anta at den er fra rundt år 1000 (Bjørkvik, 1988, s. 18). Bautaeer ble reist over mektige menn, så denne Ørn kan også ha vært en høvding på Hårberg på denne tiden (ibid.).

Flere av bygningene i bygda er registrert i SEFRAK-registeret. SEFRAK er et register over bygninger som er bygd før 1900 (Riksantikvaren, 2024). Det at det er så mange av bygningene i bygda som er registrert i dette registeret, viser at bygningsstrukturen er ganske gammel, og at mange av husene bærer preg av å ha stått i over hundre år, både i utseende og kanskje også tilstand.

Det finnes også en stikkrenne i Vassdalen som er bygget på tidlig 1900-tall. Denne renna er bygget av steiner som er kilt på plass, og renna omtrent 40 meter lang (Riksantikvaren, u.å.-d). Veibanen over stikkrenna er asfaltert, og ligger i bunnen av en v-dal som er overgrodd med kratt (ibid.). Dette gjør at dette fine byggverket er vanskelig å se, siden det også befinner seg nærme en trafikkert vei.

Figur 51 Foto: NTNU Vitenskapsmuseet i Trondheim. Bildet viser bautasteinen som ble funnet på Hårberg.

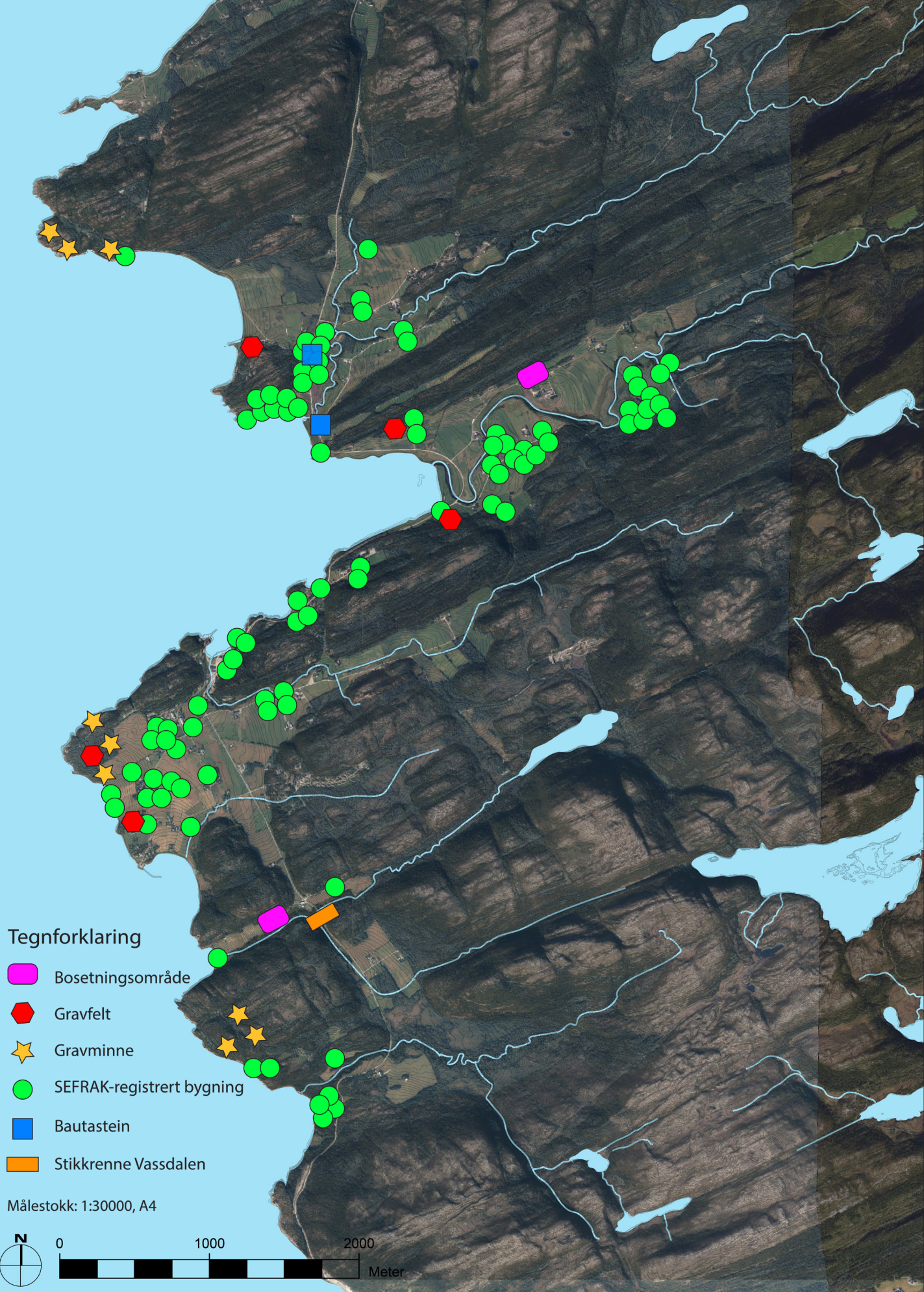

Figur 52 Våningshus på Bu bygd på midten av 1700-tallet. Bygget er SEFRAK-registrert.

Figur 53 Stikkrenna i Vassdalen. Denne er mer som en vasstunnel.

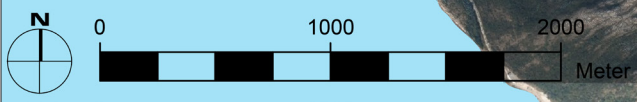
Temakart: Kulturminner

Tegnforklaring

- Bosetningsområde
- Gravfelt
- Gravminne
- SEFRAK-registrert bygning
- Bautastein
- Stikkrenne Vassdalen

Målestokk: 1:30000, A4

Kulturelle referanser i Hasselvika

Et viktig lag i landskapet som ikke synes så godt er de immaterielle forholdene i form av historier og fortellinger. Disse kulturelle referansene lever og holdes ved like i befolkningen, og kan være stedsnavn, fortellinger eller kunnskap om bruk av landskapet. Fortellingene er relasjonelle på den måten at de forteller om menneskets bruk av landskapet, og kan ses på som en møteplass mellom natur og mennesker, fortid og nåtid, og de materielle og immaterielle verdiene i landskapet (Phillips, 2005, i Beresford et al, s. 20). I denne delen vil jeg gå igjennom ulike kulturelle referanser som stedsnavn, navn på laksevorper, og militærleirbygninger i Hysnes militærleir. Deretter vil jeg legge fram steder med fortellinger fra Hasselvika. Informasjonen er innhentet fra lokalkjente personer fra stedet.

Stedsnavn fra Hasselvika

Antonpynten

Denne toppen har fått navnet etter en Anton som hadde en gård like i nærheten, og denne Anton var bror av Randi, som var Johan Bojers fostermor (Bjørkvik, 1988, s. 350). Toppen er rett og slett navngitt etter en person som bodde like ved. Man kan da undre på hva de kalte fjellet før Anton bodde der.

Figur 54
Foto tatt fra
Antonpynten
mot Nebb og
Nebbesheia.

Brettingen

Navnet Brettingen kommer av at det er et bratt fjell (Bjørkvik, 1988, s. 55). Også et navn som beskriver landformene.

Figur 55
Brettingen fotografert
fra Buskjæret.

Brevika

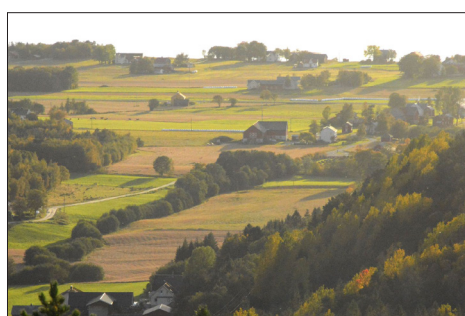
Brevika er ei vik helt vest i Hasselvika, en av de mange vikene i bygda, og denne vika har fått navnet på grunn av den breie vika som er der. Stedsnavnet henger på denne måten sammen med naturforholdene på stedet.

Figur 56
Brevika.

Bu

Dette navnet kan bety flere ting på grunn av at det finnes flere skriffformer av navnet (Bjørkvik, 1988, s. 260). Likevel kan man anta at gårdsnavnet trolig betyr gård, bustad eller eiendom etter gammelnorsk bu som går tilbake til vikingtida (ibid.). Navnet tyder på at det har vært gammel bosetning her.

Figur 57
Bu fotografert fra Seta.

Buaunet

Dette var et aun under Bu, og et sagn her forteller om at det kun var ei jente som bodde her, og en gutt på Hårberg, som overlevde Svartedauden i 1349/50 (Bjørkvik, 1988, s. 297). Et aun betyr en ødegård.

Hasselvika

Navnet kommer mest sannsynlig av *Herdslavik*, eller *Herdzlawikom*, hvor herdsla betyr hardt, som kan vise til at det er værhardt og at det tidligere var mange båter som forliste ute i fjorden (Bjørkvik, 1988, s. 17). De omkringliggende bygdene hadde en tendens til å kalle Hasselvika for Haltvikan. Haltvikan kan komme fra det gamle navnet Herdzlawikom nevnt ovenfor, og viser til at det er mange vikar som utgjør bygda. For å avgjøre om bygda skulle hete Haltvikan eller Hasselvika, var det avstemning på skolen i bygda. De fleste som var fra bygda, mente at den skulle hete Hasselvika. Læreren selv var fra Vanvikan, og stemte for Haltvikan.

Hassel

Navnet Hassel kan komme av *Herdzla* som betyr hard, og ifølge Oluf Rygh var dette det gamle navnet på elva som renner her, nemlig Hassel elva (Bjørkvik, 1988, s. 127). Hassel er jo ganske likt selve bygdenavnet, Hasselvika, og man vil derfor kunne tenke seg til at opprinnelsen til navnet er det samme, noe som godt kan stemme hvis vi ser på beskrivelsen av navnet Hasselvika ovenfor.

Hysnes

På nordsida av dette neset er det en plass der man fisket etter hyse, og her var det mye fisk. Dermed har neset fått navnet Hysnes.

Hårberg

Navnet kommer av en sammensetning av *Hára*, som betyr grå, og berg, og kan vise til det grå berget ved siden av gården (Bjørkvik, 1988, s. 23).

Nebb

Navnet kommer etter *nef* som betyr fuglenebb (Bjørkvik, 1988, s. 218), og kan komme av at gården ligger på et nes som kan ligne på et fuglenebb.

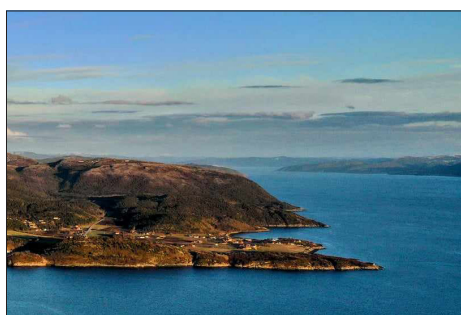
Figur 58
Buaunet fotografert fra Gråberget.

Figur 59
Bildet viser et utsnitt av Hasselvika med utsikt mot Ørlandet og Agdenes over fjorden, med Gurilia motorcrossbane i forgrunnen, Buaunet og Buåsen rett bak, og Hassel og Staurset til høyre.

Figur 60
Foto tatt fra Seta med utsikt over Hassel og Staurset.

Figur 61
Hysnes er neset vi ser fremst til høyre.

Figur 62
Hårberg med Rosenhaug og Krika i front. Fevågskaret bak.

Figur 63
Nebb.

Sannan

Antageligvis kommer navnet av at det var mye sand som samlet seg her. Før kalte man stedet Nebbessannan, trolig fordi stedet lå under gården Nebb. Sanda som renner ut i Junkerbukta her nede kommer fra Bubekken. Stadig vekk samlet det seg mye sand som måtte renskes ut.

Figur 64
Sannan. Her ankommer hurtigbåt, og det er dagligvarebutikk her som ofte bare omtales som "Sannan".

Staurset

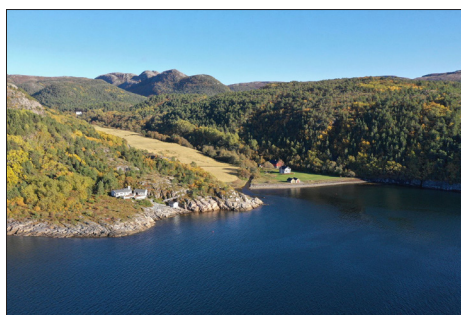
Dette gårdsnavnet kommer av de to ordene *stuf*, som betyr stubbe, og *set*, og er datert til vikingtida (Bjørkvik, 1988, s. 197). Dette kan vise til at det har vært et område med trær her, som kanskje har blitt hogget og etterlatt et område med stubber. Men det kan man ikke vite helt sikkert.

Figur 65
Staurset med Hassel bak.

Sørvika

Dette navnet kommer trolig fra at dette er en av de vikene som ligger lengst sør som utgjorde Hasselvika, eller Haltvikan (Bjørkvik, 1988, s. 430).

Figur 66
Sørvika.

Tinnvika

I denne vika har det vokst mye tindved før i tida, men det gjør det ikke lenger. Navnet henger igjen og forteller om en type vegetasjon som var der tidligere, men som ikke lenger befinner seg der.

Figur 67
Flatneset med Tinnvika rett til høyre.

Traugheia

Fjellet har fått dette navnet på grunn av sin likhet med ei traug som ligger opp ned. Ei traug er et redskap laget i tre som er et avlangt fat eller kar, som man for eksempel kunne kna deig i (Det norske akademis ordbok, u.å.-b). Navnet på heia tyder på at et slikt redskap kan ha blitt mye brukt før i tiden, da navnet tilsier at man har observert at fjellet faktisk ligner på ei traug som ligger opp ned.

Figur 68
Traugheia.

Årlotten

Årlotten kan komme fra en sammensetning av *å*, som betyr elv, og *lutr*, som betyr part, som til sammen forteller om parten ved elva (Bjørkvik, 1988, s. 475). Dette navnet hører man først på midten av 1500-tallet (ibid.). Dette viser til at gården lå nærme elva som renner forbi her. Merkelig nok heter elva i dag Årlottelva, som da betyr «elvepart»-elva. Men dette er vel noe man egentlig ikke tenker over.

Figur 69
Årlotten med Årlottheia bak. Veien ut til Ofaret helt til høyre. Fagerdalen i front.

Temakart: Stedsnavn

Laksevorpene i Hasselvika

Som tidligere nevnt har laksevorpene vært betydningsfulle for bygda i mange hundre år. Det var mange laksevorper her, og alle hadde sitt eget navn. Informasjon om navnene har vært vanskelig å finne. Trolig kan det også ha vært flere laksevorper enn disse i bygda.

Brettingen

Denne vorpa lå på Brettingen, og har samme navn som området rundt. Restene av denne vorpa var en av de siste man kunne se i Hasselvika, men den falt ned og ble ødelagt i 2020.

Geitskjæret

Det finnes ikke informasjon om hvorfor Geitskjæret blir kalt Geitskjæret. Man kan gjette seg fram til flere betydninger, som at det har noe med at det er skjær ute i sjøen like ved. Men hvorfor det heter Geitskjæret kan man ikke vite sikkert.

Matneset

Denne vorpa lå under Reitvik som var en ødegård, og navnet kommer sannsynligvis av at det var veldig godt fiske akkurat her (Bjørkvik, 1973, s. 32).

Skagan

Dette navnet kommer av ordet skag som betyr spiss (Bjørkvik, 1973, 32)

Kolvorpa

Man vet ikke hvorfor Kolvorpa heter det den heter. Noen ting er bare uvist, og informasjonen har gått tapt.

Staursetvorpa

Denne vorpa lå under Staurset, derav navnet.

Bjørnaskurru

Denne vorpa lå under Bu, men hvorfor den ble kalt Bjørnaskurru kan man ikke vite sikkert (Bjørkvik, 1973, s. 29).

Skjærvorpa

Denne vorpa ble også kalt Buvorpa, og den lå under gården Bu (Bjørkvik, 1973, s. 28). Navnet kan ses i sammenheng med Buskjæret, som også lå under Bu, og dermed har navnet fått Skjærvorpa (eller Buvorpa). Man kunne vel også da i prinsippet ha kalt den Buskjærvorpa.

Skarberget

Navnet Skarberget kan komme av at det er et skår i berget her nede, men om det er sikkert kan man ikke vite.

Junkeren

Dette var to av fire vorper som lå under Nebb i 1661, og ble også kalt Junkerens laksevorper.

Maurhaugvorpa

Denne vorpa tilhørte gården Maurhaugen (under Nebb), og har derfor fått dette navnet.

Sjursvikvorpa

Navnet kommer av at vorpa ligger i Sjursvika.

Sørvikvorpa

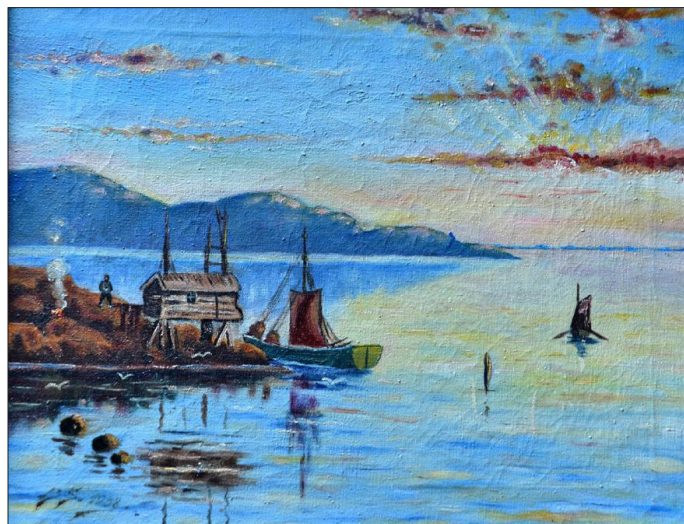
Vorpa ligger ved Sørvika, og har derfor dette navnet.

Årlottvorpa

Navnet kommer av at vorpa ligger ved Årlotten.

Figur 70 Brettingvorpa på sine siste dager. Like etter bildet ble tatt, raste bygget.

Figur 71 Maleri: Størseth, B. (1908). Maleriet viser laksevorpa Skjærvorpa i Buskjæret. Over fjorden kan vi se Agdenes.

**Temakart:
Laksevorpene i
Hasselvika**

Brettingen

Geitskjæret

Matneset

Skagen

Kolvorpa

Staursetvorpa

Bjønaskurru

Skjærvorpa

Skarberget

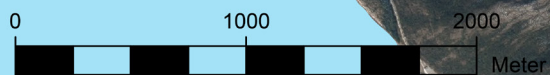
Junkeren

Maurhaugvorpa

Sjursvikvorpa

Sørvikvorpa

Årlottvorpa

Kartet er basert på opptegningen av laksevorpene i Hasselvika gjort av Astrid Marit Bjørkvik (1973, s. 24).

Navn på steder og bygninger i Hysnes militærleir

Etter informasjon fra lokale informanter som er eksperter på området, har jeg laget en oversikt over bygningene som var en del av Hysnes fort. Stedsnavnene og navnene til de ulike bygningene i Hysnes militærleir kan fortelle om bruken av leiren

før i tida. Noen av byggene eksisterer ikke i dag, men mange av dem gjør det, og noen er blitt tatt i bruk til nye formål. Navnene kan gi innsikt i den verdien leiren hadde for militæret, og hvordan området ble brukt.

1 Kolskuret: Dette var et kull-lager som ble bygget i 1898. Bygget hadde to arker over samme bygning, og var helt åpent innvendig. Kullet som ble lagret her ble brukt til oppvarming, og det kom med frakteskuter inn til bygda.

2 Klinten: Dette var en bolig, og ble senere malingslager. Har blitt brukt til flere formål.

3 Dette var et olje- og bensinlager.

4 Torv-sjåen: Dette var et torvlager. Torven ble brukt som brensel. Bygget ble senere båtverksted, så snekkerverksted, og etter hvert lager. Bygget er fra 1899, og er på 130 kvadratmeter. I dag brukes bygget som pub og kafé.

5 Bjørnenkaia: Dette var en kai som ble oppkalt etter båten Bjørn fra 1954. Kaia ble bygget i 1916, og kostet 4000 kr å bygge.

6 Nylageret: Dette lageret ble brukt til å lagre forbruksmaterieil.

7 Iversen-husa: Dette var en bolig. Her er det butikk i dag, Joker Hasselvika.

8 Dovrehallen: Dette er et bygg som ble bygget av tyskerne under andre verdenskrig. Bygget var for maritime formål. Taket ble først bygget og heist opp, og resten av bygget ble bygget under. Dette har senere blitt brukt som både idrettshall, kinohall og til annen underholdning.

9 Soldathjemmet: Dette var en kantine, som opprinnelig ble drevet av KFUM (Kristelig Forening for Unge Menn).

10 Vakthus: Brukt til arrest. Senere kakebu.

11 Sykestua: Denne ble bygd under andre verdenskrig av tyskerne, da den norske sykestua ble for liten.

12 Kapteinsboligen: Dette var et ferdighus fra Thams som ble bygget først på 1900-tallet.

13 Vollmesterboligen: Bolig med låve, bygget i 1899.

14 Luftvernbrakkka: Ble brukt som lager.

15 Smia: Ble bygget i 1895.

16 Moniermagasin bygget i 1898. Ble brukt som våpen- og ammunisjonslager. Ligger på et sted som kaltes Kalvhagen.

17 Moniermagasin bygget i 1898. Ble brukt som våpen- og ammunisjonslager.

18 Rødlageret: Lager for mobiliseringsmateriell, bygget ca 1890-1900.

19 Her var det flere rekker med utedoer.

20 Televerksted: Var opprinnelig et laboratorium fra 1902. Dette er revet i dag.

21 Sykestua: Den norske sykestua fra 1899. Ble senere brukt til blant annet kontor.

22 Tysk brakke som fortsatt står på gården der den ble satt opp.

23 Tysk bunker som i dag er en del av fjøset på samme gård som 22.

24 Grønnhuset: Dette var et såkalt byttedepot, og kostet 5000 kr å bygge i 1915.

25 Brannstasjon: Ble bygget i 1914, og var opprinnelig bad og dusj. Fra 1955 ble det brukt som brannstasjon.

26 Lyskasterverkstedet: Dette var opprinnelig en kraftstasjon, Fosens første, bygget sent på 1800-tallet. Kraftstasjonen var kullfyrt og drevet av damptrykk. En tilsvarende bygning finnes også på Brettingen fort.

27 Maskinhusdammen: Bubekken ble demt opp her for å ha vann til dampkjelen i 1926. Var også tidligere brukt til isuttak til kjøleformål og eksport. I dag er stedet mye brukt som skøytedam.

28 Tomanns befalsbolig.

29 Forvalterboligen.

30 Vaktbu.

31 Sannankaia: Denne kaia ble ombygd av tyskerne under andre verdenskrig.

32 Molo bygd av havnevesenet.

33 Admisen: Dette var et administrasjonsbygg.

34 To tomannsboliger for befal.

35 Kommandantboligen: Denne ble gjenoppbygd i 1926 etter en brann.

Figur 72 Utsnitt av leiren ved Sannan og Junkerbukta. Til venstre kan vi se Rødlageret (18), nederst til høyre kan vi se Lyskasterverkstedet (26), og midt i kan vi se både Dovrehallen (8) bak Soldathjemmet (9). Hvis man ser nøye etter kan man skimte gjerdet.

Figur 73 Foran ser vi Soldathjemmet (9) fotografert i 1920. Buvarden bak.

Figur 74 På bildet ser vi tomanns befalsboliger (28 og 34). Bak kan vi se østre og vestre brakke (44) med oppstillingsplass, og bak der igjen kjøkkenet (45).

36 Posthus: I dag blir bygget brukt som bolig.

37 Samvirkelag: I dag brukt som boliger.

38 Venterom.

39 Lyskasterstilling Digerneset: Dette var en av flere lyskastere med lysdiameter 150 cm og 10 000 000 Hefnerlys.

40 Pistolskytebane.

41 Moniermagasin: Bygget i 1898. Dette var lager for våpen og ammunisjon. En periode ble bygget brukt til børsemakerverksted.

42 Øvre port.

43 Torpedohallen: I dag er dette bygget på vei til å bli et museum.

44 Østre og vestre brakke: Her var det oppstillingsplass mellom brakkene.

45 Kjøkken med stort vedlager bak. Her var det mer enn 40-50 favn som ble levert hit årlig av flere lokale bidragsytere.

46 Vaskeri: Dette ble senere revet og materialene ble gjenbrukt i flere bygg i bygda.

47 Signalstasjon.

48 Ammunisjonsarbeiderhus: Ble bygget i 1954 og påbygd i 1972. I dag brukes bygget som fritids- og utleiebolig.

49 Brakker.

50 Bunker.

51 Fjellhallen: Ligger nord for 48. Ble brukt opprinnelig bygget som ammunisjonslager av tyskerne. Senere brukt som vannreservoar. I dag brukes hallen som konsertsal. Hallen produserer veldig fin klang.

Figur 78 Luftvernbrakka (14) slik den ser ut i dag.

Figur 75 Foto: Olaf Sødahl, u.å.
Kommandantboligen til venstre. Til høyre kan vi se Bu.

Figur 76 Signalstasjonen (47).

Figur 77 Dovrehallen (8) slik den er i dag. Soldathjemmet (9) til venstre.

Figur 79 Moniermagasin (16). Figur 80 Inngangen til fjellhallen (51).

Fortellinger fra Hasselvika

For å utforske stedsidentitet og stadkjensle i Hasselvika har jeg samlet inn en del fortellinger og historier fra området som forteller om bruk og relasjonelle verdier i landskapet. De relasjonelle verdiene i landskapet forteller oss om hvordan stedet er og har vært viktig for mennesker, og denne sammenheng vil påvirke hvordan man opplever de verdiene som befinner seg på stedet (Stenseke, 2018, s. 83). Hvis vi ser på det relasjonelle landskapsperspektivet, er man her opptatt av å se på relasjonen mennesker har til de stedene man føler

en tilhørighet til (Clemetsen og Stokke, 2022, s. 19). På denne måten vil de relasjonelle verdiene som ligger i landskapet kunne bringes fram ved å se på historier og fortellinger, som vil gi oss innsikt i hvordan området har blitt brukt av mennesker.

Fortellingene jeg har samlet inn kommer fra lokale informanter som enten er fra Hasselvika, som bor der, eller begge deler. Dette er historier som forteller om hvordan ting har vært eller er i bygda.

1. Sagnet om Guri og Guriliflauget

Guri var ei gårdsjente som arbeidet med å passe på sauer ute i marka. En dag var hun oppe på en topp for å se til sauene. Denne toppen har et veldig bratt stup, og en av sauene hadde satt seg fast helt på kanten av dette stupet, og Guri gikk for å hjelpe den løs. Idet hun skulle hjelpe sauene, falt hun og sauene utfor stupet. Guri slo hodet mot en stein og slo seg dermed i hjel. Dette skal ha skjedd på 1700-tallet. Jenta skal antageligvis ha vært fra Sørvika i Hasselvika. Dette stedet blir kalt både Guriliflauget og Gurilia.

2. Rolfstien ved Brettingen

Denne stien er kalt opp etter Rolf, som var en person som ofte gikk tur opp her. Det var først tyskerne som brukte denne stien under krigen. Etter krigen var det en person ved navn Rolf som pusset opp stien, og stien har etterpå fått navnet etter han. Stien starter på toppen av Fevågskaret. Veien opp til toppen er ganske bratt, og går igjennom skog og kratt. Når man kommer opp, venter et kurvet fjell. Dette fjellet heter Brettingen, og er et populært turmål for mange.

3. Kommandant Eriksens plass

Birger Eriksen var kommandant på Hysnes fort i mellomkrigstida, og var en viktig person under andre verdenskrig, da han var ansvarlig for å ha senket Blücher utenfor Drøbak. Da han tjenestegjorde på Hysnes fort i mellomkrigstiden, hadde han en fast utsikts plass med utsikt over fjorden hvor han likte å ta ettermiddagstea. Her er det fortsatt en steinbenk og et steinbord som står. Stedet ligger et par hundre meter fra kommandantboligen i Hasselvika, og plassen har fått navn etter den kjente kommandanten.

Figur 81 Guriliflauget er den bratte skrenten midt i bildet.

Figur 82 Rolfstien har fått sitt eget skilt.

Figur 83 Kommandant Eriksens plass.

Temakart: Fortellinger
fra Hasselvika

4. Kverna ved Hasselleva

Kverna ved Hasselleva er ei bygdekvern som ble brukt til å kverne korn. Den har en forhistorie under krigen hvor det her ble gjemt én av to radiosendere som befant seg i Trøndelag. Den andre radiosenderen var gjemt på loftet på Trøndelag teater i Trondheim. Fra radiosenderne ble det sendt meldinger til England om skipstrafikken, siden det herifra var lett å følge med på skipene som gikk inn og ut fjorden.

Kverna har tre etasjer, og er en stor bygning. Det ble det drevet med kverning her helt fram til tidlig 70-tall. På veggene innvendig er det pastelltegninger som er laget av en lokal ungdom, og disse er intakte enda. Kverna er vandrevet av vannet i Hasselleva.

Figur 84 og 85 Kverna ved Hasselleva. Pastelltegning av mann med gitar kan kanskje også fortelle oss hva som optok ungdommen som har tegnet denne.

5. Vargskaret

Det var lite varg i Hasselvika og Rissa. Dette var unntatt når samene kom med reinen sin. Samene og reinen la seg til oppå Bu, der hvor kirkegården ligger i dag, oppå Hærsmyran (på toppen av skaret), og nede i Buskjæret – selve skaret mellom Hærsmyran og Buskjæret kalles Vargskaret. Fra Buskjæret fraktet samene reinsdyra sine over fjorden til Agdenes. Langs denne veien pleide ulven å stå for å se seg ut noen reiner de kunne ta. Derfor heter denne veien Vargskaret. Dette stedsnavnet kan tyde på at det kan ha vært ulv her en gang, men om det faktisk var det, er ikke sikkert.

Figur 86 Vargskaret. Her er det plassert store steiner langs veien oppover.

6. Munk-holet i Buskjæret

Munk-holet var et sted som munkene la til i havn når de skulle kreve inn landskylden (datidens skatt). Noen av gårdene lå under domkirka, og munkene kom inn fra Trondheim for å kreve inn pengene. Dette var før reformasjonen på 1500-tallet. Restene man kan se her er murene til havna.

Figur 87 Munkholets rester i Buskjæret.

7. Smia ved Bubekken

Ingen nålevende har sett denne smia, men det har blitt fortalt om en smie som lå ved Bubekken. Grunnen til at smia lå her var fordi at det skulle minske brannfaren på gården, ved å plassere smia unna de andre bygningene på gården på Bu. Her ble det funnet en jernlupp (en klump med jern) som ble undersøkt av en metallurg og ble tidfestet til mellom 300 før vår tidsregning til 600 etter vår tidsregning, ut ifra tilsvarende funn. Smia kan man bare se for seg, men den har vært der en gang. Det forteller iallfall historien.

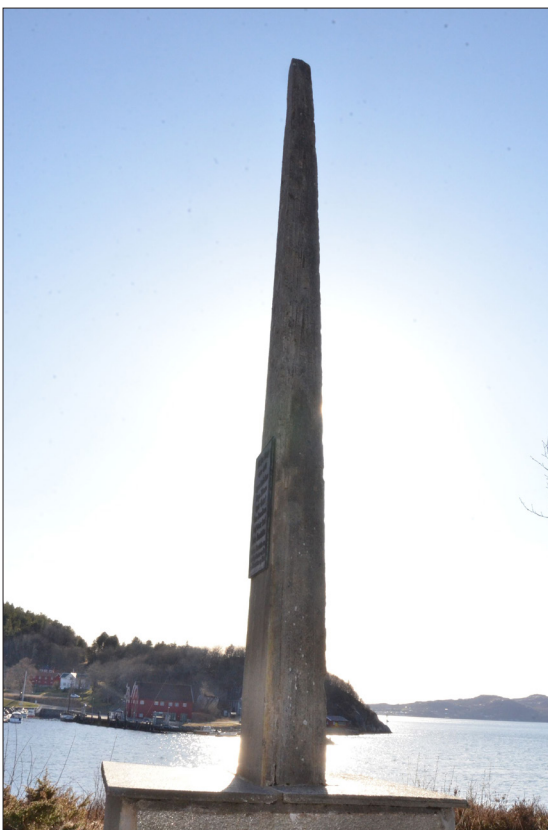

Figur 88 Smia skal ha stått her ved Bubekken. Vi ser gården Bu i bakgrunnen.

8. Bautaen ved Fevåg/Hasselvika skole

Denne bautaen ble reist i 1914, 100 år etter at Napoleonskrigene på tidlig 1800-tall. Folk fra Hasselvika reiste ned og var med og kjempet i krigen på fransk side mot England, og flere mistet livet. Bautaen ble reist til minne for de som var med. Da den ble reist var området helt uten trær, men nå står den inne i en skog, og dermed er den også blitt litt bortgjemt og glemt. Det var ingen markering her på 100-årsdagen i 2014, noe som i utgangspunktet ville vært naturlig for en bauta som denne.

Refleksjon: Denne bautaen står i skogen ved barneskolen, og har vært en stor del av friminuttene vi hadde da jeg gikk på barneskolen. Som barn tenkte man aldri over hvorfor den sto der, man leste kanskje på plaketten, men forsto ikke helt innholdet. Kanskje lekte vi rundt den, eller gjemte oss bak den. På denne måten har bautaen flere historier å fortelle. Den er originalt satt opp for å hedre de som var med i krigen, men ble senere brukt under lek i friminutt av barn som hadde pause fra skolearbeidet. Det stemmer nok at denne bautaen er glemt. Det er aldri noe som skjer ved den, ikke legges det ned krans, ikke står man og hedrer de falne med ett minuts stillhet. De som samles her oppe er barneskolebarn som leker i skogen. Det at det ikke denne ble markert på 100-årsdagen kan reflektere en manglende lokalhistorisk bevissthet. Derfor kan det være naturlig å få denne historiske bautaen tilbake i lokalbefolkningens minne ved å videreføre historien.

Figur 90
Bautaen ved
Skarberget.

Figur 89 Bautaen ved Fevåg/Hasselvika skole.

9. Bautaen ved Skarberget

Bautaen her er reist i 1947 etter andre verdenskrig, og den er reist til minne om de falne i andre verdenskrig fra Rissa og Hasselvika. Bautaen står på berget ved fylkesveien, og man kjører vanligvis forbi den, men man kan også kjøre av her og ta seg en rast ved sjøen. Geologisk sett er denne bautaen veldig spesiell. Geologer som har ekskursjoner her, stopper for å se på denne steinen. Dette er fordi steinen er et fint eksempel på en gneisfold, nemlig en brettet gneis. Den står også ved det stedet hvor en av de beste laksevorpene i Hasselvika var.

Dette er et sted hvor 17. mai-toget pleier å gå, og her er det en seremoni som hedrer de falne under andre verdenskrig. Da legges det ned en krans og man tar ett minuts stillhet.

Refleksjon: Dette er en bautastein med flere lag av historier. Den er reist for å hedre de falne etter andre verdenskrig, men den er også spesiell i forhold til at den har en særegen fold i utformingen. Dette gjør at det trekkes flere typer mennesker hit som knytter forskjellige historier til denne steinen. Geologer er vel mer opptatte av gneisfolden enn at det faktisk er en bautastein som skal hedre de falne. Andre som ikke kjenner til at denne steinen har en spesiell fold, vil heller kanskje aldri tenke over den. Noen reiser kanskje bare rett forbi uten å tenke over at det er en bauta der. Likevel er den veldig synlig fra veien, og som nevnt går korpset og 17. mai-toget hit hvert år. I tillegg står den ved en av de beste laksevorpene som har vært her tidligere, men som man ikke kan se spor etter. Derfor er dette et sted som har mange forskjellige lag med historier, men som trenger å bli fortalt for at de skal komme til syne.

10. Kvernhusdammen

Ved denne dammen har det vært en kvern som de brukte til å kverne korn. Kverna var i aktivitet helt opp til 1800-tallet. Det er ikke mye spor etter denne kverna, det er bare noen steinrester igjen. Dette var en mindre kvern. Her har det blitt funnet en halv kvernstein på gården Bu som sannsynligvis er fra denne kverna. Denne steinen er en glimmerskifer med granater. Granatene i steinen knuste kornet. Lokale unger lærte seg å svømme i denne dammen.

Figur 91 Kvernhusdammen i Bubekken.

11. Buvarden

På Buvarden, en topp på 76 moh, er det satt opp en varde i moderne tid. Stedet har likevel blitt kalt Buvarden, eller bare Varden, i lang tid. Dette er trolig fordi stedet tidligere har blitt brukt som varslingssted i eldre tid, på grunn av plasseringen i forhold til Trondheimsfjorden. Lokale folk har satt opp en varde her de siste årene på bakgrunn av at stedet har blitt kalt Varden, og da trengte den en varde, syntes de.

Figur 92 Varden på Buvarden, en ganske ny varde.

12. Torv som brensel

Å ta torv til brensel var en vanlig aktivitet i flere hundre år. På Årlotten er det fire torvhus, to som er intakte, og i en av dem er det torv inne i fremdeles. Torvhuset viser hvordan man tidligere brukte torv som brensel i mangel på ved. Spor etter slik aktivitet er det flere steder, men flere av disse torvdammene holder på å gro igjen.

Figur 93 Ei torvbu ved Årlotten.

13. Sørvik-Klumpen og de andre Klumpene

Disse fjellene ser ut som klumper, og har fått navnet på grunn av dette. Hele ryggen med flere topper er i gneis, og er typisk istidslandskap, med skuringsstriper og sigdmerker. Varden på det høyeste punktet, den innerste klumpen som heter Sørvik-klumpen, har antakelig blitt brukt i forbindelse med kartoppmåling, for omtrent 100 år siden. Denne toppen er på 374 moh. Ytterklumpen er på 318 moh. Toppene har blitt brukt som trimposter flere ganger fra 1990-tallet, og er en utmerket tur å gå i solskinn.

Snitt over fjellene som tydelig viser de klumpaktige landformene. Sett sørfra hvor fjellene strekker seg fra vest til øst.

Figur 94 Klumpene fotografert fra Fagerdalen.

14. Brettingkjerringa

Sagnet om Brettingkjerringa er en del av et lengre sagn som omhandler tre damer som var forelsket i en jutul, Brødreskiftjutulen, som holdt til innpå Stadsbygda, sør på Fosen. Når man ror forbi Stadsbygda, kan man se Brødreskiftjutulen sitte i ei hylle i fjellet. Det var tre damer som var forelska i denne jutulen, det var to ifra Hasselvika og ei ifra Byneset. De to fra Hasselvika ble kalt Gælnesmøa og Brettingkjerringa. Hun fra Byneset het Mulejomfrua. Ingen av damene var spesielt pene, de kunne heller rett og slett bli omtalt som stygge. Mulejomfrua hadde for eksempel et hode som ei ku.

Brødreskiftjutulens favorittmåltid var hyse, en type fisk man kunne fiske i fjorden. Jutulen lå utenfor Brødreskiftbergene og fisket hyse hver dag. Men en dag ble han ganske sint på Hittergubben, en annen jutul som var fra Hiitra, lengre ut i havgapet. Hittergubben kastet nemlig ut sildnot etter silda, og når han gjorde det, klarte ikke spekkhoggerne å jage inn sild i fjorden, og når det ikke var sild i fjorden, var det heller ikke noe hyse. Brødreskiftjutulen ble så sint av dette, at han dro inn i fjellet og fjæra og romsterte og styrte, samtidig som han forbannet Hittergubben og sa: «Fanden snyte deg, jeg skal dra utover og ta deg!».

For å få Brødreskiftjutulen til å ville gifte seg med dem, sendte hver av damene gaver til Jutulen. Når de tre som var så forelsket forsto at han var sulten på hyse, ville de sende gaver som kunne oppmuntre Jutulen. Mulejomfrua sendte noen høyllass, og dette spiste Brødreskiftjutulen opp i desperasjon. Det gikk ikke så bra, fordi høy ble han dårlig av. Han kastet opp høyet. Gælnesmøa, fra Ofaret inn mot Rissa, sendte et par spekker bjørneskrotter. Men da Jutulen spiste dem, ble han enda dårligere. Han kastet opp bjørneskrottene. Så sendte Brettingkjerringa en ladning, det vil si omtrent 12 stykker, spekkhoggere, men det tålte jutulen heller ikke, fordi hun hadde saltet dem så mye. Jutulen kastet opp spekkhoggerne.

Gælnesmøa var kjent for å bo inne i fjellet sør for Blåheia, og hun var så forfengelig at hun dro ofte ned til sjøen for å vaske serken sin. Brettingkjerringa hadde tungt for å gi ifra seg ting, fordi hun var den grådigste av dem. Hun var så grådig at hun ikke tok seg råd til å kle seg.

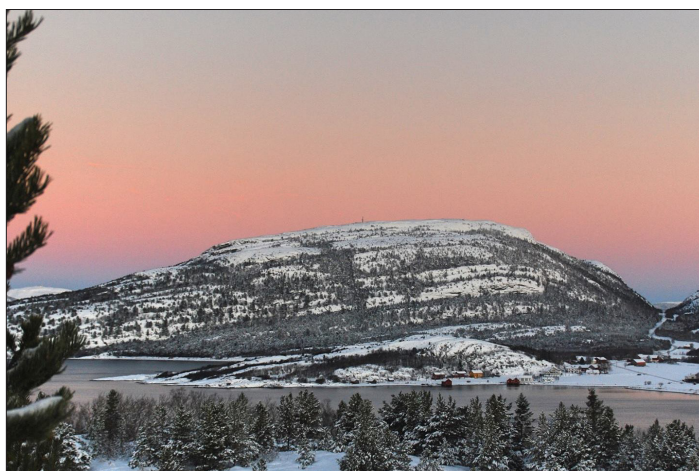
Før i tiden var Brettingen snytt for trær, og folk mente at «hun som bor inni der, hun har ikke råd til å kle seg med trær».

Det hele ender med at Gælnesmøa flytter inn i berget og gifter seg med Brødreskiftjutulen. Så Brettingkjerringa fikk ikke Jutulen, og er etter sagnet fortsatt inne i Brettingsfjellet. Brettingen er altså snytt for trær fordi hun som bor der inne, ikke ser seg råd til å skaffe klær.

Refleksjon: Dette sagnet er ikke fullstendig, da deler av historien mangler. Likevel kan sagnet fortelle om landskapet på en måte som reflekterer landformene og vegetasjonen. Det må jo også påpekes at Brettingen ikke lenger ER snytt for trær, og at det nå er en hel del trær som vokser på fjellet. Kanskje vil dette si at Brettingkjerringa endelig har skaffet seg klær, eller at hun ikke lenger bor der inne? Sagnet kan fortelle oss om hvordan man tidligere forklarte naturfenomener ved bruk av historier, og reflekterer også at fisk i fjorden har vært viktig for folk og jutuler.

Figur 95 Brettingen fotografert i 1924.

Figur 96 Brettingen fotografert på vinterstid. Her er det noen flere trær i dag enn det var i 1924.

15. Klagesang på Flatneset

Mellom Brevika og Tinnvika er det ei hylle ovenfor sjøen som kalles Flatneset. Der var det ei dame som sto når båtene segla ut og inn fjorden, i kveldinga når det var styggvær. Da kunne de høre en klagesang. Der kunne hun stå hele natta og synge. På morgenen hadde hun med seg tre fisker, og den ene hengte hun opp på en hjell som hun hadde, og de to andre tok hun med hjem til de tre ungene sine. Karen sin hadde hun mistet på fjorden. Og sånn gikk det i mange år, hun dro ned på Flatneset og sto og sang i uværet. Utpå mai hvert år, kom det ei jekt inn i Sjursvikbukta og henta all tørrfisker hun hadde hengt opp, og hvis det hadde vært mye styggvær i løpet av året, ble det mye fisk. Jekta tok med seg fisken til Bergen, og kom tilbake med varer eller penger til henne. Når ungene ble voksne og jekta kom i mai, rodde de ut med fisken i flere ladninger, og på den siste turen tok ungene med seg det de eide og forlot bygda. Enda den dag i dag kan man høre klagesangen når det er styggvær nede på Flatneset.

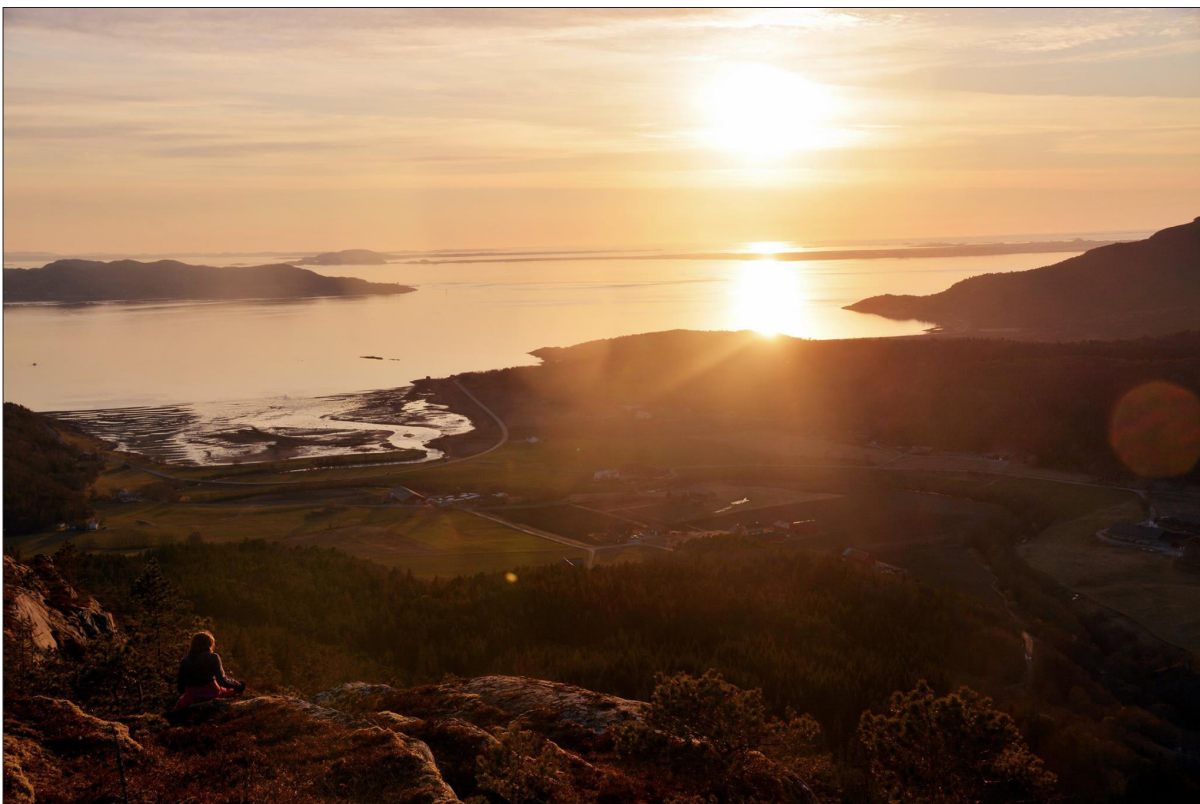

Figur 97

Uvær i Hasselvika er ikke et sjeldent fenomen. Kanskje så det sånn ut på sjøen da klagesangene ble sunget.

16. Ny tursti til Seta

Et glemt sted som har fått ny verdi – og blitt et populært turmål for mange de siste årene. Denne historien kom til live da en lokal entusiast merket og ryddet stien opp til toppen Seta i 2018. Før var det nesten ingen som gikk på tur opp dit, men i dag er det mange som går der hele året rundt. Folk kommer også fra nabobygdene for å gå denne turen.

Figur 98
Utsikt fra Seta mot Hassel, Staurset og Leiret, og over til Ørlandet.

17. Å vokse opp i militærbygda

I samtale med min tante som vokste opp i Hasselvika på 60- og 70-tallet har jeg fått ny informasjon om hvordan bygda var på den tiden. Alt viser seg å være annerledes enn min egen oppvekst på 2000-tallet, med helt andre historier.

Militærleiren ga liv til bygda – det var alltid masse folk, og det kom nye ganske ofte. Det var ansatte offiserer med familier som kom til bygda, som bosatte seg i noen hus nede i leiren. Noen hadde også unger, og ungene kom ofte opp på gården (Bu) for å leke med barna som var der. Det var populært å hoppe i høyet på låven.

I og med at det var så mye folk i bygda, var det bakeri, to butikker, til og med en butikk på Hårberg, postkontor, barneskole, kino, kafé, kantine, kiosk og mye mer. I leiren var det både tannlege og lege. Da fikk man faktisk komme innenfor gjerdet. Kinoen var i Dovrehallen, som også lå innenfor gjerdet. I tillegg var det annen underholdning der jevnlig for rekruttene. Bygdefolket fikk også komme og se og høre på.

Militærleiren har skaffet mye skatteinntekter til kommunen, og har vært en stor ressurs både for kommunen og lokalbefolkningen. Militærleiren var en normalitet for de som bodde her, og det var sjelden bråk mellom rekruttene og lokalbefolkningen. Det var mange som kom som sivilarbeidere, og flere bygde seg hus i bygda og ble igjen. På 60-tallet ble byggefeltet Hybo etablert på grunn av at det var så mange militærfolk som flyttet hit. Mange av de militære familiene var her i kanskje fire år før de flyttet igjen, så det var også utskiftning av folk relativt ofte.

Figur 100 Gamle J. A. Sannan Landhandel.

Det var mye fester oppe i samfunnshuset, mye mer da enn nå. Det var mye mer liv i bygda da, og som unge på den tida var det spennende å se på de store militærøvelsene. Noen ganger marsjerte de militære oppover Buveien, og av og til sang de. De brukte også skytterbanen inne i marka på vei mot Sørvikvatnet. På 17. mai var det bekransning ved bautæen på Skarberget, og da var det alltid en militær som sto for det. Da var også 17. mai-toget langt, og gikk opp til kirka, så var det gudstjeneste, og så gikk de tilbake til skolen.

Det er mange spor etter militæret, siden leiren ble anlagt før 1900. Det finnes mange veier, bygninger og huler som er knyttet til militærleiren, og mange stier her som det ikke hadde vært hvis det ikke var for militæret. Takket være militæret hadde bygda et levende bygdesamfunn. Militæret gjorde Hasselvika til et bedre sted med mer liv og røre, og man kunne bli kjent med rekruttene som kom til bygda. I dag er det ikke lenger militær virksomhet, men det er ikke bare militæret som har forsvunnet. Drifta til mange av gårdene har også blitt borte.

Figur 99 Her kan vi se feiring av 17. mai ved bautæen på Skarberget. Folk og militær har møtt opp.

Figur 101 Bakeriet i Hasselvika. Det ble nedlagt i 2003.

Hvordan kan disse stedsnavnene og fortellingene styrke stedsidentitet og stadkjensle?

Historiene og stedsnavnene kan fortelle mye om Hasselvika som sted, ved at de setter lys på hvordan landskapet har blitt brukt på ulike sett. Hva som har skjedd, hva som har vært på ulike plasser, og hvordan folk har brukt området kan fortelles igjennom slike små fortellinger. Mange av historiene har kommet til overflaten etter å ha vært borte en stund, og nå er de satt på kartet igjen. Dette kan være til hjelp for å se stedet i sin helhet.

Måten disse fortellingene er med på å skape en sterkere stedsidentitet, er at de forteller om hva som har vært eller kan ha vært. Historien om Vargskaret forteller om muligheten for at det kan ha vært ulv her, men historien forteller også at det har vært samer og reinsdyr her før. Slik sett forteller ikke stedsnavnet Vargskaret bare om ulven, men også om reinsdyra og samene, som gir ny innsikt i hvordan området har blitt tatt i bruk før i tiden. Også historien om Munkholet forteller om en tid da gårdene ikke eide sin egen jord, og den viser også at sjøen har vært den viktigste ferdselsveien. I tillegg forteller denne historien oss om at Buskjæret en gang var en viktig havn – og slik er det jo ikke lenger.

Historiene som kommer fra ulike plasser i bygda kan gi ny innsikt i områdets verdier, og reflektere de ulike lagene i landskapet. Både steder med og uten fysiske minner kan være med på å få oss til å huske en fortid som kan gjøre at man knyttes til stedet på en ny måte. Hvordan vi ser på landskapet knyttes de kunnskapene, erfaringene og forestillingene vi knytter til landskapet (Christensen, 2002, s. 232). I forhold til det relasjonelle landskapsperspektivet vil identiteten til et sted forandres kontinuerlig i samspill mellom individer og omgivelsene (Berg et al, 2013, s. 25). Slik vil vår bruk av landskapet reflektere identiteten til stedet, og denne identiteten kan komme fram ved at man forteller historier som tilhører stedet. Hvordan vi bruker og forholder oss til et landskap, vil alltid reflekteres i landskapet selv – enten det er fordi vi forandrer på det eller bruker det på en spesiell måte. Historiene vi forteller vil dermed være med på å styrke den identiteten som finnes, og også minne oss på at det vi gjør nå – hvordan vi forholder oss til landskapet, og hvordan vi bruker det – vil skape nye historier som vil henge igjen til kommende generasjoner. Slik kan vi si at måten vi mennesker bruker et landskap på reflekteres i form av historier som fortelles videre, enten de er forankret i landskapet, eller formidles videre igjennom stedsnavn eller andre fortellinger.

Oppsummering

I dette kapitlet har jeg undersøkt de ulike lagene landskapet består av. De fysiske lagene som berggrunn og naturgrunnlag legger grunnlag menneskers bosetning, og er også grunnlaget for flere av de historiene som befinner seg og har oppstått i landskapet. Kulturhistorien vil også fortelle oss om hvordan landskapet har blitt brukt, og vil være med å styrke stedets identitet. De kulturelle referansene i form av stedsnavn, historier og fortellinger vil få fram stedets identitet, og da også stedets stadkjensle. Stedsidentiteten og stadkjenslen som oppstår når man dykker inn i historiene til stedet vil være betydelige når man skal forvalte stedet og planlegge for en bærekraftig framtid.

KAPITTEL 7

Diskusjon

I dette kapittelet vil jeg drøfte hvordan historier og fortellinger som kulturelle referanser kan bli brukt i landskapsplanlegging.

Innledning

Det som motiverte meg til å skrive denne oppgaven, var å få fokus på historiene og fortellingene i landskapet i forbindelse med stedsutvikling og landskapsplanlegging. Jeg ville utforske variasjonene innenfor temaet det relasjonelle landskapsperspektivet, og knytte det til fortellingene i landskapet. Målet har vært å komme dypere inn i de kulturelle referansene, og prøve å forstå hva disse betyr og hvilken betydning de har for stedsidentitet og stadkjensle.

Kulturelle referanser

De kulturelle referansene ble definert i kapittel 5 som *“historier og erfaringsbasert kunnskap man finner som et lag i det fysiske landskapet, men som ikke nødvendigvis trenger å være direkte nedfelt i det. De kulturelle referansene uttrykkes igjennom stedsnavn, kunnskap om bruk av landskapet, hendelser knyttet til landskapet, fortellinger og historier, som alle kan gi innsikt i hvordan mennesker tidligere har brukt og forholdt seg til landskapet og stedet.»*

Metodene som er utviklet for å analysere landskap tar i liten grad hensyn til historiene og fortellingene som befinner seg på stedet for å uttrykke de relasjonelle verdiene i landskapet. Som vi så i kapittel 5, er kulturelle referanser kun et tema i én av veilederne. De fire ulike veilederne tar ikke særlig hensyn til hverken fortellinger, historier eller de andre immaterielle sidene ved landskapet. Landskapsanalyseveilederen utarbeidet av Riksantikvaren og Direktoratet for Naturforvaltning i 2010 hadde kulturelle referanser som eget tema, men i eksempelanalysene ble de kun nevnt med én oppsummerende setning i vurderingsskjema for stedene som ble analysert. DIVE har fokus på kulturhistorien, og ikke så mye fokus på fortellinger fra stedet. Kulturhistorien er også et viktig lag i landskapet, men de immaterielle verdiene i landskapet som man ikke kan direkte se – som stedsnavn og fortellinger – viser relasjonelle verdier om bruk og forhold vi mennesker har hatt til landskapet på en annen måte enn kulturhistorien gjør. Den kvalitative stedsanalysen har heller ikke immaterielle verdier med i sin metode, og ikke landskapsressursanalysemetoden heller.

Dette viser at det er et større behov for å få fortellinger inn i landskapsanalyseverktøy. Analysemetodene som tar med kulturelle referanser i utredningen, kan være med å løfte

I diskusjonsdelen vil jeg forsøke å drøfte hvordan vi kan styrke historiers betydning i landskapsplanlegging. Metodene som i dag brukes for å analysere landskap, tar i liten grad hensyn til de lokale fortellingene som er en del av stedet, og dette burde det bli satt mer fokus på.

Problemstillingen denne oppgaven har prøvd å besvare var:
Hvordan kan man bruke kulturelle referanser som historier og fortellinger til å styrke stedsidentitet og stadkjensle, samt bruke disse i landskapsplanlegging for å skape en god og bærekraftig stedsutvikling?

frem viktigheten av disse for å styrke stedsidentitet og de relasjonelle verdiene i landskapet. Slike historier kan fortelle mye om hvordan stedet har blitt brukt, og hvordan mennesker har bodd her og forholdt seg til landskapet. Mangfoldet av fortellinger kan være stort, og med stort bredde for tema og innhold kan alle historier være viktige og gi innsikt. De lokale fortellingene som tilhører et sted kan fort bli glemt om man ikke ivaretar dem, og det er også derfor det er viktig å få disse fortellingene frem – slik at de kan bli ivarettatt på en bedre måte, og for at folk kan ta del i disse historiene.

Kulturelle referanser er et begrep ble definert på nytt i kapittel 5, og jeg tok også opp at det kanskje går an å bruke uttrykket «kulturelle fortellinger» for å kommunisere det de kulturelle referansene står for. Kulturelle fortellinger kan være mer beskrivende for det temaet går inn på – da stedsnavn, historier, folk og bruk av landskap alle kan fortelles om. Om det er fortellinger som er nedfelt i landskapet, eller om man forteller om bruken av et sted (som man kanskje ikke kan se i hverdagen), så vil man kunne bringe disse fram ved å fortelle om dem. For eksempel kunne fortellingen om Vargskaret fra Hasselvika fortelle oss om at det muligens kan ha vært ulv der en gang – men også at dette var et område hvor samene pleide å ha reinen sin før de fraktet dem over til andre siden av fjorden. På denne måten vil et slikt stedsnavn og denne fortellingen gi innsikt i hvordan dette området har blitt brukt tidligere.

Alle steder har historier, og de ligger som et eget lag i landskapet. De kan fortelle oss ulike historier om komponenter landskapet består av. De fysiske forholdene i landskapet, som berggrunn, naturgrunnlag, vegetasjon og bebyggelse, vil gi rom for at de immaterielle fortellingene kan finne sted.

Landskapet legger grunnlag for at historiene kan utfolde seg – og disse historiene vil være en del av landskapsminnet. Likevel trenger ikke disse minnene å være så synlige i landskapet. De er avhengige av oss mennesker for at de skal bli sett og hørt, og bragt videre som verdifulle historier som kan fortelle oss om fortidens mennesker. Det er på denne måten at landskapsminne er viktig, i sammenheng med de erfaringer vi gjør oss. Mennesket bruker sansene til å erfare og tilegne seg kunnskap og informasjon, og på denne måten også skape minner igjennom hukommelsen. Denne evnen er viktig for å kunne verdsette og erfare landskapet, og sett i sammenheng med landskapsminner, så vil noen menneskeskapte landskapsminner som ikke er direkte nedfelt i landskapet ligge som et eget lag oppå de materielle lagene i landskapet.

Uten mennesker ville ikke historiene og fortellingene i landskapet ha blitt fortalt videre og verdsatt. Det er det som er en del av problemet i dag, at fortellingene ikke blir fortalt videre i stor nok grad. Fortellinger er et viktig lag i landskapet som kan gi dyp innsikt i de relasjonelle verdiene som finnes på stedet, og dermed også gi bedre forståelse for hvordan landskapet har blitt verdsatt av folk igjennom tidene.

Gjennom å sette fokus på og bringe fram historier om hendelser, stedsnavn og folk, kan man styrke stedets identitet ved at flere får mulighet til å ta del i historiene. Historiene blir en større del av stedet, og på denne måten kan man gjøre det lettere for tilflyttere å lære å kjenne stedet.

Historiers betydning for mennesket i dag

Historier er viktige for mennesker. Enten de er fiksjonelle eller historiske, våre egne eller andres, vil historier alltid være en del av det vi først og fremst knytter oss til. Også i dag er historier viktige – vi ser på film, serier, leser bøker og forteller hverandre om hendelser som har skjedd oss eller andre. Alt som har skjedd oss vil vi huske i form av minner, og igjennom disse historiene bygger vi vår egen identitet. Det samme gjelder for landskapet rundt oss – hele tiden vil det skapes nye minner og fortellinger rundt oss i form av at landskapet blir brukt på en ny måte, det skjer nye hendelser eller forandringer som gjør at nye fortellinger skapes.

Fortellinger og historier er viktige for folk, og dette burde det være et større fokus på, også i landskapsplanlegging. I kapittel 4 ville jeg finne ut hvorfor vi mennesker knytter oss

til historier, og ut ifra den litteraturen jeg har lest, vil jeg kunne påstå at mennesker knytter seg til historier på grunn av at det alltid har vært en måte for oss å kommunisere med hverandre på. Historiefortelling er den fremste måten å forstå verden på, og er en sentral del i hvordan vi forstår verden rundt oss (Lewis, 2011, s. 505). Vi forteller om hva som har hendt oss, hvor vi skal, hva vi planlegger, vi snakker om oss selv, om andre, folk vi bryr oss om, steder vi bryr oss om – alt blir fortalt. Gjennom hele livet blir vi dratt mot historier, og dette kan vi også benytte oss av når vi vil styrke stedsidentiteten til et sted. Siden landskapet er bygget opp av ulike lag, som berggrunn, vegetasjon og bebyggelse, vil også laget med historier og erfaringer være viktige for å formidle hvilke kvaliteter og hvilken karakter dette landskapet har.

Evnen til å møte framtiden kan styrkes og engasjementet kan bli større og sterkere om man har en forbindelse til fortiden. Historiene kan fortelle oss hvordan menneskene i fortiden brukte landskapet, og de historiene lever også i dag. I kapitlet ó fant jeg ut i områdestudiet at Hasselvika hadde vært et stort laksefiskested helt siden vikingtida, så dette er en historie som har levd ganske lenge på dette stedet. Likevel hadde jeg ikke hørt om disse laksevorpene før nå nylig, og visste ikke engang at de hadde eksistert. Dette er en historie i landskapet som nå kun eksisterer som et immaterielt minne, side alle laksevorpene i dag er borte. Man kan kun se for seg hvordan disse vorpebyggene har preget landskapets utseende, og ikke minst hvordan folkene som bodde her måtte følge med på laksen hele tiden om de ville fange den. En slik historie lever nå kun videre som et slags minne – og dette minnet må komme fram, lagres og bli fortalt videre på en måte som gjør at lokalbefolkningen kan få ta del i denne historien og knytte seg til den. På denne måten kan vi si at det vi gjør med landskapet i dag vil påvirke historiene som skapes, og som vil bli sittende fast for kommende generasjoner. Så kan man jo spørre seg om hvilke historier vi vil skal representere oss og stedet en gang i fremtiden?

Igjennom oppgaven har jeg forsøkt å sette lys på historier og landskap, og hvordan disse skaper relasjoner mellom mennesker. I det relasjonelle landskapsperspektivet søker man som tidligere nevnt å se på landskap som et sted hvor det skapes relasjoner, og dette kan være mellom både natur og mennesker, fortid og nåtid, og materielle og immaterielle verdier (Phillips, 2005, i Beresford et al, s. 20).

Historier som eksisterer på et sted forteller ofte om de relasjonelle verdiene som ligger til stedet, og kan si mye om bruken av landskapet. Om vi benytter oss av disse historiene i landskapsplanlegging, vil man kunne skape en tydeligere bro mellom de menneskene som har brukt området tidligere, og de menneskene som bor og lever i området i dag. På denne måten vil man kunne øke forståelsen for hvordan vi mennesker forholder oss til landskapet, og at landskapet har vært et viktig sted hvor relasjoner skapes og setter sine spor. Dette er viktig for å forstå at vi mennesker alltid har brukt landskapet til ulike formål, og at det er en arena som vi alltid forholder oss til – enten vi vil eller ikke. Minner og historier skapes, uavhengig om man tenker over det. I Europarådets landskapskonvensjon understrekes det at kulturminner, kulturmiljø og landskap er viktig for at folk skal føle tilhørighet til et sted (Miljøverndepartementet, 2009, s. 17), og derfor er det også viktig å ta med historiene som en del av kulturarven inn i vår tilknytning til stedet. De historiene som ligger i landskapet vil alltid være en del av stedets identitet på den måten at de reflekterer menneskets bruk av landskapet, og dermed også de relasjonelle verdiene i landskapet. Stadkjensle oppstår først når mennesket møter stedet og skaper en relasjon til det, og om man opplever historier selv i landskapet eller får høre dem, kan øke den stadkjenslen som folk har til stedet.

Som eksempel kan vi se på militærleiren på Hysnes. Her var området stengt av i lang tid, og folket som bodde i bygda fikk ikke lov å gå innenfor gjerdet. Dette gjorde at denne delen av bygda ikke var tilgjengelig for lokalbefolkningen, som igjen har påvirket hvordan de har knyttet seg til området. Fortelling 17 om å vokse opp i militærbygda reflekterer hvordan det var når militæret var til stede, og gir iallfall meg (som er noe yngre og ikke har opplevd at militæret var operativt i Hasselvika) en helt ny innsikt i hvordan dette stedet var da militæret var aktivt. Historien om militæret i bygda reflekterer en hel rekke forhold som det er spor etter – bygninger, kanoner og bunkere som finnes her vil kunne fortelle om en fortid hvor militæret var viktig, og at stedet har hatt en betydning når det kommer til forsvar av landet. Likevel er ikke sporene i landskapet nok. Stedet får en rikere betydning når man forteller om da militæret var aktivt - historier gir oss innsikt i det laget i landskapet som man ikke kan se. Bunkerne i seg selv forteller ikke hvordan det var å leve i bygda med militæret tilstede. Derfor er historier viktige – ikke bare for å ta vare på landskapsminner, men også for at vi som mennesker enklere skal kunne knytte oss til stedet ved å

lære å kjenne det igjennom historier og fortellinger om stedet. Fortellingene fremhever altså de relasjonelle verdiene som oppstår ved bruk av landskapet, og kan dermed være med på å styrke den stadkjenslen som oppstår mellom folk og sted.

Bruk av historier for en bærekraftig utvikling

Det er satt mer fokus på kulturarv de siste tiårene i samfunnsplanlegging, og dette er veldig viktig for et videre fokus på den kulturarven vi har. Faro-konvensjonen sier blant annet at vi har et individuelt og kollektivt ansvar for kulturarven (Faro-konvensjonen, 2005, art. 1). Konvensjonen hjelper oss å se viktigheten i kulturarven vi har, og at det kan være en viktig ressurs i bærekraftig utvikling. Som nevnt i kapittel 5, kan man se på kulturarv i sammenheng med de økonomiske, sosiale og miljømessige målene for å oppnå en bærekraftig utvikling. Måten man kan bruke kulturarv på, er at de skaper en verdi for stedet og lokalbefolkningen igjennom at de kan fortelle om fortidens landskap og mennesker. Dette kan igjen styrke stedets identitet, og man kan bruke disse ressursene for å skape nye arbeidsplasser innen formidling, eller økt turisme.

Kulturarv kan supplere de sosiale, miljømessige og økonomiske målene for å skape en bærekraftig utvikling. Kulturarv i form av historier fra stedet kan på denne måten være med å bidra, sammen med de andre målene, til at et sted oppnår en bærekraftig utvikling. Historier og fortellinger i landskapet er en form for immateriell kulturarv, og kan være med å skape unike identiteter. Igjen kan man bruke disse til å enten markedsføre stedet, eller øke stedets verdi ved at man lærer om stedets fortid og identitet (The CHCFE Consortium, 2015, s. 19-20). FN's bærekraftsmål om kulturarv understreker betydningen kulturarv har for identitet, tilhørighet og livskvalitet, og at det finnes et potensial her for å kunne oppnå sosial bærekraft (Riksantikvaren, 2022). Ved å bruke historier og fortellinger kan man også øke verdiskaping på stedet, ved at disse historiene kan bringe nytt liv til stedet og gjøre at både folk som er bosatte her, tilflyttere og besøkende kan få en dypere forståelse og innsikt i stedets kvaliteter, som igjen kan legge til rette for at man kan bruke disse ressursene til å skape sosial bærekraft. Historiene skaper en sterkere stedsidentitet, og man kan på denne måten gjøre stedet lettere å bli kjent med for tilflyttere. Historiene kan skape et sterkere sosialt samhold for folk som bor på stedet, og gjøre det lettere for folk (både lokale og tilflyttere) å lære å kjenne stedet, og dermed knytte seg til det.

Den miljømessige bærekraften kan i sammenheng med kulturarv styrkes ved at steder og lokasjoner kan bli tatt i bruk på nytt, ved for eksempel gjenbruk av bygninger. Dette kan være med på å skape nye historier som knyttes til miljøbevisst gjenbruk. For eksempel kan fabrikker som ikke lenger produserer ting, bli tatt i bruk på nytt til nye formål, og dermed skape nye historier – her vil bygningens nye bruk være med å øke den sosiale og miljømessige bærekraften på bakgrunn av det blir tatt i bruk på nytt. Et eksempel på dette i Hasselvik er ny bruk av de militære bygningene på Hysnes Fort. Her er det blant blitt et helsefort i to av de største bygningene i leiren, og dette har gjort at det har blitt flere nye arbeidsplasser (sosial og økonomisk bærekraft), og samtidig bidrar dette til den miljømessige bærekraften på bakgrunn av at man gjenbraker disse bygningene til noe nytt. På denne måten vil også de nye historiene som skapes ved gjenbruk av arealer og bygninger være med å bidra til den miljømessige bærekraftige utviklingen.

Den økonomiske bærekraften kan dra fordel av historier på den måten at de kan skape nye arbeidsplasser i form av for eksempel formidling som gir en forståelse og opplevelse av fortiden, som kan være med å få folk til å ha lyst til å flytte til stedet eller kjøpe hytte her. Historiene er med på å skape en slags merkevarebygging for stedet, og på denne måten vil det være positivt for stedet å spikre sin egen identitet og få den på kartet, sånn at også de sosiale, miljømessige og økonomiske bærekraftsmålene kan bli nådd.

I dagens samfunn er det mye migrasjon på grunn av blant annet krig og klimakriser. Dette gjør at det er mange som flytter på seg, også over landegrensene. Det kommer stadig mange folk til steder som er helt ukjente for dem. For å integrere tilflyttere, kan det være en stor fordel å kartlegge historier og fortellinger om stedet, slik at nye tilflyttere kan få ta del i historien, og da lettere bli kjent med stedet. Kulturarv er viktig del av folks tilknytning til et sted, fordi den er med å styrke stedets identitet, og dermed også måten man ser på og knytter seg til landskapet.

Personer betrakter landskapet på forskjellige måter, og en som bare passerer forbi har ikke like stort behov for å knytte seg til landskapet som en person som bor der og bruker det daglig. For å skape en sterkere tilknytning til stedet, både for tilflyttere og fastboende, kan man ta i bruk historiene som

finnes for å styrke stedsidentiteten og dermed også sikre at folk kan knytte seg til stedet på nye måter, og på denne måten også styrke stadkjenslen til stedet. I Hasselvik vil for eksempel fortellingene om militærleiren og laksefisket være med på å styrke stedsidentitet, og dermed også være en del av de historiene som reflekterer landskapets mange lag.

De lokale fortellingene trenger mer plass i landskapsplanlegging og stedsutvikling

Hvordan fortellinger og historier påvirker et sted, preger hvordan folk som er derfra forholder seg til stedet og knytter seg til stedet. Historiene kan også være med å bygge en solid profil av hvordan stedet framstilles, og dermed gi et godt grunnlag for tilflyttere som har lyst til å lære mer om bygda. Disse historiene kan også være med å få folk til å ville bosette seg her, ved at det skapes et sterkere lokalsamfunn på bakgrunn av denne stedsidentiteten som stedet får eller får fornyet.

Ut ifra litteraturstudiet og undersøkelsen jeg foretok av de eksisterende landskapsanalyseverktøyene, virker det ikke som at det i dag er et stort fokus historier og fortellinger når det utføres landskapsanalyser som brukes i for eksempel kommuneplanlegging. Landskapsanalysemetodene som finnes i dag, inkluderer i liten grad historier og fortellinger i sin kartlegging av landskap. Landskapsanalyse gjennom etablert metodikk må dermed suppleres og utvikles med fortellinger som gjør at folk og myndigheter får en bredere og dypere forståelse av de kvalitative og relasjonelle dimensjonene ved landskapet. Dette må utvikles videre med de kulturelle fortellingene i mente, og er viktig blant annet for å få et best mulig grunnlag for beslutninger – dette ved å se helheten av et sted for å øke kunnskap og forståelse for sammenhenger i tid, kultur og framtidsmotiver for et sted.

Det jeg vil fremheve og gi oppfordring om i landskapsplanlegging og stedsutvikling, er å ta hensyn til og bruke de lokale fortellingene som finnes på stedet til å skape ny sosial bærekraft. De relasjonelle verdiene vi kan knytte til landskap, fortellinger og folk er viktige å ta med i planleggingen, fordi de kan fortelle mye om et område og hvilken identitet stedet har. Dette kan også gjøre det lettere for folk å knytte seg til området, og føle tilhørighet. Jeg synes at små lokalsamfunn og bygder fortjener en positiv utvikling for framtiden, og da må kommunen kunne legge til rette for dette.

Man må fokusere på helheten ved et sted, og da er også fortellingene viktige i å forstå stedets dybde i form av de historiene folk knytter seg til.

Det kreves et arbeid for å synliggjøre de kvalitetene i landskapet som omhandler historier, og disse metodene må kunne appellere til samfunnet og stedet. Dette må settes fokus på også på det lokale plan, ikke bare det overordnede. Vi har alle hørt om de nasjonale historiene – Slaget på Stiklestad, Eidsvoll og Norges Grunnlov, og dette er nasjonale referanser som forteller om den store fortellingen om Norge. De små lokale fortellingene har en tendens til å forsvinne, men de er likeså viktige for lokalsamfunnet. Disse lokale historiene kan få frem stedets kvaliteter og tidligere bruk, og vil være med å få frem og styrke stedets identitet.

I Hasselvika kan de små historiene synliggjøres gjennom å blant annet fortelle om laksevorpene som en gang fantes her – men som det ikke er spor igjen av i landskapet. Disse forteller om en rik fortid hvor laksen var veldig viktig for folket som bodde her som grunnlag for handel og inntekter, og disse har også satt preg på hvordan landskapet så ut. Igjenom mange århundrer var laksevorpene en stor del av inntektgrunnlaget til gårdeierne her, også når ingen eide jorda si selv – og denne tradisjonen har blitt vedlikeholdt helt opp til 1800-tallet, da en ny form for laksefiske kom med kilenøtene. Laksevorpene gjenspeiler en historie og en fortid om kystkultur, og ved å vedlikeholde fortellingen om laksevorpene, forsterkes også stedsidentiteten.

Europarådets landskapskonvensjon setter fokus på det hverdagslige landskapet, og hvordan man kan fremme bærekraftige lokalsamfunn og attraktive steder (Miljøverndepartementet, 2009, s. 4). Denne konvensjonen understreker at det er viktig å ta vare på alt landskap, og at vi i planlegging kan vri utviklingen i den retningen vi ønsker (Miljøverndepartementet, 2009, s. 8). Fylkeskommunen og kommunen har ansvar for planleggingen av arealbruk og samfunn, og dermed har disse et stort ansvar for hvordan utviklingen skjer i alle Norges kommuner. For å utvikle noen strategier for at et fokus på historier faktisk kan øke og være med på å skape en bærekraftig utvikling, kan man først og fremst prøve å utarbeide en landskapsanalyseveileder som har fokus på stedsidentitet, og da også fortellinger og historier i landskapet, som kan brukes i offentlig planlegging. Eventuelt

vil det være et behov for å supplere de metodene som finnes i dag med å få et større fokus på fortellingene i landskapet. Ved å ha en analysemetode som inkluderer og setter fokus på bruk av historier og fortellinger om stedet, kan man øke forståelsen for stedets fortid og bruk av landskapet. Denne typen analysemetode vil kunne være hjelpelig med å kartlegge og øke forståelsen for stedets identitet igjennom historier og bruk av landskapet, og dermed legge grunnlaget for videre planlegging av for eksempel kommuneplanens arealdel og samfunnsdel.

Hasselvika har vært preget av fraflytting etter at militærleiren ble lagt ned, da mange arbeidsplasser forsvant. Likevel har et sted som Hasselvika stort potensial til å bli en mer levende bygd igjen – og dette bør tas tak i! Hasselvika er et sted med mye rik natur, nærhet til sjøen, det går hurtigbåt ofte til Trondheim og Ørlandet – hvor det er mange arbeidsplasser. Historiene som ligger i dette landskapet kan fortelle om en spennende fortid, og de historiene som skapes nå av de folkene som bor der, vil videre være med på å utvikle bygda mot nye framtidssjener. Historier skapes hver dag, og det man velger å gjøre med bygda her og nå vil skape nye historier som vil huskes i framtida. Dette vil kunne være en del av grunnlaget for en samfunnsomstilling som legger til rette for nå bærekraftsmålene om sosial, miljømessig og økonomisk bærekraft.

Framgangsmåter for å kartlegge og kommunisere kulturelle referanser

For å kunne videreutvikle de landskapsanalysemetodene som finnes for kartlegging av landskap, vil det være viktig å kunne få tak i de lokale fortellingene for å forstå de kulturelle referansene som finnes på stedet. Det kan være flere måter å skaffe seg informasjon om historier som tilhører et sted. Det kan for det første være viktig å snakke med lokalkjente personer, gjerne de som har bodd på stedet en stund, og har mye informasjon om stedets historier. De kan muligens gi informasjon om både stedsnavn, og komme med andre historier som har preget eller er en del av landskapet. Her er det bare å forsøke å komme i kontakt med folk som bor der, gjerne spør litt rundt om folk vet hvem som kan vite noe. Kanskje spørre den lokale kjøpmannen? På bygda er det litt sånn at alle kjenner alle, så det trenger ikke være så vanskelig å komme i kontakt med personer som kan komme med informasjon. Dette tror jeg gjelder for flere små steder i landet.

Man kan også lese i bygdebøker fra området, både gårds- og slektsbøker, og vanlige bygdebøker kan være interessante. Disse kan ha mye informasjon om stedsnavn og historier fra stedet. Årbøker fra området kan også ha mange relevante artikler om flere tema. Her er det bare å lese seg opp, og trekke ut det som er relevant for stedet som er i fokus.

I litteraturkapitlet nevnte jeg *Fotefar mot nord*, som er et prosjekt som formidler og tilrettelegger kulturminner i Nordland, Troms og Finnmark, og i Namdalen, og denne informasjonen blir formidlet gjennom blant annet plansjer på stedet (Trang-Liljar, 2024). Dette kan være til inspirasjon for hvordan man kan formidle historier på stedet, ikke bare kulturminner, selv om disse også kan formidles på samme måte. Slike plansjer kan være veldig opplysende for de som ønsker å vite mer om stedet, og historiene som ligger her. Etter å ha samlet informasjon om kulturelle referanser i form av historier og fortellinger (i tillegg til annen kulturarv, kulturminner, og kulturhistorie, som også forteller om tidligere bruk av området), kan man sammenfatte historiene og lage plansjer som viser fortellingen med tekst og bilder, eventuelt andre illustrasjoner. Dette kan være interessant både for de som bor på stedet, og de som er besøkende. Slike plansjer kan settes opp på stedet, og vil kommunisere stedets identitet gjennom historier på en oppløftende måte. Dette kan for eksempel være en utmerket jobb for en landskapsarkitekt som jobber i kommunen.

For å opplyse folk om hvor man kan finne de ulike stedene med historier, kan man sette opp en oversiktsplansje ved sentrum på de ulike stedene. I Hasselvika vil man for eksempel kunne plassere en oversiktsplansje nede ved hurtigbåtkaia eller den lokale dagligvarebutikken, og denne plansjen kan gi folk en oversikt over hva denne bygda har av fortellinger og kvaliteter når de ankommer stedet. En slik plansje kan invitere til en turrunde, og burde ha et oversiktskart med tilhørende turstier som kan gå for å komme til stedene som har fortellinger. Informasjonen burde også gjøres digital, blant annet ved å legge den ut på en nettside for stedet. Her kunne kanskje kommunen hatt et ansvar for å lage en nettside til hver enkelt bygd, tettsted eller by i sin kommune. Et annet tiltak man kan iverksette er å sette opp QR-koder på stedet (eller på plansjene), slik at man ved hjelp av telefonen kan se eller lese om fortellingene digitalt, ved at man kommer inn på nettsiden hvor historiene er lagt ut.

For at folk skal kunne lære om hjemstedet sitt og historien til bygda, kunne man også kanskje tatt inn historiene til stedet som en del av læreplanen på barneskolen, eller som en del av uteskoletimene. Man blir knyttet til det stedet man vokser opp, og da kan det være fint å kunne høre om fortellingene som tilhører stedet. Da jeg vokste opp, følte jeg meg veldig knyttet til Hasselvika igjennom den måten jeg brukte landskapet på. Jeg gikk over Vargskaret til skolen hver dag, og lekte i Bubekken, og så på sauene. Jeg syklet meg tur inn i marka til Sørvikvatnet, lekte ved vannet, gikk mange turer i skogen, og lekte med venner på låven. Ikke visste jeg at det noen gang hadde vært et helt annet sted med masse folk da militærleiren fortsatt var operativ, at laksevorper hadde vært veldig viktig for bygda igjennom flere århundrer, og at mange av de stedene i bygda jeg hadde vært på flere ganger hadde fortellinger som nå gir stedet en ny dimensjon. Om man hadde fått vite mer om de lokale fortellingene fra stedet på barneskolen, kunne man på denne måten gjøre det lettere for folket som bor på stedet å ivareta denne typen kulturarv. Det trenger ikke være komplisert – fortell om historiene og gå tur i landskapet, se, hør og føl på hvordan det er å være der. Det å knytte seg til landskapet gjør vi uansett – ved å fortelle historier fra stedet vil man kunne styrke stedets identitet, stadkjenslen, og kanskje også lysten til å flytte tilbake etter man er ferdig å studere?

I framtiden er det et stort behov for å utvikle robuste og bærekraftige lokalsamfunn. En del av dette vil være å styrke stedsidentitet for å øke den sosiale bærekraften, og dette kan gjøres ved å bringe fram historiene som finnes på stedet. For å skape bærekraftige lokalsamfunn må man prøve å få fram de ulike kvalitetene som finnes på stedet, og det vil blant annet være behov for steder å bo, at det er jobbmuligheter i nærheten, skole og barnehage, og at områdene rundt gir mulighet for rekreasjon og velvære (FHI, 2020). For å møte framtiden forberedt, er det viktig å legge til rette for en bærekraftig utvikling av lokalsamfunnet, og i dette inngår også å ta vare på den kulturarven vi har. Kulturarv, stedsidentitet, kulturelle referanser i form av fortellinger og historier, er en stor del av de immaterielle lagene i landskapet, og legger grunnlaget for de relasjonelle verdiene som befinner seg og skapes her. Disse vil legge grunnlaget for sosiale relasjoner og tilhørighet, og på denne måten skape inkludering og fellesskap.

For å avslutte vil jeg understreke at kulturelle referanser i form av stedsnavn, fortellinger og historier som ligger i landskapet er viktig for å få frem en del av den kulturarven vi har, og vil være en viktig faktor for hvordan stedet forvaltes og tas vare på for framtiden. Dette bør tas med som grunnlag i den landskapsplanleggingen som gjøres på stedet. Om historiene

blir glemt, forsvinner også et lag av landskapet. Mange av historiene lever i dag kun som kunnskap i lokale personer sine hoder. Historiene burde fiskes ut og tas vare på av alle, og foreviges ved å skrive dem ned og formidle dem. Dette kan være med på å øke forståelsen for stedets mange lag og kvaliteter, og styrke stedsidentiteten og folks stadkjensle.

Avslutning og refleksjon

Konklusjon

Denne oppgaven har satt lys på viktigheten av historier og hvorfor man bør ta vare på historier som ligger i landskapet. Igjennom litteraturstudiet og områdestudiet, har jeg gitt en oversikt over hvorfor historier er viktige for mennesker i dag, og at landskapet har et lag av historier som burde bli kartlagt og ivaretatt bedre enn de gjøres i dag. Historier kan også anses som en del av kulturarven vi vil ta vare på, og de mange offentlige føringene som peker på viktigheten av å ta vare på kulturarv, vil også være med å underbygge hvorfor vi trenger dem for å skape en bærekraftig utvikling og bærekraftige lokalsamfunn.

Vi mennesker trenger historier – og historiene trenger oss. Uten hverandre ville vi ikke vært noen ting, alt ville vært glemt, og man ville levd i en verden der ingen ting henger sammen. Historiene legger grunnlaget for alt - vi erfarer, hører, forteller, og lytter, og til sammen skaper dette relasjoner mellom mennesker, sted og landskap. Et sted ville ikke vært det samme uten fortellingene, og vi mennesker er heller ikke det samme uten våre fortellinger. Ta vare på historiene – vi trenger dem.

Refleksjon

Arbeidet med denne oppgaven har vært spennende og gøy, og jeg har oppdaget mange nye egenskaper og kvaliteter i heimbygda mi igjennom arbeidet. Jeg føler nesten jeg har blitt kjent med stedet på nytt, og jeg føler oppriktig at fortellingene jeg har funnet har gjort at jeg ser på Hasselvika med nye briller, og utvider det perspektivet jeg hadde på bygda fra før.

Jeg har åpnet opp for nye perspektiver på landskapsplanlegging, og forsøkt å få fram viktigheten av de kulturelle referansene i landskapet, og hvorfor de er viktige for oss mennesker. Mye tid har gått med til å lese litteratur, særlig i starten, samt produsering av kart og andre figurer. Produsering av kart, figurer og illustrasjoner er ting som tar veldig lang tid.

Jeg hadde mange tanker da jeg startet med oppgaven, og flere idéer som jeg ikke fikk tid til å ta med i oppgaven. En av dem var å bruke historiefortelling som designprinsipp i prosjektering, da jeg synes dette kunne være interessant å utforske i forhold til hvilke nye historier som kan oppstå basert på hvordan man beveger seg igjennom et område, og hvordan design kan legge en basis for historiene som utfolder seg.

Jeg hadde også opprinnelig tenkt å fokusere mer på sagn og myter, men fant ut at det var noe vanskelig å få samlet inn slike typer historier. Likevel er jeg fornøyd med de fortellingene jeg fikk inn til oppgaven, selv om de ikke er typiske fortellinger i den forstand at de er lange, har en hovedkarakter og et plott. Fortellingene jeg har samlet inn kan være like fortellende i den forstand at de gir et inntrykk for hvordan området er, og er jo per definisjon *noen som forteller noe til noen om noe*, slik Kearney (2002) sa er fellesnevneren for alle historier.

En liten kommentar om kildeføring: Jeg har valgt å kildehenvise bak hver setning som kommer fra litteratur jeg har lest og brukt i oppgaven. På grunn av at det har vært mye snakk om plagiering de siste månedene ville jeg tydelig vise hvor jeg har hentet informasjonen min fra, for å fjerne all tvil om dette. Ibid. er brukt der hvor det er samme kilde - altså verk, forfatter, årstall, sidetall - som den kilden som er referert til foran. Hvis det er samme kilde, men ulikt sidetall, er kilden oppgitt på nytt med gjeldende sidetall. Dette er for å ha oversikt og klarhet i kildene. På denne måten er det enkelt å finne kilden i litteraturlista. Oppgaven er like lesbar, og er oversiktlig på den måten at kildene kommer tydelig fram.

Takk for du ville lese oppgaven.
La historiene leve.

Litteraturliste

Bell, S. (2012). *Landscape: pattern, perception and process* (2. utgave). Routledge.

Berg, N. G., Dale, B., Førde, A., Kramvig, B. (2013). *Å finne sted*. Akademika forlag.

Beresford, M., Brown, J., Mitchell, N. (2005). *The Protected Landscape Approach – Linking Nature, Culture and Community*. The World Conservation Union. <https://portals.iucn.org/library/sites/library/files/documents/2005-006.pdf>

Bjerkem, J. (2020, 20. oktober). *Stadnamn, gårdsnamn, teignamn*. Immateriell Kulturarv. Hentet 03.04.24 fra <https://www.immateriellkulturarv.no/bidrag/stadnamn-gardsnamn-teignamn/>

Bjørkvik, A. M. (1973). Laksevorper i Hasselvika. I K. Aune & Bjørkvik, E. (Red.), *Årbok for Fosen 1973* (s. 22-37). ST-Trykk, A/S, Orkanger.

Bjørkvik, A. M. (1988). *Rissa Bygdebok 1 – Gårds- og slektshistorie for Hasselvika*. Wennbergs Trykkeri A/s.

Bjørge, C., Hallenstvedt, A., Johnsen, J. P. (2023, 4. september). *Lofotfisket*. Store Norske Leksikon. Hentet 03.04.23 fra <https://snl.no/lofotfisket>

Bore, M. R. (2019). *Spor ved sjøen*. Museumsforlaget.

Brierley, G. J. (2010). Landscape memory: the imprint of the past on contemporary forms and processes. *Area*, volum 42 (1), s. 76-85). <https://doi.org/10.1111/j.1475-4762.2009.00900.x>

Christensen, A. I. (2002). *Det norske landskapet*. Pax Forlag.

Clemetsen, M., Stokke, K. B. (2014). Landskapsressursanalyse: Regionalt utviklingsverktøy for landskap og lokalsamfunn. *Plan*, 46 (6), s. 50-53. doi: 10.18261/ISSN1504-3045-2014-06-12

Clemetsen, M., Stokke, K. B. (2022). Regional tenkning – ny giv for samfunnsplanleggingen? I S. Asmervik, M. Clemetsen (Red.), *Sted, fellesskap og framtid: Erik Lorange's idealer og dagens samfunnsplanlegging* (s. 19-32). Universitetsforlaget.

Council of Europe. (2020). *The Faro Convention: the way forward with heritage*. [Brosjyre]. <https://edoc.coe.int/en/cultural-heritage/8757-the-faro-convention-the-way-forward-with-heritage.html>

Countryside, Peak District National Park Authority. (2009). *Peak District National Park Landscape Strategy and Action Plan 2009 – 2019*. https://www.peakdistrict.gov.uk/__data/assets/pdf_file/0016/46600/landscapestrategyandactionplan.pdf

Cresswell, T. (2015). *Place – an introduction*. John Wiley & Sons Ltd.

Dahl, R., Sveian, H., Thoresen, M.K. (Red.). (1997). *Nord-Trøndelag og Fosen – Geologi og landskap*. Norges Geologiske Undersøkelse.

Det norske akademis ordbok. (u.å.-a). *Historie*. Hentet 01.03.24 fra <https://naob.no/ordbok/historie>

Det norske akademis ordbok. (u.å.-b). *Trau*. Hentet 16.04.24 fra <https://naob.no/ordbok/trau>

Diehl, K., Nunes, J. C., Valsesia, F. (2017). Based on a true story: Making people believe the unbelievable. *Journal of Experimental Social Psychology*, volum 71, s. 105-110. <https://doi.org/10.1016/j.jesp.2017.03.001>

Dietze-Schirdewahn, A. (2017). Herregårdslandskapet på Austrått. En studie av det eldste hage- og parkanlegget fra 1650 til 1780. *Kunst og Kultur*, volum 4, s. 216-235. DOI: 10.18261/issn.1504-3029-2017-04-03

Direktoratet for Naturforvaltning (DN), Riksantikvaren (RA). (2010). *Landskapsanalyse - Fremgangsmåte for vurdering av landskapskarakter og landskapsverdi*. Versjon februar 2010. <https://riksantikvaren.no/veileder/landskapsanalyse-framgangsmate-for-vurdering-av-landskapskarakter-og-landskapsverdi/>

Dybdahl, A. (2018, 7. desember). *Laksevarp*. Store Norske Leksikon. Hentet 02.04.24 fra <https://snl.no/laksevarp>

Dybdahl, A. (1990). *Rissa bygdebok – Fra de eldste tider til 1814*. Steinkjer Trykkeri A.s.

Dybdahl, A. (1995). *Rissa bygdebok BD. 2 1814-1940*. Strindheim Trykkeri AL, Trondheim.

Erikstad, L., Jerpåsen, G. B., Melby, M., Nesbakken, A. (2015). *Analyse av eksisterende verktøy for kartlegging og/eller analyse av landskap* (NIKU oppdragsrapport 14/2015). Norsk institutt for kulturminneforskning (NIKU).
<https://www.regjeringen.no/contentassets/06882580ad2e479ab4ecb7af380bc869/landskapsanalyse.pdf>

Falk, E. (2023, 23. oktober). *Immateriell kulturarv*. Store Norske Leksikon. Hentet 08.02.23 fra
https://snl.no/immateriell_kulturarv

Falk, E., Knudsen, J. S. (2023, 26. oktober). *Kulturarv*. Store Norske Leksikon. Hentet 08.02.23 fra <https://snl.no/kulturarv>

Faro-konvensjonen. (2005). *Europarådets rammekonvensjon om kulturarvens verdi for samfunnet – ETS 199 (27-10-2005)*. Lovdata. <https://lovdata.no/dokument/TRAKTAT/traktat/2005-10-27-106>

FN-sambandet. (2023, 28. juni). *Bærekraftig utvikling*. Hentet 05.04.24 fra
<https://fn.no/tema/baerekraftig-utvikling-fattigdom-og-befolkning/baerekraftig-utvikling>

FN-sambandet. (u.å.). *FNs bærekraftsmål*. Hentet 21.02.24 fra <https://fn.no/om-fn/fns-baerekraftsmaal>

Folkehelseinstituttet (FHI). (2020, 4. mars). *Sosialt bærekraftige lokalsamfunn*. Hentet 30.04.24 fra
<https://www.fhi.no/he/folkehelse/artikler/sosialt-baerekraftige-lokalsamfunn/>

Forsvarsbygg. (2018, 12. januar, a). *Brettingen*. Hentet 13.03.24 fra
<https://forsvarsbygg.no/no/verneplaner/landsverneplan-for-forsvaret/trondelag/brettingen/>

Forsvarsbygg. (2018, 12. januar, b). *Hysnes*. Hentet 13.03.24 fra
<https://forsvarsbygg.no/no/verneplaner/landsverneplan-for-forsvaret/trondelag/hysnes/>

Fosshagen, K. (2021, 2.september). *Myte (antropologi)*. Store Norske Leksikon. Hentet 01.03.24 fra
https://snl.no/myte_-_antropologi

Hauge, Å. L. (2007). Identitet og sted: En sammenligning av tre identitetsteorier. *Tidsskrift for Norsk psykologforening*, volum 44 (8), s. 980-987. Hentet 29.02.24 fra
<https://psykologtidsskriftet.no/fra-praksis/2007/08/identitet-og-sted-en-sammenligning-av-tre-identitetsteorier>

Herrington, S. (2009). *On landscapes*. Routledge.

Hill, L. (2013). Archaeologies and geographies of the post-industrial past: landscape, memory and the spectral. *Sage Journals*, volum 20(3), s. 379-396. <https://doi.org/10.1177/1474474013480121>

Hysnes militære museum. (u.å.). *Om museet*. Hentet 16.04.24 fra <https://hysnesmuseum.no/om-museet.html>

Kearney, R. (2002). *On stories – Thinking in action*. Routledge.

Kulturminneloven. (2018). *Lov om kulturminner (LOV-2018-12-20-119)*. Lovdata.
<https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1978-06-09-50>

Lewis, P. J. (2011). Storytelling as Research / Research as Storytelling. *Qualitative inquiry*, volum 17 (6), s. 505-510.
DOI: 10.1177/1077800411409883

Mangerud, J. (2022, 14. november). *Siste istid*. Hentet 17.04.24 fra https://snl.no/siste_istid

Meld. St. 16 (2019-2020). *Nye mål i kulturmiljøpolitikken – Engasjement, bærekraft og mangfold*.
<https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/meld.-st.-16-20192020/id2697781/?ch=2>

Miljøverndepartementet. (2009). *Den europeiske landskapskonvensjonen – hverdagslandskapet* [Brosjyre]. <https://www.regjeringen.no/contentassets/a9ac849929474654a039e63ed7a520b2/deneuropeiskelandskapskonvensjonen.pdf>

Miljøverndepartementet. (1993). *Stedsanalyse – innhold og gjennomføring*. https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/md/vedlegg/veiledninger20og20brosjyrer/stedsanalyser/t986_stedsanalyse_innhold_og_gjennomforing_1993.pdf

Museet Kystens Arv. (u.å.-a). *Helleristningene på Stykket*. Hentet 08.04.24 fra <https://kystensarv.no/helleristningene-pa-stykket>

Museet Kystens Arv. (u.å.-b). UNESCO. Hentet 31.03.24 fra <https://kystensarv.no/unesco>

Nasjonalbibliotekets vokabulartjeneste (nbvok). (2019, 6. mars). *Fortellinger*. Hentet 01.03.24 fra <https://www.nb.no/nbvok/ntsf/nb/page/?uri=https%3A%2F%2Fid.nb.no%2Fvocabulary%2Fntsf%2F107&clang=nb>

Philips, J. D. (2007). The perfect landscape. *Geomorphology*, volum 88 (3-4), s. 159-169. <https://doi.org/10.1016/j.geomorph.2006.01.039>

Plan- og bygningsloven - pbl. (2008). *Lov om planlegging og byggesaksbehandling*. LOV-2008-06-27-71. Lovdata. <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2008-06-27-71>

Regjeringen. (2024, 7. februar, a). *By- og stedsutvikling*. Hentet 05.04.24 fra https://www.regjeringen.no/no/tema/plan-bygg-og-eiendom/plan_bygningsloven/planlegging/fagtema/by_stedsutvikling/id2907562/?expand=factbox2907566

Regjeringen. (2024, 1. februar, b). *Bærekraftsmålene i planlegging*. Hentet 05.04.24 fra https://www.regjeringen.no/no/tema/plan-bygg-og-eiendom/plan_bygningsloven/planlegging/fagtema/baerekraft_i_planlegging/id2846205/

Regjeringen. (2024, 9. januar, c). *Europarådets landskapskonvensjon*. Hentet 29.02.24 fra https://www.regjeringen.no/no/tema/kommuner-og-regioner/by_stedsutvikling/landskapskonvensjonen/id410080/?expand=factbox3021377

Regjeringen. (2023, 21. februar, a). *Europarådets landskapskonvensjon (norsk)*. Hentet 29.02.24 fra https://www.regjeringen.no/no/tema/kommuner-og-regioner/by_stedsutvikling/landskapskonvensjonen/europaraadets_landskapskonvensjon/id426184/

Regjeringen. (2023, 24. oktober, b). *Kulturminner og kulturmiljø*. Hentet 26.03.24 fra https://www.regjeringen.no/no/tema/plan-bygg-og-eiendom/plan_bygningsloven/planlegging/fagtema/kulturminner_kulturmiljo/id2902255/?expand=factbox2902259

Regjeringen. (2021, 8. desember). UNESCO. Hentet 09.02.24 fra <https://www.regjeringen.no/no/tema/kultur-idrett-og-frivillighet/innsiktsartikler/Internasjonalt-kultursamarbeid/UNESCO/id766556/>

Riksantikvaren. (2022, 8. februar). *FNs bærekraftsmål og kulturarv*. Hentet 20.02.24 fra <https://www.riksantikvaren.no/klima-og-kulturminner/fns-baerekraftsmal-og-kulturarv/>

Riksantikvaren. (u.å.-a). *Haugen, Bosetnings-aktivitetsområde*. Hentet 26.03.24 fra <https://www.kulturminnesok.no/kart/?q=&am-county=&lokenk=location&am-lok=&am-lokdating=&am-lokconservation=&am-enk=&am-enkdating=&am-enkconservation=&bm-county=&cp=1&bounds=63-.651159546487804,9.87370491027832,63.64903568847252,9.874241352081299&zoom=18&id=c0631c41-4ad5-11eb-9432-005056bf3d73>

Riksantikvaren. (u.å.-b). *Hassel, gravfelt*. Hentet 25.03.24 fra <https://www.kulturminnesok.no/kart/?q=&am-county=&lokenk=location&am-lok=&am-lokdating=&am-lokconservation=&am-enk=&am-enkdating=&am-enkconservation=&bm-county=&cp=1&bounds=63-.64688071492838,9.850133657455444,63.644756536688384,9.850670099258423&zoom=18&id=99b18a00-548e-11eb-818d-005056bf3d73>

Riksantikvaren. (2009). *Kulturhistorisk analyse av byer og steder: En veileder i bruk av DIVE-analyse*. <https://riksantikvaren.no/veileder/dive-kulturhistorisk-stedsanalyse/>

Riksantikvaren. (u.å.-c). *Sørvik, Gravminne*. Hentet 25.03.24 fra <https://www.kulturminnesok.no/kart/?q=&am-county=&lokenk=location&am-lok=&am-lokdating=&am-lokconservation=&am-enk=&am-enkdating=&am-enkconservation=&bm-county=&cp=1&bounds=63-.61033557095281,9.825167655944824,63.60820865818338,9.825704097747803&zoom=18&id=55700>

Riksantikvaren. (2024, 31. januar). *SEFRAK-registeret*. Hentet 28.03.24 fra <https://riksantikvaren.no/les-om/sefrak/>

Riksantikvaren. (u.å.-d). *Stikkrenne i Vassdalen, Bruanlegg*. Hentet 03.04.24 fra <https://www.kulturminnesok.no/kart/?q=&am-county=&lokenk=location&am-lok=&am-lokdating=&am-lokconservation=&am-enk=&am-enkdating=&am-enkconservation=&bm-county=&cp=1&bounds=63-618352982899545,9.837371706962585,63.61622190227093,9.842306971549988&zoom=18&id=8f1c8867-548e-11eb-818d-005056bf3d73>

Riksantikvaren. (u.å.-e). *Torvet, Bautasteinslokalitet*. Hentet 26.03.24 fra <https://www.kulturminnesok.no/kart/?q=&am-county=&lokenk=location&am-lok=&am-lokdating=&am-lokconservation=&am-enk=&am-enkdating=&am-enkconservation=&bm-county=&cp=1&bounds=63-65135240016214,9.839313626289368,63.64922855658016,9.839850068092346&zoom=18&id=36fd1604-548b-11eb-818d-005056bf3d73>

Sannan, J. A. (2009). Historie om laksen i Hasselvika. *Skomskott – Lokallhistorisk blad for Rissa og Stadsbygd*, 16 utgave fra 2009-2010, s. 56-58.

Skogheim, R., Vestby, G. M. (2010). *Kulturarv og stedsidentitet* (NIBR-rapport 2010:14). Norsk institutt for by- og regionforskning.

Steinsland, G. (2012). *Mytene som skapte Norge*. Pax forlag.

Stenseke, M. (2018). Connecting 'relational values' and relational landscape approaches. *Current Opinion in Environmental Sustainability*, volum 38, s. 82-88. <https://doi.org/10.1016/j.cosust.2018.10.025>

Stiklestad. (u.å.). *Spelet om Heilag Olav*. Stiklestad.no. Hentet 29.02.24 fra <https://stiklestad.no/spelprogram/>

Store norske leksikon. (2022, 28. desember). *Sagn*. Hentet 01.03.24 fra <https://snl.no/sagn>

Svartdal, F. (2023, 8. august). *Persepsjon*. Store Norske Leksikon. Hentet 29.02.24 fra <https://snl.no/persepsjon>

The CHCfE Consortium. (2015). *Cultural Heritage Counts for Europe – Full report*. http://blogs.encatc.org/culturalheritagecountsforeurope/wp-content/uploads/2015/06/CHCfE_FULL-REPORT_v2.pdf

Trang-Liljar, R. T. (18. januar 2024). *Fotefar mot nord*. Nordland fylkeskommune. Hentet 16.03.24 fra <https://www.nfk.no/tjenester/kulturminner/prosjekter/fotefar-mot-nord/>

Turnéteateret i Trøndelag. (u.å.). *Den siste viking*. Hentet 22.04.24 fra <https://www.turneteatret.no/forestillinger-og-aktiviteter/den-siste-viking>

Vagstein, A. M. (1993). Kvalitativ stedsanalyse. *Byggekunst*, 1993(3), s. 164-169.

Vestby, G. M. (2018). *Fugleperspektiv på tre tiår med stedsutvikling*. Distrikssenteret. <https://distrikssenteret.no/artikkel/fugleperspektiv-pa-tre-tiar-med-stedsutvikling/>

Kartdata

Geovekst. *FKB-hoydekurver_1m*. Lastet ned mars 2024 fra [Geonorge.no](https://geonorge.no)

Geovekst. *N20-data i UTM32 Euref89*. Lastet ned februar 2024 fra [Geonorge.no](https://geonorge.no)

Norge i bilder. *Kartutskrift: Rissa - Orkdal 1965*. Hentet april 2024 fra <https://norgebilder.no/>

Norge i bilder. *Norge i bilder WMTS (Mercator)*. Hentet mars 2024 fra <https://kartkatalog.geonorge.no/metadata/norge-i-bilder-wmts-mercator/d639038c-a75b-446a-ad0c-16301cabfd21>

Norges geologiske undersøkelse. *Berggrunn N50*. Hentet mars 2024 fra <https://kartkatalog.geonorge.no/metadata/berggrunn-n50/a5c76d05-33bd-4a1d-b28b-81575092e468>

Norges geologiske undersøkelse. *Løsmasser - nasjonal løsmassedatabase*. Hentet mars 2024 fra https://geo.ngu.no/kart/losmasse_mobil/

Norsk institutt for bioøkonomi. *Arealressurskart - AR250 - Arealtyper*. Hentet februar 2024 fra <https://kartkatalog.geonorge.no/metadata/arealressurskart-ar250-arealtyper/de72929c-b250-461a-85d8-2557a2597ab4>

Norsk institutt for bioøkonomi. *SAT-SKOG - Treslag*. Hentet februar 2024 fra <https://kartkatalog.geonorge.no/metadata/sat-skog-treslag/3a6837cc-174f-47f0-800d-3008eea85c14>

Riksantikvaren. *Kulturminner - SEFRAK-bygninger*. Hentet mars 2024 fra <https://kartkatalog.geonorge.no/metadata/kulturminner-sefrak-bygninger/93f06149-037c-48cf-b294-d166f65b6838>

Figurliste

Bakgrunnsbilder på kapitelsider og oppsummeringssider

Alle bildene er tilsendt til forfatteren og er gjengitt med tillatelse fra fotograf.

- s. 3. Bergstrøm, A. (2019). *Iskrystaller på Sørvikvatnet* [Fotografi].
- s. 6-7. Bergstrøm, A. (2021). *Utsikt mot Fevågskaret* [Fotografi].
- s. 8. Bergstrøm, A. (2019). *Sauegjerde ved Sørvikvatnet* [Fotografi].
- s. 10. Bergstrøm, A. (2017). *Vannliljer på Sørvikvatnet* [Fotografi].
- s. 12. Bergstrøm, A. (2010). *Årlottmarka i sollys* [Fotografi].
- s. 15. Bergstrøm, A. (2021). *Røsslyng* [Fotografi].
- s. 16. Sivertsvik, K. R. (u.å.). *Brettingen fotografert med drone* [Fotografi].
- s. 26. Bergstrøm, A. (2021). *Hytta ved Sørvikvatnet under stjernehimmel* [Fotografi].
- s. 31. Bergstrøm, A. (2018). *Byggåker i Hasselvika* [Fotografi].
- s. 32. Bergstrøm, A. (2019). *Høstskog* [Fotografi].
- s. 40. Sivertsvik, K. R. (2019). *Guriliflauget med Sørvikvatnet fotografert med drone* [Fotografi].
- s. 62. Sivertsvik, K. R. (u.å.). *Utmarksfjell fotografert med drone* [Fotografi].
- s. 79. Bergstrøm, A. (2024). *Bautaen ved Skarberget* [Fotografi].
- s. 80. Bergstrøm, A. (2018). *Årlottheia* [Fotografi].
- s. 87. Bergstrøm, A. (2016). *Nordlys på Bu* [Fotografi].

Figurliste

Figur 1: Sivertsvik, K. R. (u.å.). *Dronefoto over Langmyran og Hybo* [Fotografi]. Tilsendt foto gjengitt med tillatelse.

Figur 2: Bergstrøm, A. (2019-2020). *Fire bilder av gård på Bu* [Fotografi]. Tilsendt foto gjengitt med tillatelse.

Figur 3: Bergstrøm, A. (2019). *Fire personer nyter utsikten på Seta* [Fotografi]. Redigert i Photoshop av forfatter. Tilsendt foto gjengitt med tillatelse.

Figur 4: Storvik, T-K. (u.å.). *Fotefar-prosjektet på Sanna i Træna kommune* [Fotografi]. Nordland fylkeskommune. Hentet 07.05.2024 fra <https://www.nfk.no/tjenester/kulturminner/prosjekter/fotefar-mot-nord/>

Figur 5: Sivertsvik, K. R. (2018). *Åfjordsbåt fotografert med drone* [Fotografi]. Tilsendt foto gjengitt med tillatelse.

Figur 6: Kittelsen, T. (1904). *Nøkken* [Tegning]. Nasjonalmuseet, Oslo, Norge. <https://www.nasjonalmuseet.no/samlingen/objekt/NG.M.00863>

Figur 7: Egen illustrasjon fra 2015, redigert i Photoshop i 2024.

Figur 8: Eget foto. (2015). *Mann med hatt i solnedgang* [Fotografi].

Figur 9: Bergstrøm, A. (2023). *Timaglasert på Voss* [Fotografi]. Tilsendt foto gjengitt med tillatelse.

Figur 10: Bergstrøm, A. (2015). *Hasselvika på skilt* [Fotografi]. Tilsendt foto gjengitt med tillatelse.

Figur 11: Figuren er laget i Illustrator av forfatter, og er basert på figuren i Cultural Heritage Counts for Europe – Full report (The CHCfe Consortium, 2015, s. 17). Se litteraturlista.

Figur 12: Direktoratet for Naturforvaltning og Riksantikvaren. (2010). Skjerm bilde av forsiden. Landskapsanalyse: Fremgangsmåte for vurdering av landskapskarakter og landskapsverdi. Hentet 06.05.2024 fra <https://riksantikvaren.no/veileder/landskapsanalyse-framgangsmate-for-vurdering-av-landskapskarakter-og-landskapsverdi/>

Figur 13: Riksantikvaren. (2009). Skjerm bilde av forsiden. DIVE: Kulturhistorisk stedsanalyse. Hentet 06.05.2024 fra <https://ra.brage.unit.no/ra-xmlui/handle/11250/176956>

Figur 14: Miljøverndepartementet. (1993). Stedsanalyse – innhold og gjennomføring. Skjerm bilde av forsiden. Hentet 06.05.2024 fra https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/md/vedlegg/veiledninger20og20brosjyrer/stedsanalyser/t986_stedsanalyse_innhold_og_gjennomforing_1993.pdf/?x=246504&y=7065675&level=11&utm=33&projects=&layers=&plannedOmlap=0&plannedGeovekst=0

Figur 16: Bergstrøm, A. (2020). *Hurtigbåtkaia i Hasselvika* [Fotografi]. Tilsendt foto gjengitt med tillatelse.

Figur 17: Sivertsvik, K. R. (u.å.). *Hurtigbåtkaia og Junkerbukta* [Fotografi]. Tilsendt foto gjengitt med tillatelse.

Figur 18: Bergstrøm, A. (2020). *Varden på Seta* [Fotografi]. Tilsendt foto gjengitt med tillatelse.

Figur 19: Bergstrøm, A. (2020). *Buaunet og Bu* [Fotografi]. Tilsendt foto gjengitt med tillatelse.

Figur 20: Sivertsvik, K. R. (u.å.). *Dronefoto av Sørvika* [Fotografi]. Tilsendt foto gjengitt med tillatelse.

Figur 21: Sivertsvik, K. R. (u.å.). *Dronefoto av Sjursvika* [Fotografi]. Tilsendt foto gjengitt med tillatelse.

Figur 22: Bergstrøm, A. (2020). *Solnedgang ved Leiret* [Fotografi]. Tilsendt foto gjengitt med tillatelse.

Figur 23: Bergstrøm, A. (2020). *Varde på Traugheia* [Fotografi]. Tilsendt foto gjengitt med tillatelse.

Figur 24: Figuren er laget av forfatter i Illustrator. Bildene er brukt med tillatelse av fotografene Arnulv Bergstrøm og Ken Robin Sivertsvik.

Figur 25: Bergstrøm, A. (2023). *Sigdmerker i gneis* [Fotografi]. Tilsendt foto gjengitt med tillatelse.

Figur 26: Bergstrøm, A. (2024). *Marmor på Hysneståa* [Fotografi]. Tilsendt foto gjengitt med tillatelse.

Figur 27: Sivertsvik, K. R. (u.å.). *Brettingen fotografert med drone* [Fotografi]. Tilsendt foto gjengitt med tillatelse.

- Figur 28: Bergstrøm, A. (2010). *Leiret med regnbue* [Fotografi]. Tilsendt foto gjengitt med tillatelse.
- Figur 29: Bergstrøm, A. (2021). *Blåbærskog ved Seta* [Fotografi]. Tilsendt foto gjengitt med tillatelse.
- Figur 30: Bergstrøm, A. (2010). *Elg i byggåker* [Fotografi]. Tilsendt foto gjengitt med tillatelse.
- Figur 31: Bergstrøm, A. (2021). *Kyr på beite* [Fotografi]. Tilsendt foto gjengitt med tillatelse.
- Figur 32: Bergstrøm, A. (2019). *Myr* [Fotografi]. Tilsendt foto gjengitt med tillatelse.
- Figur 33: Pedersen, O. B. (2022). *Axe* [Fotografi]. NTNU Vitenskapsmuseet. Hentet 08.05.2024 fra <https://collections.vm.ntnu.no/artefacts/18828-T14405>
- Figur 34: Sognnes, K. (u.å.). *Helleristning på Stadsbygd* [Fotografi]. Ur-trønderen lagde enestående helleristninger. Gemini.no. Hentet 07.05.2024 fra <https://gemini.no/2015/02/ur-tronderen-lagde-enestaende-helleristninger/>
- Figur 35: Bergstrøm, A. (2024). *Gravhaug på Nebb* [Fotografi]. Tilsendt foto gjengitt med tillatelse.
- Figur 36: Bergstrøm, A. (2024). *Hellekistegrav på Staurset* [Fotografi]. Tilsendt foto gjengitt med tillatelse.
- Figur 37: Pedersen, O. B. (u.å.). *Vevlodd* [Fotografi]. NTNU Vitenskapsmuseet. Hentet 08.05.2024 fra <https://www.unimus.no/portal/#/things/cab47069-e9e5-4f56-be4b-998721ce6a2e>
- Figur 38: Kart tegnet opp basert på et kart av Roy Bakken over gårdsgrensene i Rissa. Hentet fra Rissa bygdebok (Dybdahl, 1990, s. 69).
- Figur 39: Ukjent fotograf. (u.å.). *Junkebukta* [Fotografi]. Utsikt over Junkebukta med båter. Hentet 08.05.2024 fra Hasselvika bildearkiv på Facebook. <https://www.facebook.com/photo/?fbid=7206563056131231&set=g.523228328020067>
- Figur 40: Ukjent fotograf. (ca 1915). *Postkort fra Hasselvika "Parti fra Hasselvikten."* [Fotografi]. Eies av Fosen bildearkiv Bjugn Bygdatunlag. Hentet 13.05.2024 fra <https://digitalmuseum.no/021016804901/postkort-fra-hasselvika>
- Figur 41: Ukjent fotograf. (1924). *Nyveien med utsikt over Nebb* [Fotografi]. Nyveien fotografert fra Myrvang. Hentet 08.05.2024 fra Hasselvika bildearkiv på Facebook. <https://www.facebook.com/photo/?fbid=10156026840837213&set=g.523228328020067>
- Figur 42: Ukjent fotograf. (ca 1920). *Hasselvika ungdomshus* [Fotografi]. Hentet 08.05.2024 fra Hasselvika bildearkiv på Facebook. <https://www.facebook.com/photo/?fbid=10156026790987213&set=g.523228328020067>
- Figur 43: Ukjent fotograf. (u.å.). *Postkort over Junkebukta, Hasselvika* [Fotografi]. Eies av Fosen bildearkiv Bjugn Bygdatunlag. Hentet 11.05.2024 fra <https://digitalmuseum.no/021016908507/postkort-over-junkebukta-hasselvika>
- Figur 44: Bergstrøm, A. (2010). *Kilenot ved Buskjæret* [Fotografi]. Tilsendt foto gjengitt med tillatelse.
- Figur 45: Bergstrøm, A. (2010). *Laks fanget i kilenot* [Fotografi]. Tilsendt foto gjengitt med tillatelse.
- Figur 46: Hassel, A. Chr. (1905). *Soldatoppstilling på militærleir ved Hysnes fort, Hasselvika, Indre Fosen* [Fotografi]. Hentet 09.05.2024 fra <https://digitalmuseum.no/0210114079619/soldatoppstilling-pa-millitaerleir-ved-hysnes-fort-hasselvika-indre-fose>
- Figur 47: Schrøder. (1940). *Tyske offiser til hest på Hysnes fort* [Fotografi]. Hentet 09.05.2024 fra <https://digitalmuseum.no/021017876874/tyske-offiser-til-hest-pa-hysnes-fort>
- Figur 48: Bergstrøm, A. (2016). *Fiskeplassen ved Hysneståa* [Fotografi]. Tilsendt foto gjengitt med tillatelse.
- Figur 49: Bergstrøm, A. (2019). *Hysnes militære museum* [Fotografi]. Tilsendt foto gjengitt med tillatelse.
- Figur 50: Sivertsvik, K. R. (u.å.). *Utsikt over Nebb med helsefort og velferdsbygg* [Fotografi]. Tilsendt foto gjengitt med tillatelse.
- Figur 51: NTNU Vitenskapsmuseet. (u.å.). *Monolith* [Fotografi]. Hentet 09.05.2024 fra <https://collections.vm.ntnu.no/artefacts/25404-T17777>

Figur 52: Bue, K. (2024). *Våningshus på Bu fra 1700-tallet* [Fotografi]. Tilsendt foto gjengitt med tillatelse.

Figur 53: Bergstrøm, A. (2020). *Stikkrenna i Vassdalen* [Fotografi]. Tilsendt foto gjengitt med tillatelse.

Figur 54: Bergstrøm, A. (2020). *Antonpynten* [Fotografi]. Foto redigert av forfatter i Photoshop. Tilsendt foto gjengitt med tillatelse.

Figur 55: Bergstrøm, A. (2024). *Brettingen fotografert fra Buskjæret* [Fotografi]. Tilsendt foto gjengitt med tillatelse.

Figur 56: Sivertsvik, K. R. (u.å.). *Dronefoto av Brevika* [Fotografi]. Tilsendt foto gjengitt med tillatelse.

Figur 57: Bergstrøm, A. (2020). *Bu fotografert fra Seta* [Fotografi]. Tilsendt foto gjengitt med tillatelse.

Figur 58: Bergstrøm, A. (2023). *Buaunet* [Fotografi]. Tilsendt foto gjengitt med tillatelse.

Figur 59: Sivertsvik, K. R. (u.å.). *Dronefoto av Hasselvika* [Fotografi]. Tilsendt foto gjengitt med tillatelse.

Figur 60: Bergstrøm, A. (2023). *Hassel fotografert fra Seta* [Fotografi]. Tilsendt foto gjengitt med tillatelse.

Figur 61: Sivertsvik, K. R. (u.å.). *Dronefoto av Hysnes* [Fotografi]. Tilsendt foto gjengitt med tillatelse.

Figur 62: Sivertsvik, K. R. (u.å.). *Dronefoto av Hårberg og Rosenhaug* [Fotografi]. Tilsendt foto gjengitt med tillatelse.

Figur 63: Sivertsvik, K. R. (u.å.). *Foto av Nebb tatt fra Unicare Helsefort* [Fotografi]. Tilsendt foto gjengitt med tillatelse.

Figur 64: Sivertsvik, K. R. (u.å.). *Dronefoto av Sannan og Junkerbukta* [Fotografi]. Tilsendt foto gjengitt med tillatelse.

Figur 65: Bergstrøm, A. (2022). *Staurset og Hassel* [Fotografi]. Tilsendt foto gjengitt med tillatelse.

Figur 66: Sivertsvik, K. R. (u.å.). *Dronefoto av Sørvika* [Fotografi]. Tilsendt foto gjengitt med tillatelse.

Figur 67: Sivertsvik, K. R. (u.å.). *Dronefoto av Flatneset og Tinnvika* [Fotografi]. Tilsendt foto gjengitt med tillatelse.

Figur 68: Bergstrøm, A. (2024). *Traugheia* [Fotografi]. Tilsendt foto gjengitt med tillatelse.

Figur 69: Sivertsvik, K. R. (u.å.). *Årlotten fotografert med drone* [Fotografi]. Tilsendt foto gjengitt med tillatelse.

Figur 70: Brevik, B. (2020). *Brettingvorpa* [Fotografi]. Tilsendt foto gjengitt med tillatelse.

Figur 71: Størseth, B. (1908). *Ukjent tittel* [Maleri]. Maleriet viser Skjærvorpa i Buskjæret med utsikt over til Agdenes.

Figur 72: Ukjent fotograf. (u.å.). *Utsnitt av leiren* [Fotografi]. Hentet 09.05.2024 fra <https://www.facebook.com/photo?fbid=10154789513607213&set=g.523228328020067>

Figur 73: Ukjent fotograf. (1920). *Soldathjemmet* [Fotografi]. Hentet 09.05.2024 fra <https://www.facebook.com/photo/?fbid=10159586746472213&set=g.523228328020067>

Figur 74: Ukjent fotograf. (u.å.). *Hysnes militærleir* [Fotografi]. Hentet 09.05.2024 fra <https://www.facebook.com/photo/?fbid=10154789516472213&set=g.523228328020067>

Figur 75: Sødahl, O. (u.å.). *Kommandantboligen, Hysnes militærleir, Hasselvika* [Fotografi]. Eies av Fosen bildemarkiv Bjugn Bygdaturlag. Hentet 10.05.2024 fra <https://digitalmuseum.no/021016921973/kommandantboligen-hysnes-militaerleir-hasselvika>

Figur 76: Sivertsvik, K. R. (u.å.). *Signalstasjonen på toppen av Nebbesheia* [Fotografi]. Tilsendt foto gjengitt med tillatelse.

Figur 77: Bergstrøm, A. (2024). *Dovrehallen* [Fotografi]. Tilsendt foto gjengitt med tillatelse.

Figur 78: Bergstrøm, A. (2024). *Luftvernbrakkva* [Fotografi]. Tilsendt foto gjengitt med tillatelse.

Figur 79: Bergstrøm, A. (2024). *Moniermagasin* [Fotografi]. Tilsendt foto gjengitt med tillatelse.

Figur 80: Bergstrøm, A. (2024). *Fjellhallen* [Fotografi]. Tilsendt foto gjengitt med tillatelse.

Figur 81: Sivertsvik, K. R. (u.å.). *Guriliflauget fotografert med drone* [Fotografi]. Tilsendt foto gjengitt med tillatelse.

Figur 82: Bergstrøm, A. (2024). *Rolfstien* [Fotografi]. Tilsendt foto gjengitt med tillatelse.

Figur 83: Bergstrøm, A. (2024). *Kommandant Eriksens plass* [Fotografi]. Tilsendt foto gjengitt med tillatelse.

Figur 84: Bergstrøm, A. (2024). *Kverna ved Hasselva* [Fotografi]. Tilsendt foto gjengitt med tillatelse.

Figur 85: Bergstrøm, A. (2024). *Pastelltegnning i Hasselkverna* [Fotografi]. Tilsendt foto gjengitt med tillatelse.

Figur 86: Bergstrøm, A. (2024). *Vargskaret* [Fotografi]. Tilsendt foto gjengitt med tillatelse.

Figur 87: Bergstrøm, A. (2024). *Munkholet i Skjæret* [Fotografi]. Tilsendt foto gjengitt med tillatelse.

Figur 88: Bergstrøm, A. (2024). *Bubekken med gården Bu i bakgrunnen* [Fotografi]. Tilsendt foto gjengitt med tillatelse.

Figur 89: Bergstrøm, A. (2024). *Bautaen ved Fevåg/Hasselvika skole* [Fotografi]. Tilsendt foto gjengitt med tillatelse.

Figur 90: Bergstrøm, A. (2024). *Bautaen ved Skarberget* [Fotografi]. Tilsendt foto gjengitt med tillatelse.

Figur 91: Bergstrøm, A. (2024). *Kvernhusdammen* [Fotografi]. Tilsendt foto gjengitt med tillatelse.

Figur 92: Bergstrøm, A. (2021). *Buvarde* [Fotografi]. Tilsendt foto gjengitt med tillatelse.

Figur 93: Bergstrøm, A. (2024). *Torvbu ved Årlotten* [Fotografi]. Tilsendt foto gjengitt med tillatelse.

Figur 94: Sivertsvik, K. R. (u.å.). *Fagerdalen og Klumpene fotografert med drone* [Fotografi]. Tilsendt foto gjengitt med tillatelse.

Figur 95: Ukjent fotograf. (u.å.). *Rosenhaug* [Fotografi]. Hentet 09.05.2024 fra <https://www.facebook.com/photo/?fbid=10156026792812213&set=g.523228328020067>

Figur 96: Bergstrøm, A. (2010). *Brettingen på vinterstid* [Fotografi]. Tilsendt foto gjengitt med tillatelse.

Figur 97: Bergstrøm, A. (2019). *Uvær på sjøen* [Fotografi]. Tilsendt foto gjengitt med tillatelse.

Figur 98: Bergstrøm, A. (2020). *Utsikt fra Seta* [Fotografi]. Tilsendt foto gjengitt med tillatelse.

Figur 99: Ukjent fotograf. (u.å.). *Skarberget ved bautaen 17. mai* [Fotografi]. Hentet 09.05.2024 fra <https://www.facebook.com/photo/?fbid=7206621959458674&set=g.523228328020067>

Figur 100: Ukjent fotograf. (u.å.). *J. A. Sannan Landhandel* [Fotografi]. Hentet 09.05.2024 fra <https://www.facebook.com/photo/?fbid=10154789516112213&set=g.523228328020067>

Figur 101: Ukjent fotograf. (u.å.). *Bakeriet* [Fotografi]. Hentet 09.05.2024 fra <https://www.facebook.com/photo/?fbid=10154789516887213&set=g.523228328020067>

Norges miljø- og biovitenskapelige universitet
Noregs miljø- og biovitenskapelige universitet
Norwegian University of Life Sciences

Postboks 5003
NO-1432 Ås
Norway